

સાચી જાણના આશરે પાસનું સંપાદન

બેગમ અબ્બાસ?

19-2-1922

સાચી જાણના આશરે

સાચી જાણના આશરે

સાચી જાણના આશરે

સાચી જાણના આશરે

મહત્વ

ખીસાનું વડીઆણ

મહત્વ

મસ્તા હામે ફાટાગોનું રીકસન સેલ.

૧. રાજિવભાઈ રાખીલ ફાટા સાઈડ ૧૪૪૨-૧૪૪૩ નુબી નુબી
ખાતલી રાખીલ ફાટાનું બાલક ૧ કિંગલ ફાટા
૧-૪-૦૦ નુબી રાખીલ ૦-૬-૦૦.

૨. બાંબાલી સાઈડ ખીસીલ સાઈડ ૧૪૪૨-૧૪૪૩ નુબી
નુબી નુબી ખાતલી રાખીલ ફાટાનું બાલક
૧-૪-૦૦ નુબી રાખીલ ૦-૬-૦૦.

૩. રાખીલ ફાટા ખાતલી રાખીલ સાઈડ ૧૪૪૨-૧૪૪૩ નુબી
નુબી રાખીલ રાખીલ નુબી રાખીલ રાખીલ રાખીલ
૧-૪-૦૦ નુબી રાખીલ ૦-૬-૦૦.

૬૫૦-

મેનેજર-શ્રી ભાસ્કર કલામરિર

ખીસાનું (જિલ્લા)

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૧૧૧ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ હોમ ૩ હાલ ?

વિષય ૬-૩

મારા ભાગ્યનો ઉદ્ધય ક્યારે થશે ?

મારે માફ નશીબ અજમાવવા કોઈ ધંધો

— રાજગાર તો કરવોજ નોંધએ —

મલા મુઝાવ છો શા માટે ?

— તમારી ચીન્ટાઓ દુર કરવા ઈચ્છતા હો તો :—

વિધ્યવેત્તા :—

રેવાશંકર ભવાનીશંકર જ્યોતિષીને

રૂબરૂ મળો અગર એક આનાની ટીકીટ ખીડી

— : ભવિષ્યોદય મંગાવો :—

સુચના :— ચંદ્રતી પડતીના ચમત્કારો તથા ભાવિના

ધુપા ભેદ ભરમોથી જાણકાર થવાનું વિશ્વ વિખ્યાત સ્થળ :—

શ્રી ભવિષ્યોદય જ્યોતિષ કાર્યાલય,

બપરીયા સેરી—સુરત.

વગર ઈન્કએ વાળ કાઢવા માટે
રાજશાહી સાબુ

આ સાબુ જે જગા ઉપર લગાડવામાં આવે છે તે
જગ્યાના વાળ ઘણી સફાઈથી દુર થાય છે. ચામ-
ડીને ઈન્ક થતી નથી. ચામડી બળતી નથી,
કાળી પડતી નથી ત્રણ સાબુના બાકસની
કી. રૂ. ૧૧, પોસ્ટેજ અલગ

—એજન્ટો જોઈએ છીએ—

દરેક આબરૂદાર દવાવાળાઓ પાસેથી મળશે.

રજિસ્ટર્ડ નં. ૧૦—૨૧ તપાસીને લેજો.

સોલ એજન્ટ,

ચીમનલાલ છગનલાલ ગુપ્તા.

મુ. પો. નડીઆદ (મુંબઈ)

વસાણું ફૂલો અને તલના તેલ વડે સાચોકત બનેલ.

આહી આંબળા તેલ નં ૧૨૧૪

વાળની જડો મજબુત કરી વાળ વધારી કાળા નરમ સુંવાળા કરે છે. વિદ્વાન વર્ગે પસંદ કરેલું છે.

૩ ઔંસ રૂ. ૦૧, ૧૧ શેરનું દીન રૂ. ૧૧ ૫ શેરનું દીન રૂ. ૫૧
૧૦ શેરનું દીન રૂ. ૧૦૧ આહીનું ઘી ૦૧ શેરની શીશી રૂ. ૧૧
શેરના રૂ. ૫)

જીવન રસાયન દવાઓ:—સૂચીપત્ર મંગાવો:—

જીવન સ્વાદીષ્ટને પૌષ્ટિક છે. દરેક રનાયુને બળ આપે છે ઉધરસ, દમ પિસાબનાં દર્દો, પ્રદરરોગ વિગેરે દુર કરે છે. યાદ શક્તિ તથા બુદ્ધિ વધારે છે. શેરના રૂ. ૨૧ તથા ૧૧ બદામનું જીવન રૂ. ૩.

ચંપકલાલ મગનલાલ (સાહિત્યકુંજ)

ભાવનગર-કાઠિયાવાડ

ધી સીટી પ્રાવિઝન વર્કસ.

પ્રોપ્રાઇટર ચંપકલાલ મગનલાલ ભાવનગર કાઠિયાવાડ “સર્વાંગ સુધ્ધ” બદામપૂરા “સર્વાંગ સુધ્ધ” એજ અમારા ટેડમાર્ક છે.) શુધ્ધ સ્વાદીષ્ટ પૌષ્ટિક તથા બુધ્ધિવર્ધક છે. એકદમ સ્વચ્છતાથી ઉંચી બદામ, ઉંચા કેશર એલચી અને થોડીક સાકરવડે તદ્દન છેદવી બળના સાહિત્યો વડે બનેલ.

શેર (૪૦ તોલા)ના રૂ. ૧૧ તથા રૂ. ૨)

ફક્ત પાંચ આનામાં “એલકેટન ક્રીકેટબેટ” મેળવવા એ આનાની ટીકીટ બીટી થોળના ફોર્મ મંગાવો કીંગ સ્પોર્ટ ડેપો.

ચંપકલાલ મગનલાલ-(સાહિત્યકુંજ)

ભાવનગર કાઠિયાવાડ.

નામદાર મુખ્ય સરકારની ગવર્નમેન્ટ લેબોરેટરીના કેમીકલ.

એનાલાઇઝર સાહેબે અમારી દવાઓની પરિક્ષા કરી સટી શીકટ આપ્યું છે કે તેમાં કોઇ એરી પદાર્થ દવા કે રસાયન વિગેરે નુકશાનકારક ચીજ નથી શહેનશાહી અમ્બર પિલ્સ—સોનાના વર્કવાળી. અમ્બર અને પૌષ્ટિક કીમતી ચુનાની દવાઓની બનાવેલ છે તેથી મગજશક્તિ તથા જ્ઞાન-તાંત્રુઓની કમજોરી દુર થઇ શારીરિક બળમાં વધારા સાથે ધાતુ ઘટ થઇ બંધેજ વધે છે. વૃદ્ધાવસ્થાના લોકોને નવી જુવાનીની પુરજોશ તાકાત આવે છે ગમે તે કારણથી તાકાત ખોઇ બેઠેલા નિરાશ શખ્સોની આ ખીમારી દુર કરી તાકાત વધારવામાં આ દવા અકસીર અને અમૃત છે, ફક્ત ત્રણ દીવસ બંધે જોળી ખાધાથીજ ચોક્કસ ખાતી થાય છે અને વીસ દીવસ ખાધાથી લાંબી મુદત સુધી તાકાત કાયમ રહે છે. ઈનામ રૂ. ૫૦૧ આ અમ્બર પિલ્સ માં એરી પદાર્થ કે અશીણ ગાંજે લાંગ ધતુરો એવી કોઇ કશી વસ્તુ છે એમ સાબીત કરનારને રૂ. ૫૦૧ નું ઈનામ આપીશું. કીમત જોળી ૭ ના રૂ. ૨. જોળી ૪૦ ના રૂ. ૧૦.

૨ શહેનશાહી તિલ્લા—બણીજ કીમતી દવાઓનો બનાવેલ છે તે લગાડવાની વગર ઇમએ એક અઢવાડીકામાં ઈંદ્રીયની રજો—નસોના કમ તાકાતી દુર થઇ તેમાં સખ્તાઇ અને પુરજોશ તાકાત પેદા થાય છે. કીમત શીશી ૧ ના રૂ. ૫. આ સિવાય બીજા દર્દોની દવાઓ માટે અમારૂં પ્રાઇસલીસ્ટ વાંચો. લાંબી મુદતના હઠીલા અને ભયંકર દર્દોવાળા બણા દર્દી જે અનેક દવાઓ વાપરી છતાં નિરાશ થયેલ તેઓને સંપૂર્ણ આરામ થયો, દર્દીએ દર્દની હઠી પુલાસાવાર લખવાથી નેક સલાહ તથા અપથી લાગુ થાય તેની દવા તથા સ્વામી પુરી વિગત અહીંથી મલશે. લખો:—

હકીમ રમહમદ ખી. એચ. મોલવી એન્ડ કાજી અબાસી
દવાખાના, જેતપુર—કાઠિયાવાડ.

— કાળાં ન પડનારાં —

રોલ્ડ ગોલ્ડ સોનાનાં ઘરેણાં

ખમ્મીસના બટનો રૂ. ૩). ચંદ્રહાર રૂ. ૪) મગ
માળા રૂ. ૪) હીરાકંઠી રૂ. ૪) મોહનમાળા રૂ. ૪)
ઘડીઆળનો છેડો રૂ. ૩) લવીંગીયાં ભેડી રૂ. ૧૫, વીંટી
રૂ. ૧) ચોરસો રૂ. ૪) પાંચી રૂ. ૪)

વાળ કાળા કરવા માટે ખીજળી સાબુ—આ
સાબુથી વાળ કાળા થઈ હમેશાં રહે છે. ૩) ડબ્બીનું બાકસ
રૂ. ૧૫.

સરનામું—વજ્રહાર કંપની,
પો. નં. ૪ ગીરગામ-મુંબઈ

સોના ચાંદી અને ઝવેરાતના દાગીના
હમેશા તૈયાર રહે છે તેમજ ઝાડ
રથી બનાવી આપવામાં આવે
છે. ગ્રાહકોને પૂરતો સંતોષ
મળશે.

સીરનામું—ઝવેરી મોતીલાલ એન્ડ સન્સ
ભાગાતળાવરોડ—સુરત

યોગ, મેસ્મેરીઝમ અને વિદ્યુન્માન શાસ્ત્રને આધારે
ખનાવેલા અને પૃથ્વીના ચારે ખડામાં
પ્રખ્યાતિ પામેલા.

ત્રિકાળદર્શી આયના !

મહેરબાન સાહેબો ! શા માટે હજી વિચાર કરો છો, ભૂત,
ભવિષ્ય અને વર્તમાન હકીકત જાણવાનો સેહેલો રસ્તો આના જેવો
દુનિયામાં એક પણ નથી એ વાત આજ કાલના ૩૦ વરસના લાંબા
અનુભવથી સાબીત થઈ ચૂકી છે. દરેક શ્રદ્ધાળુ બાળકો, સ્ત્રીઓ અને
પુરૂષો તેનો કોઈ રસ્તો થતાં જ નથી. તે ઉપરાંત અનેક કામ થશે કે
કેમ ફલાણી બાબતનું પરિણામ શું આવશે, વેપારમાં નફો કે લોટો,
કોઈપણ વસ્તુના ભાવતી વધઘટ, પરીક્ષાનું પરિણામ, નોકરી, ગામ-
પરગામના મિત્રો અને સગાં વહાલાંની ખબર અંતર, દેશ દેશાંતરની
લક્ષ્મી લોટરી વગેરે જે જે બાબતોનાં પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરવું હશે.
તે સઘળું તમે પોતે જ કરી શકશો વિદ્વાનોનાં હાજરો સર્ટિફિકેટ મેળ-
વ્યા છે અને મળતાં જાય છે કીમત નં ૦ ૧ ના રૂ ૬-૧૨-૦. નાં
૨ ના રૂ ૪-૪-૦. પોસ્ટેજ સાથે પરદેશના ગ્રાહકોએ દરેક આયને
૩ ર) વધારે મોકલવા.

પ્રેતા વાહન યંત્ર

(પ્લાનચેટ)

આ વિદ્યા છે તો આપણા દેશની, પણ તેનો પ્રચાર યુરોપ
મેરિકામાં બહુ જ થયો છે. એક પીપળના પાનના આકરનું જે
પૈન્ચ તથા આગળ પેનસીલ ખોલવાથી ત્રણ પાંચનું નાના ટેબલનું
સ્વચ્છ પાંચ છે તેના પર જે સખસો પોતાના બંને હાથની આંગળીઓ

અડકાણી રાખી કોઈ અત્માત્મ ધ્યાન કરતાં તે આત્મા મારફતે સદરહું
યંત્ર નીચે મુકેલા કાગળમાં તે લખીને જવાબ આપે છે. વાપરવાની
મુકયંત્ર સાથે મોકલનામાં આવશે. કીંમત રૂ. ૨-૧૨-૦ પોષ્ટેજ સાથે.

આશાભાઈ વાઘજીભાઈ પટેલ

મુ. કરમસહ, તાલુકે આણંદ, જિલ્લે ખેડા

સાહિત્યકુંજ મંથમાળા આશ્રમ.

મુખ્યમંત્રી એજન્ટ:—

વર્ધમાન એન્ડ સન્સ,

પાયધુની-મુખ્યમંત્રી.

સુરતના એજન્ટ:—

બુકસેલર્સ હરિલાલ એન્ડ પ્રાણલાલ

નવજીવન પુસ્તકાલય એરાનરોડ-સુરત.

દરેક સ્થળે એજન્ટ જોઈએ છે !

~~~~~

દેશબંધુ દાસનું મોટું જીવન ચરિત્ર, સચિત્ર
પૃષ્ઠ, સંખ્યા લગભગ ૨૦૦ કિં. ખાર આના.

પૂર્ણિમા આ પુસ્તક મળી શકતું નથી અમે
માત્ર દશ નકલ મેળવી શક્યા છીએ. તાકીદે
મંગાવો કિં. દોઢ રૂપીઓ.

ગાંડિવ સાહિત્ય મંદિર

કેળાપીઠ—સુરત.

ગૌરી

૧૨ વિક્રમની રૂઢિ સામે પાંડ
ઉઠાવતી નવલકથા છુટક
૦-૧૨-૦.

ભગમ કે બલા ?

તમારા હાથમાં છે. વાંચો
એટલે કેવું સરસ છે તે
સમજશે. ૦-૧૦-૦

લગ્ન કે છ'દગીની જલ?

સાહિત્ય કુંજ

અંથમાળા

નડીઆદ.

પૂર્ણિમા, દેશબંધુ દાસ ઇ. સકુળ
પુસ્તકોના વિજયી લેખકની આ
મોહક નવલકથા હિંદુ સંસારના
લગ્ન પુનર્લગ્ન, ફારગતિ, બે બાવડી
કરવાનો ચાલ ઇ. મનને નવીન
રૂબે રચી કરી તમારું દિલ ફરણ
કરશે.

અલી રૂપીઆમાં ખારસો પાનાતું વાંચન

મકુલ નાટક

ધર સંસારી રમતા વસંતકાળ
ઉત્તમ નાટક લખનાર સુમ-
સિદ્ધ બંમાળી કવિ શ્રી
પરિશિષ્ટેરે રોપ.

મહંમદ પેગંબર

હિંદુ મુસ્લીમ એકતા પ્રગમ
અતિ ઉપયોગી કથ.

કેટલીક વાર્તાઓ

કુલીઆના બહીતા લેખકની
વખજાએલી વાર્તા પ્રજા-
સતીમાં.

જાણવા જેવું.

હીલ થવાનું કારણ.

“ ધીરજના કાવ્યો ” વાંચનારાઓની સેવામાં રજુ કર્યા પછી તરતજ અમે શ્રી. જ્યોતિ (બી. એ.) ની લખેલી એક સુંદર સામાજિક નવલકથા આપવા ધારેલી અને તેનું કામ પ્રેસમાં સોંપાઈ ચૂકેલું. એવામાં આ ગ્રંથમાળાના ઓન. તંત્રી. શ્રી. વેણીલાલ પટેલ “ ધનુર્વા ” ના જીવલેણ હુમલાથી મરણોન્મુખ દશામાં પડ્યા. બીજા બાળુએ મારી તબીબત લથડી અને મારા એક બાઈનું અકસ્માતથી મૃત્યુ થયું. આ બધી અણધારી ઉપરાછાપરી આવી પડેલી વિપત્તિ ઓમાં આ માળાનું કામ અનિયંત્રિત થઈ ગયું. શ્રી. વેણીલાલ પટેલ સુપ્રસિદ્ધ વૈદરાજ શ્રી. મોતીરામ રામશંકર મરોલીવાલાની (હાલ સગરામ-પુરા સુરત) સતત કાળજી ભરી દવાથી અને ઇશ્વરની કૃપાથી અચ્ચા અને તબીબત સુધરતાં તેમણે કામને પાછું હાથમાં લીધું અને આજે ગુજરાતના એક જાણીતા લેખકની કલમથી લખાએલું પુસ્તક “ બેગમ કે બલા ? ” રજુ થાય છે.

બનતાં સુધી એક વર્ષમાંજ ૧૨૦૦ પાનાના પુસ્તકો આપી દેવા અમે બનતો પ્રયત્ન કરીશું, પરંતુ દરેક સાદી સમજવાળો પણ વાંચક સહેલાઈથી સમજી શકશે કે આમ બનવું અશક્ય તો નહિ પણ મુશ્કેલતો છેજ. આથી મોડા યા વખતસર પણ જ્યારે અમે ૧૨૦૦ પાનાનું વાંચન આપી રહીશું, ત્યારેજ ગ્રાહકો પાસે નવા લવા-જમતી માંગણી કરીશું. અમારા ગ્રાહકોએ સંપૂર્ણ ખાતરી રાખવી કે અમે પુરેપુરા પાનાનું વાંચન આપીશું અને પુસ્તક બહાર પડતાં તરતજ મોકલવામાં બૂલ કે હીલ કરીશું નહિ. આથી વિનંતિ કરવાની કે નાહકનો પત્ર વ્યવહાર ચલાવી સરકારને કમાણી કરાવશે.

નહિ તેમજ અમને નાહકની વધુ મુશ્કેલીમાં મુકશે નહિ. બહુ જરૂર જણાય તો રિપ્લાઇ કાઢી અથવા ટિકિટ ખીડીને લખશો. આહક નંબર લખવા ભૂલશો નહિ.

આ પુસ્તક

ધ. સ. ૧૯૧૫ માં આ પુસ્તકનો પ્રથમ ખંડ “ મસ્તક વિનાનું મુઠું ” અને “ દશદિનની દોડધામ ” અથવા “ શિરહિન શય ” એ નામે બહાર પડેલો. ત્યારપછી વાંચનારાઓની આગ્રહ ભરી સતત માંગણી છતાં અમુક સંજોગોને લઇ બહાર નજ પડ્યો. સુરતનું રાંદેર પ્રેસ, વિદ્યા વિહાર કાર્યાલય અને અને અમદાવાદના એક પ્રસિદ્ધ શુકસેલરે આ પુસ્તક માટે જાહેરાતો કરેલી અને વાંચનારાઓએ તેનો સારી રીતે જવાબ વાળેલો. પણ આ પુસ્તકના લેખક બંધનું વલણ બદલાઇ ગયેલું, અને નવિનજ દિશા શોધી લીધેલી તેથી વાર્તા નવલકથાઇ. છોડી રાષ્ટ્રીય સાહિત્યની પ્રવૃત્તિ તરફ વળેલા. આ પુસ્તકે જે તાલાવેલી વાંચક વર્ગમાં લગાવેલી તે જોઇને અમે એ ભાઇ પાસે આ પુસ્તક ગ્રંથમાળામાં આપવા માટે માંગણી કરી. એ ભાઇએ પુસ્તકનો પ્રથમ ખંડ તદ્દન નવેસરથી લખી આપ્યો ખીજો ખંડ તો તે અરસામાં લખાએલો તેજ સ્થિતિમાં અમે મેળવી શક્યા. આ પુસ્તક ગ્રંથમાળામાં પ્રકટ કરવાની સુચના કરવા માટે તેમજ તેમાં પોતાનાથી બનતી દરેક મદદ આપવા તૈયાર થએલા અમારા મિત્ર ગાંડિવ મુદ્રણાલયવાળા શ્રી. નટવરલાલ વીમાવાળા માટે આભાર પ્રદર્શિત કરવો અસ્થાને નહિજ ગણાય.

મુદ્રણનું કાર્ય સંપાદકના સહાધ્યાયી મિત્ર શ્રી. શાસ્ત્રીએ પુર ઉમંગથી કર્યું છે તેની પણ નોંધ લેવી ઘટે છે. “ નવયુગ ” પ્રેસના ઉમંગી ફોર્મેન અર્જુનભાઈએ આ પુસ્તક ઊતાવળે તૈયાર કરવામાં બહુ મદદ કરી છે તેથી તેમના સ્તાવના નાના મોટા દરેક કામદારનો તેમજ પ્રેસના વ્યસ્થાપકોનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

આભાર દર્શન

જે વખતે અમે અંચમાળા શરૂ કરી તે વખતે અમારે અનેક જાતની મુશ્કેલીઓની સામે થવાનું હતું અમારી વિવિધ મુજબણોમાં ગુજરાતી પંચના વિદ્વાન તંત્રી અને ગુજરાત પ્રી. પ્રેસના માલીક શેઠ સોમાલાલ મંગળદાસ શાહે અમને જે મદદ કરી છે અને સલાહો આપી છે તે કદીયે ન ભૂલાય તેવી છે. દુકંમાં કહીએ તો આ માળા અત્યાર સુધી ટકી રહી છે, અને બીજા અંચમાળા, ચોપાનીઆઓ, અને વર્તમાનપત્રોની પેઠે થોડા વખત ચાલી રામચરણ ન થઇ, તેનું માન જો સૌથી વધુ કાઢને ધટતું હોય, તો એજ ઉદાર દિલના શેઠને છે. જો એઓશ્રીની અમી ભરી ચાલુ દૃષ્ટિ અમારા ઉપર ન હોત, તો શું થાત તે કહી શકાય તેમ નથી. એ સાહિત્ય રસિક અને કદર જીવનનાર શેઠ પોતાના વિશ્વાસ અનુભવને લીધે, અમને સંપૂર્ણ અનુકુળતા કરી આપી, તે માટે અમે એકવાર ફરીથી જાહેર આભાર માનવાની રજા લઇએ છીએ.

નવું પુસ્તક

શ્રી. જ્યોતિનું લખેલું “જૌરી” તૈયાર થઇ રહ્યું છે, અને પ્રકાશ નાટક પણ ઝડપથી ચાલી રહ્યું છે. જે વહેલું તૈયાર થઇને આવશે, તે વાંચકોની સેવામાં રજુ કરવાની ઉમેદ સાથે સાહેબજી!

અંબાદાસ બાબરબાઈ રામોલકર.

પ્રકાશક.

તા. ૬. આ માળાના થોડા ઘણા પણ ગ્રાહકો વધારી આપવા તસ્દી લેશે.

સ્થપાયું] સાહિત્યકુંજ ગ્રંથમાળા [વ. સ. ૧૯૨૦ સંવત ૧૯૭૭

આશ્રમ: નડીઆદ.

ઉદ્દેશ

૦ ૦ ૦
૦ ૦
૦

જુદીજુદી કોમ વચ્ચે એકતાનો પ્રચાર કરવા અને
ટકાવી રાખવા બધી કોમને એક સરખી રીતે ઉપયોગી
થઈ પડે તેવી જાતનું વાંચન સસ્તીમાં સસ્તી કિંમતે
બહાર પાડવું.

પુસ્તકો

૦ ૦ ૦
૦ ૦
૦

રાષ્ટ્રીય, રાજકીય, સાંસારિક, ધાર્મિક, ઐતિહાસિક, હિંદુ-
દીવ, શ્રી ઉપયોગી, ઈ. વિષયો પર નવલકથા, નાટકો,
કાવ્યો, જીવનચરિત્રો, વાર્તાઓના પુસ્તકો સાદી સરળ સુંદર
અને સચોટ ભાષામાં જોરદાર શૈલીમાં લખાયેલા હોય છે.

લોકમત

૦ ૦ ૦
૦ ૦
૦

દેશનાયકો, વિદ્વાનો, રાજમહારાજાઓ, વર્તમાનપત્રો માસિકો,
લેખકો, કવિઓ અને સંખ્યાબંધ વાંચકોએ ગ્રંથમાળાની
અને પુસ્તકોની મુકનકંઠે પ્રશંસા કરી છે.

નિમંત્રણ

૦ ૦ ૦
૦ ૦
૦

આશ્રમના કાર્યને એકવાર જોવા ગ્રંથમાળાના ગ્રાહક થવા,
પુસ્તકમાં જાહેર ખર્ચ આપવા ખાસ બલામણુ છે. આ
સેવા ધર્મ બજાવતાં આશ્રમને સખ્ત નુકસાન
ખમતું પડતું છે. તમે ગ્રાહક થઈ અને કરી
આપી તેમજ બીજી રીતે ખનતી દરેક મદદ કરી,
કરાવી પુણ્ય સંચય કરશો ?

ઝોન. તંત્રી,

મંત્રી

વેળીલાલ રંગીલાદાસ પટેલ અખાઈદાસ બાબરભાઈ રામોલાકર
સુસ્ત. ૧૭ નડીઆદ.

સમર્પણ

આ ગ્રંથમાળાની ઉત્પત્તિ માટે સતત પ્રયત્ન કરનાર

—મારા પરમ મિત્ર અને સહાયક—

શ્રી રતીલાલ દલાલને

મુ. પેરીસ (EXC.)

કૃપાલિલાપિ

અંબાઈદાસ બાબરભાઈ રામોલકર

પ્રકાશક:—સાહિત્યકુળ ગ્રંથમાળા આગમ.

અગત્યની સૂચનાઓ.

(૧) આ વર્ષમાં દરેક ગ્રાહકે થોડા થોડા ગ્રાહકો વધારી આપવા મહેરબાની કરવી. ગ્રાહકોની થોડી મહેનતથી માળાના ઘણા ગ્રાહકો વધી શકે. ગ્રાહકો વધારવા માટે જેમને હેન્ડબીલ ઇ.ની જરૂર હોય, તેમને અમારા પર્ચેઝ નોટીસ હેન્ડબીલો પુરા પાડવા અમે ખુશી થઈશું. આ સસ્તા પુસ્તકોનો પ્રચાર કરવામાં તમે જેટલી મદદ કરશો, તેટલી દેશ સેવા બળવી ગણાશે. ગ્રાહકો વધારનારા સમ્મનોના નામ હવે પછીના પુસ્તકમાં જાહેર કરવામાં આવશે.

(૨) આશ્રમ સાથે પત્ર વ્યવહાર ચલવનાર ગ્રાહકોએ હંમેશાં પોતાનો ગ્રાહક નંબર લખવો, અને જવાબ માટે રિપ્લાઈ કાર્ડ, અથવા ટિકિટ ખીડવા બુલવું નહિં.

(૩) કેટલાક ગ્રાહકોની ખાસ ઈચ્છાથી, આ વર્ષે સારા હંચા કાગળો ઉપર પણ પુસ્તકો છપાવવા માંડ્યાં છે. તેનું લગભગ ૩૦ ૩-૮-૦ અને પરદેશ માટે ૩૦ ૫-૦-૦ રાખ્યું છે. આવું એડીશનના ગ્રાહકો વધારનાર પૈસા મોકલી આપશે, તો હંચા કાગળ વાળા પુસ્તકો મોકલાશે.

(૪) પ્રથમ વર્ષના સેટની નકલો હવે બકાસ થઈ છે, માટે મંગાવવા તસ્દી લેવી નહિ.

(૫) પ્રથમ વર્ષના માત્ર બેજ પુસ્તકોની ગણી ગાંડી નકલો બાકી રહી છે.

(૬) દરેક સ્થળે ગ્રાહક વધારનાર એજન્ટ નોંધાયે છે.

(૧) નૂરજહાંન નાટક, સત્તરમી સદીની શહેનશાહ બાનુનો તાદ્રશ્ય ચિતાર રજુ કરેલો રસિક નાટ્ય ગ્રંથ. લખનાર સુમરિદ્ધ બાંગાળી નાટકકાર દિનેન્દ્રલાલ રાય. કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

(૨) નવવલ્લરી. અલંકાર શાસ્ત્રની ખ્યાત પુરી પાડતું પુસ્તક. કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

સાહિત્યકુંજ ગ્રંથમાળા અશ્રમ નડીઆદ.

વપ ૨ જી]

[પુસ્તક બીજું.

સાહિત્યકુંજ અંથમાળાનું નવમું પુસ્તક.

બેગમ કે બલા ?

લેખક

?

સંપાદક

વેણીલાલ રંગીલદાસ પટેલ

તંત્રી-સાહિત્યકુંજ અંથમાળા.

પ્રકાશક

અંબાઇદાસ બાબરભાઈ રામોલકર

સાહિત્યકુંજ અંથમાળા આશ્રમ નડીઆદ

મુદ્રક:—પ્રાગજી ખંડુભાઈ દેસાઈ

નવયુગ મુદ્રણાલય. લીમડાચોક—મુરત.

કિંમત ૦-૧૦-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૧૧૧૧

પ્રથમ ખંડ

શિરહિન રાખઃ ભૂલ ભૂલામણિ.

બેગમ કે બલા ?

પહેલું પ્રકરણ.

એકબે તરફ.

મોહમયી મુંબાપુરીના ઠાકુરદાર નામના એક વિસ્તૃત મહેલામાં આજે આપણે જઈએ. ત્યાં જરૂર આપણને કાંઈ નવિન જાણવાનું મળશે.

એ મહેલામાં આવેલા એક વિશાળ મંદિરમાં ગમ્મત છે. મિજલસ બરાબર જામી છે અને તેમાં એવો ફાંકડો રંગ આવ્યો છે કે બસ ! ત્યાં આગળ પ્રકાશ એટલો તો બધો કરી દેવામાં આવ્યો છે—અન્યકારને એવો તો દેશવડો આપી દેવામાં આવ્યો છે કે ત્યાં પ્રવેશ કરતાંજ નેત્રો અંજાઈ જાય છે. મુખ્ય દેવળ અને આસપાસના મંદિરો, સર્વ સ્થળે ગાયિકાઓનું ગાયનવાદન સતત ચાલ્યાજ કરે છે. લગભગ ૮-૧૦ ગાયિકાઓ એકઠી છે અને ક્રમાનુસાર ગાયન-નૃત્ય કરે છે.

રમ્યપુરીના કુખેર બંડારીરૂપ શેઠ વાલ્મીકીસને પુત્ર આવ્યો હોવાથી તેણે આ મિજલસ કરાવી હતી. પુત્રપ્રાપ્તિ પૂર્વે તેણે એ પ્રમાણે કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. અને બાદીયા જાતિના એ સંપત્તિવાન અને સમૃદ્ધ શેઠ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું યથાર્થ પાલન કરવાનો યત્ન કર્યો હતો.

શહેરમાંની પ્રધાન ગાયિકાઓ સવે ત્યાં રોકાયેલી હોવાથી અને ગમ્મતનો ઠાઠમાઠ ધણો બારે હોવાથી લોકોની કંઠ ધણી ઝમેલી હતી અને ગડમડાટ તથા શોરઅકારનો તો પારજ નહોતો. કોઇનું ધોતીઉં ફાટવાથી તો કોઇનું ખીસું કતરાવાથી તો વળી કોઇક ત્રીજની પાધડી ઉછળવાથી કંઇને કંઈ કારણથી લોકો શોરઅકાર મચાવી મૂકતા હતા.

છેક આગળ એકલાઓમાં કંઈક શાંતિ હતી. તોયે તેઓ બરાબર સાંભળી શકતા ન હતા. એ અગમમણમાં એ તરણ ગૃહસ્થો એકા હતા. તઓ માંડેમાંહે કાંઇ મસલત કર્યા કરતા હતા. કેટલીકવાર ગાયિકાઓ પર ટીકા કરતા હતા તો ખીજવાર સંગીતશાસ્ત્ર પર વિવાદ કરતા.

આખરે કેટલેક સમયે તેઓમાંનો એક બોલી ઉઠ્યો.

“કેમ ? બિહારી, આવો છો કે નહિ ? આપણે પેલાની સાથે એક બે તરફ ફરવા જવાનું તે તો જૂનીજ ગયા; કેમ શું છે વિચાર ?”

“હું ક્યાં ના કહું છું ? હવે તો આ પીડામાંથી છૂટી પહાર મોકળાશમાં જઇએ તો ઠીક એમ મારા મનમાં ક્યારનું થયા કરે છે. આત્મ, આત્મા જઇએ.” બિહારી નામે ઉદ્દેશાયલા ગૃહસ્થ-જેનું નામ લાલબિહારી હતું, તેણે કહ્યું.

કંઈક ધક્કાસુકડી ખમતા અને મારતા ઉભય પેલી ભારે ગિડીમાંથી બહાર નીકળી આવ્યા. તેમાં જે લાલબિહારીના ધોતીઆંતો ઝડકો નીકળ્યો અને કુંજવિહારીની પાઘડી ભાંગી જતી બચી. બહાર મોકળાશમાં આવતાંજ જાણે નવું જીવન આવ્યું.

“હા...શ.” બિહારીએ ઉડો શ્વાસ લેતાં કહ્યું “હીક થયું કે આ બલામાંથી છૂટ્યા. પણ વિહારી ! એ કૃષ્ણલાલે આપણને બોલાવ્યા ખરા પણ પેલી રાં-નાયકાને તો નહિ બોલાવે ને ? બાકી એમ કરે તે આપણને ન પાલવે ”

“એમ બડીયે છે શાનો ? તું ગાંડો તો નથી થયો ? આપણને બોલાવી વળી તે નાયકાને બોલાવશે ? ને વળી લાવશે તો જેવું આપણું ભાગ્ય. એટલી વાર તો ખેસી રહેવું. પછીની વાત પછી. એમ થાય તો પછી એની સાથે મૈત્રી જોઈ વિચારીનેજ રાખવી. એ ઢાંગ-સોંગ આપણે ગરીબને ન પાલવે. એ તો ઘારી વગેરે લાઇને આવવાનો છે એટલી મને ખબર છે. જો મળે તો અનંતને જે તેડી લાવવાનું એણે કહ્યું હતું પણ એતો મળ્યોજ નહિ.” કુંજવિહારીએ વિસ્તારથી હકીકત કહી.

“મને તે આજે ત્રણેક વાગે ઓદિસથી આવતાં મળ્યો હતો. આજે પોતાની બહેન મધુરીને તે નાટક બતાવવાનો હતો. નેથી ત્યાં જતી વખતે હું આવી જઈશ એમ એણે કહ્યું હતું. તે વખતે તે પોતાની સ્વામિની નંવાબિની મહેરબાનિસાના પૈસા લેવા કોટમાં જતો હતો !” લાલબિહારીએ સમાચાર આપ્યા.

“બસ થયું ત્યારે પૈસા લઈ તે ગયો હશે. પોતાની સ્વામિનીને ત્યાં તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. પણ અભ્યા, તને ખબર છે કે ? ”

કુંજવિહારીએ કહ્યું, “મેં તો એમ સાંભળ્યું છે કે તે સ્વરૂપમાં તો રંભા કે ઉર્વશીને લગ્નવે તેવી છે પરંતુ તેનું હૃદય શિલા કરતાંયે વધુ દુર્ભેદ અને કઠિન છે.”

બન્ને વાતો કરતાં ચાલ્યા જતા હતા. એટલામાં ટ્રામના પાટા આવ્યા. સામેથી એક ટ્રામ આવતી હોવાથી ઉભા રહ્યા. કુંજવિહારીએ ચલાવ્યું.

“પણ લોકો કહે છે કે અનંતનો એ મહેરન (મહેરનિસાતું સંક્ષિપ્ત) સાથે નોકર કરતાં કાંઈ વધારે સમ્બન્ધ છે એ વાર્તા ખરી હશે કે ? તું શું ધારે છે ?”

“એ તો ગપ છે. એમાં કશું વળુદ હોય એમ લાગતું નથી” લાલબિહારીએ કુંજવિહારીએ ઉઠાવેલા સંશયનો ચોખ્ખોને ચટ રહીયો આપી દીધો.

કુંજવિહારીને વિશ્વાસ ન બેઠો તેણે ચલાવ્યું. “એ લોકવચાકામાં કંઈ પણ વળુદ નથી એમ હું માની શકતો નથી. વળી એ મહેરન અત્યંત વિલક્ષણ સ્ત્રી છે. અનંતના સ્વરૂપમાં કોઈ મણા નથી. એ બિચારો એકલો:—”

“કેમ એકલો શાનો ? એને એક બહેન છે કેની ?” લાલબિહારીએ તેની ભૂલ સુધારી.

“હા બરાબર તે તો હું બૂલીજ ગયો. એ બહેન પણ રૂપમાં અને ગુણમાં બહુ આકર્ષક છે. પરંતુ તે ઝાઝી બહાર નીકળતી નથી. પોતે ભલી અને ધર ભલું. તને અલ્યા એ આકર્ષક નથી લાગતી ?”

એ પ્રશ્ન પૂછતાં વિહારીએ વિહારી સામે જોઈ રહેજ રિમત ક્યું. બન્નેએ કાંઈ ઝડપથી ચાલવા માંડ્યું.

વિહારીએ વિહારીના કથનનું સમર્થન કરતાં કહ્યું, “ખરી વાત છે. એના જેવી, મધુરીના જેવી, સદ્ગુણવતી અને સ્વરૂપવતી ભાગ્યેજ કોઈ બીજી મળી આવશે. લોકો માને છે કે વાંચતાં લખતાં આવડ્યું કે બાલા ચતુર થાય છે. પણ એનામાં તો તે ઉપરાંત હાર્દિક સુશીલતા છે. શી મધુર અને સુશીલ બાલિકા ! હરી ! હરી ! ” તે ઉંડા વિચારમાં ગરક થઈ જતો હોય એમ લાગ્યું.

“કેમ અદ્યા ? કેમ અટક્યો ?” વિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો. જાગૃત થઈ તે બોલ્યો “અરે શું ? અનંતનો અને મારો આવો સહોદર સરખો સ્નેહ પરતું કોઈ દિવસ મને હજી એવો નથી સાંભરતો કે તેણે મારી સાથે કાંઈ પણ અમર્યાદ યા વિનયહીન વર્તન કર્યું હોય. એના જેવી સદ્ગુણી બાળા એકે નથી. તો જે જૂઓને મુખ લોકો જરા ઉમ્મર મોટી થઈ અને નિશાળે જાય છે નેમાં કેટલી ચક્રચાર કરી ચૂકે છે ! હા, તેઓ હસે છે પણ જૂંડું બોલી શકતા નથી. કારણ તેનું વર્તન એવું શુદ્ધ અને સાફ છે. પણ જૂઓને અનંતજ એની પૂરતી સંભાળ લેતો નથી. તે સહવારે આઠવાગે નીકળે તે રાત્રે દશવાગે ઘેર જાય છે. એને વારવાના મારા પ્રયત્નો સર્વથા ફળહીન નીવડ્યા છે. તેમ એમને કોઈ પાસેનું સગુંયે નથી.” લાલવિહારીએ મધુરબાળા તથા અનંતરાય વિષે માહિતી આપી.

“ખરી વાત પૂછે”—કુંજવિહારીએ તરત કહ્યું, “મારો મત તો એમજ કે એણે હવે ઝટપટ એનું લગ્ન કરવું જોઈએ.”

“તેતો તૈયારજ છે ને” લાલબિહારીએ કહ્યું. પણ એને સારું સ્થળ જડતું નથી. બાકી એ તો બહુ સારી પહેરામણી આપવા તૈયાર છે,

“પણ લાલબિહારી, તારી પત્ની મરણ પામી છે તો તુંજ શા માટે એની સાથે લગ્ન કરતો નથી?” કુંજવિહારીએ સ્મિતમય વદને પૂછ્યું.

“અરે ! પણ જો તો ખરો, પેલું કાણ આવે છે ?” લાલબિહારીએ વાત ઉડાવતાં જવાબ આપ્યો. “એ તો પેસો ગણપતિરામ જણાય છે. એ આપણો વાર્તાલાપ સાંભળી અહિં આપશે. ગમે તે યુક્તિથી એને ટાળવો જોઈએ, નહિ તો વળી પંચાતીના બારા !”

“આવવા દેની. વળી મને તો એની વાતોમાં ધણો રસ પડે છે. એનો અનુભવ અતિ વિશાળ છે. અમલગઢની રાણી વિષે એ બહુબહુ વાતો જાણે છે.”

“પરંતુ તું જાણે છે કે એ શાનો ધન્યો કરે છે ?” લાલબિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો. “કૃષ્ણલાલને લીધે મારે એનું ઓળખાણ થયું છે. એ ધણી વાર મારી ઓફિસમાં માલ લેવા ગે આવે છે.”

કુંજવિહારીએ જવાબ દીધો. “એ કહે છે કે હું કંપનીનો એજન્ટ છું પણ હું એ વાત માનતો નથી. મને લાગે છે કે એ ડિટેક્ટીવ ખાતામાં છે. આથીજ તેની વાતોમાં મને રસ પડે છે.”

એટલામાં જો વ્યક્તિને ઉદ્દેશીને આ વાર્તાલાપ ચાલતો હતો, તે વ્યક્તિ ગણપતિરામ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એની ઉમ્મર આઠાસેક વર્ષની હોય એમ લાગતું હતું. શરીરને બાધા મજબુત અને દમામદાર હતો તેની મુખમુદ્રા પરજ તેના હૃદયમાં રહેલું અભિમાન સ્પષ્ટ રીતે અંકિત હતું.

“સાહેબજી સલામ કેમ કુંજવિહારી ! તથા લાલાજી તમે જે પેલી મિનલસમાંથી અગિઆરા ગણી આવ્યા કે શું ?” તેણે સ્મિત કરતાં પ્રશ્ન કર્યો.

“હા, કેવો ત્રાસ ! નહિ સંભળાય, કે નહિ રસ પડે” કુંજવિહારીએ જવાબ આપ્યો.

“ખરાબર, પરંતુ બોલો મેં કેવી રીતે તમને કહી આપ્યું ? કોઈ પણ આવ્યત તરફ સાધારણ દૃષ્ટિપાત કરતાં હું તેની હકીકત કહી શકું છું. પણ વાર તમે એજ કેમ? અનંતરાય ક્યાં ગયો? તમે ત્રણ સાથેજ દેખાઓ છો તેથી કહું છું”

“તે પોતાને કામે ગયો હશે. પોતાની સ્વામિનીના ૫૦૦૦૦૩૧. ક્રોડથી લાવી તે તેને આપના ગયો છે” કુંજવિહારીએ તેને ખબર આપી.

“તેની સ્વામિની તો પેલી અમલગઢની અરીણી નવામિનીજ કેની ?” ગણપતિરામે પૃચ્છા કરી.

“શું તે અરીણી છે ?”

“એકવાર નહિ પણ હજારવાર. તેને એવુંજ વ્યસન લાગેલું છે. એક વાર માલ લઈ હું અમલગઢ ગયો હતો એટલે મને પકડી માહિતી છે” ગણપતિરામે પોતાના કથનનું સમર્થન કર્યું.

કુંજવિહારીએ વાત ઉપાડી લીધી. “અહો સારે તો તમને સઘળીજ ખબર હશે. અમને તો કહો”

“અરે! એમાં કહેવાનું શું ? કોઈ એને ગાંડી કહે છે તો કોઈ એને ખૂની કહે છે. પરદાનશીન તો છેજ નહિ. બધી ખુશીથી તે ઉઘાડી ગાંડીયે ફરે છે. અરે એને તો ત્રી કાણુ કહે? પુરુષ કરતાં જે

હજાર દરજે નીચતર-ઠકણતર-તો તેનું હૃદય. પરંતુ સર્વે એને માટે બિન બિન અભિપ્રાય ધરાવે છે. દુકામાં એ ક્યારે શું કરશે તે કોઈ કહીજ શકે નહિ” ગણપતિરામે વિસ્તારથી હકીકત કહી.

“પણ તે પરણેલી નથી શું ?”

“તેનો પતિ વળી ઓરજ પ્રકારની મૂર્તિ છે. પોતાના અંગલાની ખહાર તે કદી જતો નથી. એને વળી શેત્રંગનો એવો સગજડ શોખ લાગેલો છે કે આખો દહાડો ને રાત શેત્રંગજ શેત્રંગ. પગારદાર રમનારા રાખ્યા છે, કુરસદે મદિરાદેવીની ઉપાસના કરે છે. સરકારે સંસ્થાન લઈ લીધું છે અને ૫૦૦૦-૭૦૦૦૩. મહિને મળ્યા કરે છે તેમાંથી એને ઉઠાવે છે-મળ કરે છે.”

“અને સ્ત્રી આમ કરે તેને”

“પણ ઉભય જુદા જુદા અંગતમાં રહે છે. તે તેના સામે ચે કદી જોતી નથી. અરે એતો ખૂની છે ખૂની ! હથેલીમાં ચંદ્રમા બતાવે એવી મહા ઉસ્તાદ છે”

“એ પણ ઠીક” બિહારીએ કહ્યું. પછી કુંજવિહારી તરફ વળી તે બોલ્યો “ચાલને આપણને માડું થાય છે પછી કૃષ્ણલાલ.....”

ગણપતિરામે તેને અટકાવતાં કહ્યું, “કેમ તમને ચે એનું આમ-ત્રણ છે કે ? ચાલો ત્યારે જઈ દુ” ચે તે બાળુ જવાનાજ વિચારમાં હતો.”

એ ત્રિપુટીએ સત્વર ચાલવા માંડ્યું. લાલબિહારીને એ ગણપતિરામ પોતાની સાથે આવે તે ગમ્યું નહિ પરંતુ કરે શું ? ઉપરાંત એક રીતે પુષ્પ વચનો એક માણસ સાથે હોય ને કૃષ્ણલાલ પોતાની સાથે ગણિકાઓ-નાયકા લાવે તો કોઈ વાંધો નહિ એમ પણ તેને લાગ્યું.

લાલબિહારી માન પ્રતિષ્ઠા વાળો સજ્જન યુવક હતો તે અનં-
તરાયનો ગાઢ સ્નેહી હતો. ગણપતિરામના મુખે અનંતરાયની સ્વામિની
નંબામિની મહેરન વિશે ઉપયુક્ત વચનો સાંભળી તેને ચિન્તા ઉદ્ભવી
કારણ તે વાર્તા અત્યંત ભયંકર હતી. વળી મધુરઆળા સાથે લગ્ન
અંધાથી જોડાવાને તે આતુર હતો.

તેનું વય યોગ્ય વર્ષનું હતું. તે એક કમ્પનીમાં હેડક્લાર્ક
હોઈ તેને રૂ. ૧૦૦નો મહિનો હતો. એની પ્રથમ પત્ની સ્વર્ગવાસ
પામેલી હોવાથી અને મધુરઆળા સ્વરૂપવાન અને સદ્ગુણવતી
હોવાથી તેના પર એનો સ્નેહ હતો પરંતુ તે શરમાળ અને
લજ્જાળુ પ્રકૃતિનો હોવાથી તેણે અનંતરાયને વાત કરી ન હતી.

રાત્રિ શુકલ પક્ષની હતી. ભગવાન શીતરશ્મિ રમ્ય કૌમુદીને
જગતપર પાથરી શાંતિની વૃષ્ટિ વર્ષાવી રહ્યા હતા. મંદ મંદ અનિલ
લહરીઓ આવી ચિત્તને શાંત કરતી. તેમાં વળી બેકબેનો રસ્તો સહેલાણી
પડી તો વાતજ શી? રસ્તા પર તેમના જેવા બીજા સહેલાણીઓ
ફરતા હતા. આ આનંદમય સમયે ગણપતિરામે બીડી સળખાવી.
વિહારી તરતનાજ બહાર પડેલા એક નાટકમાંનું એક સુંદર ગાયન
લલકારવા લાગ્યો.

એટલામાં તેમનું ઈચ્છિત સ્થાન આવ્યું. પરંતુ ત્યાં કોઈ મનુ-
ષ્ય દેખાયું નહિ. એ સર્વનો કૃષ્ણલાલ નામે એક શ્રીમાન સ્નેહી હતો.
તેણે તેમને બેકબે પર ઉઘાણી કરી સામ્રાટ બોલાવ્યા હતા. બેકબે પર
એક સુંદર રમ્ય સ્થળે તેઓ પ્રસંગોપાત મળતા. ત્યાં પાંચ સાત
શીલાઓ ગોઠવી રાખી હતી.

ત્યાં હજુ કોઈ આવ્યું ન હતું.
કૃષ્ણલાલે વચન તોડ્યું કે શું ?

બીજું પ્રકરણ.

તે સમયે અગિઆર વાગ્યા હતા.

ગણપતિરામે કહ્યું “ ચાલો, આપણે જરા આમ તેમ ફરીને આવીયે. ઠીક લેજનત આવશે. કૃષ્ણલાલને કંઈ કારણથી મોડું થયું હશે તો આપણે ફરી આવીશું એટલામાં તે આરી પહોંચશે. આવો છો ને ? ”

રાત્રિયે ચંદ્ર કોમુદી, અને શીતલ વાયુ લહરીઓને લીધે મજા આવશે એમ ધારી સર્વ નીકળી પડ્યા. થોડે ગયા એટલામાં વિહારીના સ્કંધપર હાથ નાંખી ગણપતિરામ બોલી ઉઠ્યો. “ જોયો કે પેલો માણસ ? નીચે ઉતરી હોડી તરફ જાય છે તે ! તેની પીઠપરની પેલી ગાંસડીમાં શું હશે ? ”

“ ક્યાં છે ? ” વિહારીએ પૂછ્યું “ હં પેલો કે ? કોણી જેવો દેખાય છે તે ને ? હં એ તો કોણીજ છે. માછલી પકડવા હોડીમાં બેસવા જતો જણાય છે. ” તેણે ઉત્તર આપ્યો.

“ રાત્રે અગિઆર વાગ્યે માછલાં પકડવા ? અને વળી એકલોજ. તમે જે કલ્પના તો ઠીક કરો છો ! ” વ્યાજેકિત કરતાં ગણપતિરામે કહ્યું.

“ હશે કોઈ ઉરાંગ ઉટાંગ જેવો. આપણે શું પંચાત ? ” લાલ વિહારીએ કહ્યું.

“ એમ કેમ કહો છો ? ” ગણપતિરામે કહ્યું “ જૂઓ હવે તમને આજે મારી દીર્ઘ દ્રષ્ટિ અને ચાણક્ષતા બતાવી આપીશ. વ્યર્થજ એમ નથી કહેવાતું કે ગણપતિરામે અનુભવ મેળવ્યો છે.”

“ એ શું કહો છો ગણપતિરામ ? ” લાલ બિહારીએ આશ્ચર્યના સ્પષ્ટ ચિન્હો વ્યક્ત કરતાં કહ્યું “ હું તો જરાએ સમજી શકતો નથી તમારું કહેવું. તમે શું કહેવા માંગો છો ? ”

“ સારે સાંભળો મારી વાત. એ કોણી નથી પરંતુ એ છે ચોર. અને તેની પીઠપરના ગાંસડામાં ચોરીનો માત્ર હોવો જોઈએ. ”

“ અને શું એ તે માલ સમુદ્રમાં નાંખવા જાય છે ? સારે ચોરો શું કરવા હશે ? ”

“ તેજ જોવાતું છે ને. ચાલો આપણે જઈને પૂછીએ ? ” ગણપતિરામે ઉત્સાહમાં આવી જઈને કહ્યું.

“ અને એ ‘ તમે કોણ પૂછનાર ? ’ કહી અપમાન કરશે તો ? ”

“ તો તે બૂમ પાડી આપણને પોત્રિસમાં તો નહિ ધસડે ? વળી એ પીડા શા માટે જોડારવી ? સલામ. અમે તો જઈશું ” લાલ-બિહારીએ કહ્યું.

“ પોતેજ ચોર થઈને વળી પોલીસ પાસે શું લઈ જવાનોજ તમારે જવું હોય તો જવ. ” એમ કહી ગણપતિરામ તો તે બાળુ ચાલવા માંડ્યું એટલે બિહારી પણ ‘ કેવો ગાંડો છે ! ચાલ અમે પણ આવીએ છીએ. મારામારી થાય અને એ ફૂટાર્થ મરે તો વળી કહેવાય કે કેવા સ્વાર્થી મિત્રો તે છોડીને નાસ્તી ગયા. ચાલ બિહારી ચાલ ” એમ કહી તેની પાછળ જવા લાગ્યો. વિચારબદ્ધ લાલબિહારી પણ સાથે ધસડાયો.

ગાંસડી લઈ જતો માણસ પણ ઝડપથી ચાલતો હતો. તે આગળ પાછળ દ્રષ્ટિપાત પણ કર્યા કરતો હતો. એક વાર કાણુ ભર તે ઉભો રહ્યો; અને પાછળ જોયું, તો આ ત્રિપુટી જણાઈ; તેથી દિશા બદલી

ચાલવા માંડ્યો, એટલે ગણપતિરામે કહ્યું “આપણે અડી ઉભા રહીને જોઈશું તો ઠીક પછી આગળ ઉપર” શું કરવું તેના વિચાર કરી લઈશું.”

આથી લયનો તેના હૃદયમાં સંચાર થઈ ચૂક્યો એમ માની લઈ વિહારીએ કહ્યું “ કેમ ત્યારે એને પૂછવાનો વિચાર તમે લઈ દીધો કે ? ”

“ થોડી વેળા થોભીએ. શું કરે છે તે તો જોઈએ. જૂઓ તે નીચે ઉતરી, સાગર પાસે જાય છે.”

“અરે કાળી છે કાળી. તમે નકામી તકરાર કરો છો.”

“તમે જોયા તો કરો, એ કાળી તો નથીજ. એને નીચે ઉતરવા દો, પછી ખાત્રી થશે. ગાંસડીના ભારને લીધે તે સત્તર ચાલી શકતો નથી, તેથી આપણે એને જલદી પકડી શકીશું. છતાં હજુયે તમને ડર લાગતો હોય તો જાઓ.”

“ ખરો ભાઈ તું ! ” વિહારીએ કહ્યું. “ અમે આવીએ છીએ. મને જે જરા મોજ આવે છે.”

લાલચિહારી ધાંધ બોલ્યો નહિ. મૌનવ્રત ધારણ કરી ઉભય ગણપતિરામ સાથે ચાલવા લાગ્યા.

એટલામાં પેલો ગાંસડીવાળો માણસ નીચે ઉતરવા લાગ્યો. ગણપતિરામ ‘ચાલો, ચાલો,’ એમ કહી દોડી ગયો. અને તેની પાછળ દોડવા લાગ્યા.

ગાંસડીવાળો માણસ પણ ત્વરાથી દોડવા લાગ્યો. તે સસુદ્રમાં જાય છે કે શું, એમ આ ત્રિપુટીને લાગ્યું. પરંતુ અંપડું કે હોડકું કશું ન હોવાથી વિહારીને ગણપતિરામનું કહેવું ખરું જ છે, એમ હૃદયમાં ખાત્રી થઈ. આથી પોતે તેના કરતાં વધારે ઝડપથી આગળ જઈ તે બીજા સ્થરે પૂમ પાડી બોલ્યો :

“અલ્યા, કાણુ છે રે? માંઝમાં હોય તો આપ અમને, લાવ, એકદમ.”

એ સાંભળી તે મનુષ્ય ઘણો ભયભીત થયેલો ભાસ્યો. પાછળ જોતાં તેને માલમ પડ્યું કે પેલી ત્રિપુટીમાંના એક તો તેની બહુજા પાસે આવી પહોંચ્યો હતો.

તેણે તરતજ ગાંસડી ફેંકી દીધી. એક છત્રંગ મારી તે વાયુ વેગે દોડવા લાગ્યો. તેને જોઇ મણુપતિરામ બોલી ઉઠ્યો: “વિહારી, આમ બમ પાડીને તમે સઘળો ઘાટ બગાડી નાંખ્યો. હવે તે નાસી જશે. પકડો ઝડપથી એને. દોડો.”

વિહારી સાવેશ બોલ્યો: “લાલબિહારી, ચાલ આપણે એને પકડીએ.”

ત્રણે પૂછું વેગે દોડવા લાગ્યા. તે મનુષ્ય હજુએ અગિયારમા પથરોમાં સડસડાટ દોડ્યો જતો હતો. બીજા બે હજુ જરા દૂર હતા.

અચાનક ભાગ્યવશાત્ ઠોકર લાગવાથી પેલો માણસ પડી ગયો. ‘પકડ્યો છે લુચ્ચાને’ એ અથવા એવાજ શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરી વિહારીએ તેનો હાથ પકડ્યો.

પરંતુ એટલામાંજ તે મનુષ્ય આંચકા મારી, હાથ છોડાવી નાસી ગયો, અદૃશ્યજ થઇ ગયો. જીવ ઉપર ઉદાર થયેલા મનુષ્યમાં જેવો આવેશ પ્રકટીભૂત થાય છે, તેવાજ આવેશનો સંચાર તેનામાં થયેલો દીસ્યો. લાલબિહારીની પાસેથીજ તે પસાર થયો, પરંતુ તે તેને પકડી શક્યો નહિ. તેમજ બીજા બેના મત્તો પશુ ફળછીનજ નીવડ્યા. દોડાદોડીમાં થોડો સમય વહી ગયો, તેથી વિહારી બોલ્યો: ‘લુચ્ચો નાસી ગયો. દોડનારો જખરો નો ખરો. અરબ્બી ઘોડાને ચેભારે પડે. પશુ એની પેલી ગાંસડીમાં શું છે, તે જોવાનું તો રહીજ ગયું ને?’

‘હા, હા, ચાલો. કદાચ તેમાં મુડદું’યે હોય. ‘ગણપતિરામે ભયાનક સંશય બતાવ્યો.’

‘તમને તો મુડકાવાળા સ્વપ્ન આવે છે.’

‘હું તમને બતાવીશ કે—’ ગણપતિરામે બોલતા માંડ્યું. તેને અટકાવી વિહારીએ કહ્યું ‘ત્યારે તો એ ખૂનીજ હશે.’

તેણે તે તરફ ચાલવા લાગ્યા. થોડે દૂરથી ગાંસડી દેખાઈ એટલે લાલબિહારી બોલ્યો, “અહા, હજી પણ તે અહિંજ પડી છે. ઠીક થયું. જો દોડાદોડીની ધમાલથી પોલિસ અહિં આવી પહોંચ્યા હોત, તો તેણે આ ગાંસડી પોતાના કબજામાં લીધી હોત....પણ એ તે કાંઈ પોલિસ છે ? ઠીકજ છે.’

‘જો પેલા રહેલે કોસિંગ આગળ સિપાઈ દાદા ઉભા છે. મારે ધીમેથી બોલ.’ વિહારીએ કહ્યું.

‘તેની આપણે શી પંચાત. ચાલો આપણે છોડીને જોઈએ, અને તે પછી આપણે રસ્તે પડીએ.’ લાલબિહારીએ કહ્યું.

“તમારે જવું હોય તો જાઓ. હું તો એની પાકી તપાસ લીધા વિના પાછો વળવાનોજ નથી.” ગણપતિરામે કહ્યું.

“વારૂ પણ છોડો તો ખરા. હું તેટલો વખત થોભું છું. આપણે બધા સાથેજ જઈશું.” લાલબિહારીએ કહ્યું.

“મારા જેવાને સ્ફુર્તિ આવે છે, છતાં તમે કેમ આમ કરો છો ? હું તો મારી મેળજ એનો પત્તા મેળવીશ.” ગણપતિરામે મલકાતા કહ્યું.

“અરે ભાઈ અમને તો કાંઈ હરકત નથી. પરંતુ અમે રહ્યા મોકર. સાક્ષી બનવાનો પ્રસંગ આવે તો વળી પીડા ને પંચાત.” વિહારીએ વાંધાનું કારણ દર્શાવ્યું.

“હારે તમે જાઓ. આ કામ બચાવે તો છે. તમારે માથે સાક્ષીનો પ્રસંગ ન આવે, એવો હું ચત્ત કરીશ, પરંતુ તેમ છતાં...”

“પણ તેમાં શું છે? પ્રસંગ આવે તેમ સમયસૂચકતાથી વર્તી શેવું.”

એટલામાં ગાંસડી પાસે તેઓ આવી પહોંચ્યા. એક જગ્યાએ યોતીયાથી બાંધેલા તે પોટલામાં કાંઈ એક ચીજ સ્પષ્ટ દીસતી હતી.

“હવે કાંઈ શંકા નથી. સાધારણ બુદ્ધિનો મનુષ્ય પણ કહી શકે કે એમાં ‘શેવું’ જોઈએ શય.....” ગણપતિરામે ગાંસડી ઊડવા માટે ધુટણીએ પડતાં કહ્યું.

“પણ તમે જોયા ક્યાં વગરનું કેમ એમ કહો?” લાલબિહારીએ બાંધો ઉઠાવ્યો.

એટલામાં તો ગાંસડીનું સૂતળીથી સીવેલું મ્હોં તોડી નાંખી ગણપતિરામ એકદમ સફાળો ઉઠ્યો: ‘હ્યો જૂઓ, મેં કહ્યું હતું, તેની કરો પ્રતિતિ.’

‘અરે! આ તો કોઈ જીનું શય છે!’ બંને ભયથી-આશ્ચર્યથી બોલી ઉઠ્યા.

હા, એ ગાંસડીમાં એક અત્યંત સ્વરૂપવાન લાવણ્યવતી લલનાનું શય હતું.

‘મને તો પ્રથમથી જ લાગ્યું હતું. કારણ પોતે જ કોમલાંગી અપખળા જેવા શરીરવાળો હોય આ મનુષ્ય પુરુષનું શય લાઈ દોડે એટલી શક્તિ જ ક્યાં ધરાવતો હતો? હુઆએ અંદર પથર પણ ભર્યા છે કે જલદી નીચે ખેસે.’

“ગણપતિરામ! બચવાનો આ સમય નથી. પોલિસને બોલાવો. બિહારી! જોઈ શું રહ્યા છો?” બિહારીએ કહ્યું.

“પણ એમાં બરાબર જોવા તો દો! હજી તો બરાબર મ્હોં ખોલીને જોવા દો. તમે પુરુષ થઈ આમ કેમ કરો છો? એક વાર મ્હોરો તો જોવા દો, કે ચંચુ. ક્યો જરા પકડો કે હું ટાંકા તોડું.” ગણપતિરામે કહ્યું.

“અરે પણ આપણે થોડા એને ઝોળખવાના હતા?”

“કેમ નહિ? વખતે ઝોળખાય પણ ખરું.”

ટાંકા તોડી નાંખી તે બોલ્યો. “બાપરે! આ તો બહુ પાકો ખૂની જણાય છે. લુચ્ચાએ શિર પણ નથી રાખ્યું. આ તો ‘માથા વિનાનું’ મુડું, છે. ખૂની બહુ બુદ્ધિમાન હશે એમ હું નહોતો ધારતો.”

ખૂન માડી વિહારી બોલ્યો “બાપરે, બહુ બયાનક છે!”

લાલવિહારી એવો તો બીધો કે જે વિહારીએ ઝાલી ન રાખ્યો હોત તો તે નિશ્ચય પડી જાય.

ગણપતિરામના કથન પ્રમાણે ખરેજ એ શબ કોઈ લલનાનું હતું પરંતુ તેને માથું ન હતું. ધડમાંથી રક્ત પણ સ્ખલિત થતું ન હતું. શિર એટલી સફાઈથી કાપ્યું હતું કે જાણે યંત્રથીજ!

ગણપતિરામ ગંભીરતાથી તે શબની તપાસ કરી રહ્યો હતો, બાપરે થોડી વારે “બહુ બહાદુર છે ખૂની” એમ બોલી તે ઉભો થયો અને મિત્રો પ્રતિ વળી બોલ્યો “ગમે તેમ પણ આ બાબત બયાનક છે, માટે તમારે સાક્ષીના પ્રસંગથી બચવું હોય તો અહિંથી જાવ. પણ પેલા સિપાઈને માફલતા જાણે. હું તમારું નામ દીધા વગર સર્વ ઠેકાણે પાડીશ.”

વિહારી તરતજ બોલ્યો. “ચાલો અમે જઈએ છે ત્યારે.”

“પછી જો નાઇલાજ અમલ તોજ તમારું નામ જાહેર કરીશ.”

નહિ તો ગુમજ રાખીશ. પરન્તુ તમારે આ વાત કાઠને કહેવી નહિ. તમે જાણે જોયું નથી એમજ ધારી પોતપોતામાં પે વાત કરશો નહિ.

‘અરે તે તો અમારી ગરજેજ તેમ કરીશું. વાર પશુ હવે તમે શું કરશો?’

‘પોત્રિસને તમે મોકલશોને?’

‘હારતો વળી તમે કહો છો એટલે’

‘બસ તો તેને ગળે આ તોફ ભેરવી હું પશુ આવ્યો સમજો’

વિહારી અને લાલણિહારી ચાલતા થયા અને સિપાઈ પાસે જઈ તેમણે તેને ગણપતિરામ પાસે મોકલી આવ્યો. તે સિપાઈ થે ધીમે પગલે ગણપતિરામ પાસે જઈ ઉભો.

ત્યારે ગણપતિરામનું કથન ખરું તો કપૂંજ. અને પેલા પ્રશ્નનો નીવેડો તેના કહ્યા પ્રમાણેજ આવ્યો. એ પ્રશ્ન તે ‘એ તે કાળા કે ખૂની?’

ખાદી પેરો

અને

પેરાવો

ત્રીજું પ્રકરણ

વિચિત્ર દ્રશ્ય.

‘ચાલ હવે પેલો કૃષ્ણકાલ આખો હોય તો જોઈએ.’ સિપાઈને
જોડ્યા પછી તરતજ વિહારીએ કહ્યું.

‘અરે, પડ્યા દેને તેને. એ તો ગયો હશે, નાયકાને લઈને
થીએટરમાં.’ લાલબિહારીએ કહ્યું.

‘અરે ચાલ તો ખરો. જોઈ આવવામાં શું જાય છે?’ વિહારીએ
તેનો હાથ ખેંચવા માંડ્યો.

‘એ તો રીક. બાપ પણ તું શું ધારે છે?’ કોઈક પ્રકારના
વિચારમાંથી મુક્ત થતો હોય, તેમ બિહારીએ કહ્યું, ‘આ ગણપતિરામ
કોઈ એન્ટ એન્ટ નહિ હોય. ડીટકરીવજ લાગે છે. હોં.’

‘મને પણ એમજ લાગે છે.’

‘એની સંગતી જેમ અને તેમ ઓછી કરવી. કારણ કે એવું
કહેવાય છે કે:

બહરી રાગતું વૃક્ષ હોય જો ઘરની સામે,
કે સિપાઈ શું સ્તેહ ધરી નર વ્યથાજ પામે.’

‘ખરી વાત છે.’ વિહારીએ અનુમોદન આપ્યું.

ઉમયના પગલાં પેલા નિયત સ્થાન તરફ વળ્યાં.

‘મારો પણ એને છોડવવાનોજ નિશ્ચય છે.’ વિહારીએ કહ્યું.

‘આપણે બહુ સાવધ રહેવું પડશે. હવે વળી આ કેસમાં શું થશે?’

‘ના પણ એ યુક્તિબાજ તો ખરો. ભપકો મારે છે તે ખોટો
તો નહિજ હોય. પણ.....’

વિહારીએ તેની સામે જોયું.

‘કેમ બાઈ, અટક્યા કેમ?’

‘કાંઈજ નહિ. પણ તમે આટલા ઉદાસ કેમ બાસો છો?’

એ વાર્તાને છોડી દીધી, તેમના નિયતસ્થાન તરફ અંગુલિ નિર્દેશ કરતો વિહારી ખોડ્યો: ‘જો પેલા બધા બેઠેલા દેખાય છે. ચાલ જુઓ પગ ઉપાડ.’

વિહારી કાંઈ કહેવા જતો હતો, એટલામાં કુંજવિહારી પાછો ખોલી ઉઠ્યો: ‘જો, જો, પેલો અનંતરાય આવે. હવે તો બહુજ મોજ આવશે.’

ખરેખર! અનંતરાય આવતોજ હતો. તેણે હજી તેમને જોયા ન હતા. કારણ વિચાર નિમગ્ન હોવાથી તેની દૃષ્ટિ કે કર્ણ આસપાસની ચીજો જોવા या સાંભળવા અશક્ત હતા. એટલુંજ નહિ, પણ એમને અથડાવાનો પ્રસંગ આવ્યો. અને છતાંય તેણે દૃષ્ટિ ઉત્તર કરી. પણ જાન આવતાંજ ઉચું જોઈ તે ખોલી ઉઠ્યો: “અરે આવી રાત્રિયે તમે મને નહિ મળશો એમ તો હું સ્વપ્નેય નહોતો ધારતો.”

“અમે તો આજે ઠાકુરદારમાં થયેલી ગમ્મત જોવા ગયા હતા હવે અમે કૃષ્ણલાલની ઉમળણીમાં આપણી બેઠકે જઈએ છીએ. કૃષ્ણલાલે ઉમળણી આપી છે તેમાં તમને તેડી લાવવા તેણે કહ્યું હતું. આલો આવો છો કે?”

“મધ્યરાત્રિએ.....”

“હવે ચાલને વળી. આમલ શાનો કરાવે છે?” લાલવિહારીએ કહ્યું.

અનંતરાય આવવા કબુલ થયો અને પાછી ત્રિપુટી બંધાઈ. થોડેક ગયા પછી વિહારી બોલ્યો “ અનંતરાય ! આજે તમે ક્યાં ગયા હતા ? તમારું ચિત્ત અસ્થિર અને મુદ્રા નિસ્તેજ અને વ્યભ દીસેછે. ખરેખરે બિહારી ! ”

“ અરે મને તો કંઈ થયું નથી. કામકાજની ચિન્તાને લીધે એવું દેખાતું હશે. ” અનંતરાયે કહ્યું.

“ વાર ન કહો તો ચાલ્યું. પણ ઝડપે ચાલો તો ખરા બાઈ. ”

તેઓ જ્યાં ઉભા હતા તેની સામેજ થોડે દૂર બેઠક હતી. કેટલીક ક્ષણમાં તેઓ ત્યાં પહોંચી ગયા. બેચું તો જણાયું કે કૃષ્ણલાલ અને બે સ્ત્રીઓ ત્યાં બેઠાં હતાં અને ઉગ્રણી ચાલતી હતી. તેઓ જઈ પહોંચતાજ કૃષ્ણલાલ અને પેલી બેમાંની એક (જે પાછળથી ઘણી નિર્ભંજન દેખાઈ) તે બોલી ઉઠ્યાં “ આવું મોડું કરવું તમને શોભે નહિ. ”

થોડી વારમાં કૃષ્ણલાલનો બ્રાહ્મણ રસોઈયો ચ્હા મશાલાતું ફૂલ વિગેરે લાવ્યો અને સર્વેએ તેને પૂરતો આવકાર આપવા માડ્યો. એટલે કૃષ્ણલાલે કહ્યું “ લાલબિહારી તમને આટલું મોડું કેમ થયું તે હું સમજી શકતો નથી. આટલો સમય તમે ક્યાં ગાળ્યો ? ”

લાલ બિહારીએ જવાબ આપ્યો “ શું કરીએ ? રસ્તામાં એક સ્ટેન્ડી મળ્યો. તે પણ અહિં આવનાર હતો તેથી જરા મોડું થયું. ”

“ કોણ ગણપતિરામ કે ? ” કૃષ્ણલાલે પૂછ્યું “ એને તો મેં ખાસ નિમંત્રણ આપ્યું છે પરંતુ તે કેમ ન આવ્યો ? ”

“ આવશે થોડી વારમાં ” બિહારીએ કહ્યું.

એટલામાં પેલી નિર્ભંજન નામકા મોહમાલિકાએ કહ્યું “ પેલી

એન'ટ કહેવરાવે છે તેન કે ? હીક થયું એ નહિ આવ્યો તો. એ તો ડીટકટીવ છે તેની મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે. ”

પેલી વાત કાંઈ ન જાણે એ આશ્ચર્યથી બિહારીએ કહ્યું, “મને તો તેમ નથી લાગતું. ”

કૃષ્ણલાલે કહ્યું, “એ ગયે વર્ષે પૂનામાં હતો ને ?”

“ એટલુંજ નહિ પણ ગયે શુક્રવારે એ મારે ત્યાં આવ્યો હતો. મેં તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે એ તો ડીટકટીવ હોય શેઠ માણેકદાસ ગંભીરદાસને ત્યાં ચારીમાં રોકાયો હતો. ”

આ સમયે બીજાએ કહ્યું કમલાક્ષીએ મોહું ખોલ્યું “ તે નહિ આવ્યો તે તો સોના કરતા પીળું. ”

એટલામાં મોહમાલિકાને કાંઈ યાદ આવવાથી તે બોલી ઉઠી. “ તે આવ્યો હોત તો એક રીતે હીક થાત ખરું.....”

“ હ્યો ત્યારે આ આવ્યો ગણપતિરામ, આવીને ઉભો રહ્યો. બોલો શું કામ છે મારું ? ”

કૃષ્ણલાલ બોલી “ઉઠ્યો આવો બેસો તો ખરા. તમે કેમ આટલા બધા મોડા આવ્યા?”

“ મોડુંજ થઈ ગયું ” કારણ ઉડાવતાં અને બેસતાં તેણે કહ્યું વાર “પણ મોહ માલિકા તરફ ફરીને “તમે શું કહેતા હતા ? ”

“આજે અમે એક અત્યંત વિલક્ષણ દ્રશ્ય જોયું છે અમે તમને તે કહીએ તો.....”

એટલામાં તો જ્ઞાન રહેવાથી બિહારી બોલી ઉઠ્યો “ હેં ! હેં ! તમે જે કાંઈ વિચિત્ર દ્રશ્ય જોયું એ ઉભય ગૃહસ્થોને પોતાની વાતમાં

રસ લેતાં જોઇ મોહમાલિકા સહર્ષ બોલી ઉઠી, “ હા અમે અતિ વિલક્ષણ દેખાવ જોયો છે. અમે ગાડીમાં બેસી આવતા હતા ત્યારે કૃષ્ણસવાડીના નાકા આગળ મગમાત મલીને નાકે ઉભેલી એક ગાડીની સાથે અમારી ગાડીને અથડાવાનો સમય આવી લાગ્યો હતો. એટલામાં અમારા ગાડીવાને સમયસૂચકતા વાપરી ગાડી બાજુએ લીધી એટલે અમે બચી ગયા. ડોકું બહાર કાઢી અમે જોયું તો ભિતની બાજુમાં એક જંગી ગાડી ઉભી હતી. તેનું દાર ઉઘડ્યું અને એક સિપાઈ જેવો દેખાતો માણસ અંદરથી કાંઇક કાઢતો જણાયો. શું હતું તે જણાયું નહિ. ગાડી સાફુકારી હતી. જે ચીજ કાઢતો હતો તે ગાંસડી જેવી કંઈ હતી. ”

વિહારી આટલો સમય પૂરતું ધ્યાન દેતો ન હતો તે ગાંસડી શબ્દથી ચમક્યો અને આગળ સાંભળવા ઉત્સુક થયો. લાલ વિહારી પણ ઉત્કંઠા હૃદયે સાંભળી રહ્યો હતો. માત્ર અનંતરાયતું લક્ષ્ય ન હતું. તેના વિચારો કાંઈ ખીજેજ સ્થળે બમતા હતા, તેનું મગજ કાંઈ ખીજેજ ચિંતનમાં યુંથાયું હતું.

વિહારી આતુરતાથી બોલી ઉઠ્યો “ હં ! ચલાવો ”

મોહમાલિકા સાનંદ કહેવા લાગી “ પછી શું વળી ? સિપાઈએ પોટલું લઈ દાર બંધ કર્યું અને ગાડી પાછી વળી. હાય ! એના ઘોડાએ કેવા ચપળ ! કોઅમેને આયુકને હાથ લગાડતાંજ વાયુવેગે ઢોડી ક્ષણાર્ધમાં અદ્રશ્ય થઈ ગયા ”

“ અને પેલો પોટલાવાળો ? ”

“ તે તો હું ગાડીની ખટખટમાં પડી એટલે જણાયું નહિ ”

વિહારીએ કહ્યું 'વિલક્ષણ તો ખરું રાત્રે દશ વાગે વળી પોટલું કોણે કર્યો લઇ જાય ?'

'ગાડીનો કાચમેન સિદી હતો' કૃષ્ણલાલે ધીમેથી કહ્યું.

'પેલા પરભુદાસ બાટીઆની તો નહિ હોય ગાડી?'

'અંબલગઢની રાણીનો કાચમેન પણ સિદી છે' કૃષ્ણલાલે ફરીથી કહ્યું.

'પણ તે આમ પોટલું લઇ મગમાન ગલીએ શા માટે આવે?' વિહારીએ પૂછ્યું.

અનંત તો સ્તબ્ધ જ થઇ ગયો હતો એટલામાં કૃષ્ણલાલે કહ્યું 'એનો હેતુ તે શું હોય?'

ગણપતિરામે કહ્યું 'કોણ જાણે ? રાજખટપટ કોણે ખરાખર જાણી છે?'

'ના પણ એને મગમાન ગલીએ આવવાનું પ્રયોજન?' અનંતે કહ્યું.

કૃષ્ણલાલે પૂછ્યું 'તમે કેમ તેના પક્ષ તાણો છો?'

અનંત ઉત્તર દેવાના ફાંદાં મારતો હતો તે કખી જમને બિહારીએ વિષય બદલવાનો યત્ન કર્યો; પણ વિહારીને પોટલાની વાત સાંભળી એને પડતું ન હતું.

સમુદ્રતીરે જે દૃશ્ય તેણે જોયું હતું તે હજી તેની દૃષ્ટિ સમીપ તરવરતું હતું. આ ગાડીની વાત સાથે તે અંધમેસ્તુ હતું. આથી આ વાત જાણવા માટે તે પેલી નાયકાએને પ્રશ્નો પૂછ્યો જતો હતો. અનંતને તે ગમતું ન હતું.

‘વિહારી, હવે તો હું બ્રહ્મચર્ય’ અનંતરાયે થોડી વારે કહ્યું ‘મને તો ઉધ આવે છે. એ કલાક તો નિદ્રા લેવી જોઈએ,’

વિહારીએ પણ ત્વરા કરી આથી સર્વ ઉઠ્યા.

કૃષ્ણલાલ અને પેલી બે વિકટારીઆમાં બેઠા. કૃષ્ણલાલે વિહારીને પોતાની સાથે બેસવા આમંત્રણ કર્યું; ગાડી તથા પોટલી વિષે વધુ બાતલુવા ઉત્સુક વિહારીએ કહ્યું ‘કર્યું’ અને પોતે ક્યાં કોની સાથે કેવે સમયે બેસે છે તેનો વિચાર કર્યા સિવાય તે ગાડીમાં વિરાજ્યો.

અનંત અને લાલ વિહારી સાથે ગયા. ગણપતિરામ વળી ત્રીજી દિશામાં ગયો.

વાંચનાર ભાઈઓ અને બહેનો

રહા છોડા

અને

છોડાવો.

ચોથું પ્રકરણ.

મોકળા દિલની વાત

અનંતરાયે અને લાલબિહારીએ જતાં જતાં પ્રથમ તો વિહારીની વર્તણુક પર ટીકા કરી, તે પછી કૃષ્ણલાલનો વારો થયે આવી ગયો.

‘એ તે કાંઈ સારા માણસના લક્ષણ કે ?’

બન્નેયે કૃષ્ણલાલ સાથે ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે પછી બિહારીએ કહ્યું ‘હવે તો મેં નિશ્ચયન કર્યો છે કે જે લગ્ન કરવું તો ઇચ્છિત બાલા સાથેજ. લોક નિન્દાને બિચકુલ ગણકારવીજ નહિ’

‘તું તારે ગમે તે કર’ અનંતરાય હતાશ હૃદયે બોલ્યો ‘પણ જે આજે તમે મને મળ્યા ન હોત તો હું આત્મઘાતજ કરવાનો હતો—સાગર સમાધિ લેવાનો હતો.’

લાલબિહારી ચમક્યો ? ‘હે ! હે ! જરે જા ગાંડા ! તું એ શું બોલે છે ? તારો વિચાર શું છે ? તું એમ કરશે તો પછી મધુરીતું શું થશે ? તેનો કાંઈ વિચાર કર્યો ?’

‘તેજ વિચાર મને ગભરાવતો—અકાગવતો હતો. જે તેતું લગ્ન થઈ ગયું હોત તો મારું એક કાર્ય સંપૂર્ણ થઈ ગયું હોત. તારા જેવો સુશીલ અને યોગ્ય પતિ તેને મળે તો કેવું સારું ?’

આ અંતિમ શબ્દોએ લાલબિહારીના ચિત્તને ડોલાવ્યું. તેને પોતાનું બવિષ્ય સુંદર પ્રકાશમય બાસ્યું. જે વિષયપર પોતે અનંતરાય સાથે વાર્તાલાપ કરવા ઇચ્છતો હતો તેજ વિષય તેણે ઉપાડવાથી હવે પોતાની ઇચ્છાને સ્પષ્ટ રીતે વ્યક્ત કેમ કરવી તે વિચારમાં તે પડ્યો. થોડીએક ક્ષણ શાંતિ રાખ્યા પછી તુટક તુટક શબ્દોમાં તે બોલવા

લાગ્યો. અનંતરાય તું મારો પ્રિયતમ સ્નેહી છે તોયે આ વાત કહેતાં મારું લગ્નગુ ચિન્ત શરમાય છે. સંકોચાય છે. પરંતુ જો હું હૃદય ખોલી અતાવીશ તો તું બાણુશ કે ત્યાં તે કહેલી વાતનાજ વિચારો ભમે છે”

“બિહારી, તું ! ખરું જ કહે છે ? કે મારું મન રીઝવવા ખાલોજ કહે છે ?”

“અનંત ! બ્યારે તને કહીશ કે એ વાત તો મારા હૃદયમાં આજ એક માસ થયા ઘોળાયા કરે છે તો તું શું ધારશે ?” લાલબિહારીએ પૂછ્યું.

“શું કહીશ ? કહીશ કે મધુરીનો ભાગ્ય-સૂર્ય મધ્ય આકાશ તરફ ગતિમાન થઈ ચૂક્યો છે.”

લાલબિહારીના વદન પર હવે ગંભીરતાની છટા પ્રસરી મઠ. તેણે કહ્યું “પણ અનંત ! એમાં મધુરીનો અનિપ્રાય પૂછવો આવશ્યક છે. તે ચતુર છે-પોતાતું હિતહિત કળી શકે છે માટે તેના પૂછ્યા પછી આગળનો વિચાર. આપણા સંસારમાં લાવિ પતિ માટે પરણનાર ખાળાનો મત લેવામાં આવતો નથી એ એક રીતે સાદ નથી. આપણે તેની પહેલ કરો.”

“અત્યાર સુધી સર્વમાં મેં તેની સલાહ પૂછી છે. અને હવે પૂછીશ. હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે તે હા પાડશે અને વળી હર્ષ સાથે !” અનંતરાયે કહ્યું.

બીજી થોડી વાતો થયા પછી અનંતરાય બોલ્યો “તમારું લગ્ન થયું કે સર્વ તમને સોંપી જરૂર જોઆ રૂપિઆ લઈ હું પરદેશ જઈશ.”

“કેમ ? શા માટે ? તને વળી અહિં શું દુઃખ છે કે તું પરદેશ

નય ? તારા જેવો સુખી છે કોણ ? તું લગ્ન કરવા ના પાડે છે એટલે અમે શું કરીએ ? તું શ્રીમંત છે-તરણ છે-સ્વરૂપસુંદર છે છતાં તું શ્વા મારે ના પાડે છે ? ”

આ સમયે તેઓ ગિરગામ આગળના પોર્યુગીઝ દેવળ આગળ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં કોઈ મનુષ્ય ન હોવાથી અનંતરાય ખોલ્યા “લાલખિહારી ! શું કહું તને ? આજે કહેવા માંડ્યું છે તો સર્વજ કહીશ. મારી સ્વામિની નવામિની મહેરને મારો અવતાર ધૂળમાં મેળવ્યો છે.”

અનંતરાયના આ કથનથી લાલખિહારીને પલભાત પણ આશ્ચર્ય થયું નહિ. તે તો સ્તબ્ધજ હતા.

અનંતરાયે ચલાવ્યું. “તેણે મારો નાશ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો દીસે છે. તું નથી જાણતો જ્ઞાનાઓના દિલને ડોલાવનારાં રહસ્યોને. જ્ઞાનું એટલે નહિ વિલાસમયન પણ એ તો યમસદનજ સમજવું. મહેરનને મારા સર્વ સમ્પન્દીઓ પર દ્રેષ છે અને મારા પર પણ તેનો અતુલ તિરસ્કાર છે. આજે જે વાર્તાનો તારા આગળ સ્કેટ કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે તે પરથી તે સર્વ સ્પષ્ટ થશે.”

વખતે કોઈ સાંભળે એમ ધારી ખિહારીએ કહ્યું. “હવે તો ચાલ તારે બંગલે યા મારી ખોલીમાં. ત્યાં જઈ વાતો કરીએ.”

અનંતરાયને તે ઠીક લાગવાથી ઝડપી પગલાંએ ચાલી ઉભય અનંતરાયને બંગલે ગયા અને સ્વસ્થ થઈ પાણી પી બેઠા અને અનંતરાયે મોકળા દિલે વાત કહેવી શરૂ કરી !

“હું જ્યારે તને મળ્યો ત્યારે રૂપિઆ ૫૦૦૦૦ લઈ જતો હતો તે તને ખબર છે. પછી હું મહેરનને બંગલે ગયો. પરમ દિવસે અમારા

વચ્ચે ટોટા થયેલા હોવાથી મેં એને કહ્યું હતું કે હું રાજનાથું આપનાર છું. પરંતુ મેં તે આપ્યું નહિ. આજે મારો વિચાર ૩૦ આપી આવી, જમીને પછી મધુરીને ઠાકુરદારની ગમ્મત અને પછી ત્યાંથી 'x x x x x x' બેલમાં લઇ જવાનો વિચાર હતો. તેણે તે બેલ જોયો ન હોવાથી એક દિવસ લઇ જવાનો મારો વિચાર છેવળ.

અંમલાપર જઇ મહેરનની વિશ્વાસુ ઘાસી ગુલનાર બેગમને મળી ૩૦ આપી પાછા વળવાનો મારો દૃઢ નિશ્ચય હતો, પરંતુ કમ્પાઉન્ડમાં જતાંજ અબર મળી કે મહેરન મારી વાટ જૂએ છે. પછી હું શું કરું ? અંદર જઇ ૩૦ આપ્યા અને કુર્નિશ બનવી પાછા વળવાની તૈયારીમાં હું હતો. એટલામાં ૩૦ ફેંકી દઇ તેણે કહ્યું 'અનંત, આજે મારી સાથે ફરવા આવવું પડશે.'

"મેં ના કહી અને અનેક બહાના કાઢ્યા પણ તેણે મારો પિછો પકડ્યો. હું મારી બહેન પર બહાલ રાખું છું તે જાણી તેને વિષાદ થાય છે. તેણે કહ્યું 'ફરવા આવવુંજ પડશે.'"

"અને તું ફરવા ગયો કે પછી ?" આતુરતાથી લાલબિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

"નહિ તો શું કરું ? આકરોને કાઢી મૂકી તેણે મારાપર ભૂરકી નાંખી. મને નિર્દય, કઠોર કલ્હો અને કહ્યું કે 'આપણે બેનાસી જઇએ' વધુ તો શું ? તેણે કહ્યું 'અનંત ! મારા પ્રાણ ! મારા પ્યાર ! આજે રાત્રેજ આપણે નાસી જઇએ ! આવો નાટક એણે મને ફરવા લઇ જવા સાર બજાવ્યો. નિરપાયે મેં હા કહી અને મધુરીને ચિટ્કીલખવા માંડી તો તેનીય તેણે ના કહી." આજ બોલી અનંત થોડીવાર સ્તબ્ધ બેસી રહ્યો.

લાલબિહારીએ પૂછા કરી:—“પછી શું થયું?”

“બિહારી! તને કહેવા માંડ્યું છે તો હવે સર્વજ્ઞ કહીશ. મેં કાર્યભાર કેવી રીતે મેળવ્યો તે તને વિદીત છે. કાર્યભાર થોડા દિન ચલાવ્યા પછી એક દિવસ મને તે મળી ત્યારે એકાંતમાં તેણે મારા પરનો પોતાનો પ્રેમ પ્રકટ કર્યો. કાણુ જાણે શા કારણથી, મારા લાગ્યથોગથી કે કેમ માફ હૃદય પણ પીગળી ગયું. અમે ગાંધેવીમાં એક બંગલો લીધો કે જ્યાં મળી શકાય.”

અનંત રહેજ થોડાં.

“પછી અમે એપેલો બંદર ફરવા ગયા ત્યાં ગયા. પછી તેણે મને ઉતરી જવાનું કહ્યું તું બીજી ગાડી કરી બંગલે જા મારે કામ છે, એમ કહી મને ઉતારી પાડી તે ગાડી દોડાવી ગઇ. મારે ઘેર જવું કે બંગલે જવું એ વિચાર હું કરતો હતો એટલામાં એના એક નોકરે આવી કહ્યું કે આજે એ બહારગામ જનાર છે મારે એને બંગલે તમને બોલાવ્યા છે, હું ગાડી કરી ગયો એ ત્યાં નહોતી. હું બેસી રહ્યો. લગભગ એકાદ કલાકે આવી. તે સમયે તેણે મને જે શબ્દો કહ્યા તે હજી યાદ છે. તેણે કહ્યું ‘મૂખાં. પાછ તારા જેવો દુષ્ટ કોઈ નથી, મારો તારા પર આટલો પ્રેમ છતાં તું કપટ કરે છે તારે સ્થળે હું હોઉં તો મારા જનની જે પરવા ન રાખું. અત્યાર સુધી મારો નચાવ્યો તું નાચ્યો એ તારો દોષ! હું મુસલમાન છું અને મને ડરપોક લોકો ગમતા નથી આજે હું બહાર ગામ જઈ છું. પણ યાદ રાખ હવેથી કોઈ દિવસ તારે મારી દેવડીયે પગ મૂકવો નહિ. એમ તે ધણું મદદ તદ્દવા બકી સ્તબ્ધ થઇ ગયેલો હું પાછો આવવા નીકળ્યો.”

અનંતે સવિસ્તર હકીકતનો સફાટ કર્યો.

“વાત મહુજ વિલક્ષણ છે” બિહારીએ ઉદ્ગાર કાઢ્યો.

“અરે ! તું અભયપી પામશે કે એના બરમાબ્યાથી, એની ભર-કાથી મે એકવાર ખેટી સહીયે કરી આપી. તેનું વશીકરણ એટલું પ્રબળ કે હું ના કહીજ શક્યો નહિ” અનંતરાયે ભયંકર બાબતો પ્રકટ કરી.

“કેવી ભયાનક વાત ! ઠીક થયું કે આજે છૂટયો તે હં પછી ?”

“આવતાં આવતાં મને એ દુષ્ટાના પ્રાણ લેવાનો વિચાર થયો. ગાડો બની હું પાછો બગલે ફર્યો અને કંપાઉન્ડ આમળ બટકવા લાગ્યો. પણ મને ખબર મળી કે એ તો ખ્હાર ગઇ છે. ખાતરી કરી હું પાછો વળ્યો.”

લાલબિહારીએ પૂછ્યું “એનો પતિ એના પર નજર નથી રાખતો.”

“શેત્રજ અને શરાબમાંથી ડુરસદ મળે ત્યારે ને ? એ મૂર્તિયે વળી વિલક્ષણ છે. હવે હું જરા ડાહ્યા થઈ સઘળું વિસરી જઇ તેમ કરવા યત્ન તો કરીશજ. મધુરીને પૂછી આ માર્ગશીર્ષમાં લગ્ન કરી દો તમારા એટલે થયું.”

એટલામાં પ્રકાશ પડ્યો અને ફાનસ લઇ મધુરી ત્યાં આવી પહોંચી. બાઇને જોઈ તેને આનંદ થયો; ‘મોટા બાઈ ! તમે ક્યાં હતા ? મને તો ઉધળ ન આવી.’

“જુઓ મધુરીબાઈ” સ્મિત સહ અનંતરાયે કહ્યું “હું તમારે માટે વર સૌધનો હતો, મારું કામ ખલાસ થયું છે. જેની તે તારી સામેજ ખેઠો છે.”

તે આગળ બોલતે પણ મધુરી ચાલી ગઈ. અને બિહારીએ પણ તેને કપકા આપ્યો. પછી તે જવા ઉભો થયો એટલે અનંતરાય બોલ્યો. “જો ઈયુંજ છે તો લાજ સરમ કેવી ?”

પાંચમું પ્રકરણ

શું અનંત ખૂની છે ?

ત્રણ દિન થઇ ગયા, વાલુકેશ્વરમાં એક બંગલાના દિવાનખાનામાં એક યુરોપિયન સાથે ગણપતિરામ નિમ્ન ત્રિખિત વાર્તાલાપ કરી રહ્યા છે.

“મેં તમને કહ્યું કેની,” ગણપતિરામે કહ્યું “કે હમ્મેશના નિયમાનુસાર આ શમ જાહેરમાં જોવા માટે મૂકતું અયોગ્ય અને હાનિકર થઈ પડશે, કારણ શિર વિનાના શમને જોવાખી યે કાણ શકે? શ્વેત સિવાય અન્ય વસ્ત્ર પણ નથી. નથી કાંઈ ચિહ્ન.”

“તું કહે છે એ વાર્તા તો ખરી ગણપતિ પણ ત્યારે શમને જોવાખ્યા વગર તું ખૂનીઓનો પતો ક્યાંથી મેળવશે?” તે યુરોપિયન વિસ્મયે વાંધો ઉઠાવ્યો.

“એ વાત તો ઠીક પણ વિચારો કે ખૂનીઓએ શિરની વ્યવસ્થા તો કરીજ હશે ને? કાંતો તેને બાબુ હશે યા દાટયું હશે. બહુ પકા ખૂની છે આ મામલો પેચદાર છે પણ તેની ઉકેલણીથી યશ પ્રાપ્તિનો સંભવ ધણો છે.”

જો આ કાર્યમાં તું વિજય મેળવશે તો નક્કી હું તારે પગાર વધારીશ; પણ તું કેવી રીતે પતો મેળવશે? તું શું શું કરે છે તેની બાતમી મને મળવી જ્વેધએ. રિપોર્ટરોને ખુશ કરી આ વાતો જાહેર ન થાય એવી મેં કયુલાત લીધી છે શમ ગેટ પર મૂકવાની તેં ના કહી તો તેમ કયું. પરંતુ શમ જડયું ત્યારે તું એકલો ન હતો તારી સાથેના મુહસ્ત્ર ગડબડાટ નહિ કરે?”

“તે વિષે તમારે ચિન્તા નહિ રાખવી તેઓ કશુંય ખદાર નહિ પાડે તેમાંતે મનોજ્ઞ સ્વાર્થ છે. હવે આ ખૂનમાં મને કાંઈક વધુ માહિતિ એવી મળી છે કે જોનો તમને ખ્યાલ ન હોય. એ માહિતિ અમારા એક મિત્રે ત્યાં એ કબ્રે આગળ ઉગ્રણી આપી હતી ત્યાં આવેલી એ નાયકાઓમાંની એકે આપી છે.”

“શું? કયી માહિતિ મને કહીજા જોઈ.”

“તમે મારા પર વિશ્વાસ રાખો છો તેને હું પાત્ર છું એમ થોડાજ સમયમાં હું દાખવીશ. મારી દૃષ્ટિ અતિ સૂક્ષ્મ અને હું અતિ ચાણાક્ષી છું તે તમે જાણો છો. હવે પેલું પોટલું સિપાઇને સોંપ્યા પછી પેલી ઉગ્રણીમાં હું ગયો. અને ત્યાં” એમ કહી અણપતિરામે પેલી નાયકા મોહમાલિકાએ કહેલી વાત ટુંકામાં કહી સંબળાવી અને તે ઉપરથી પોતે તારવેલું અનુમાન કે એ ગાડી પેલી નવ્વાબિની હોવી જોઈએ” તેણે કહ્યું.

“તારી પદ્ધતિ તો ઠીક છે. હવે આ મામલામાં તું શું કરશે તે કહી જા” વિસ્સને કહ્યું.

હવે તેજ કહું છું. તમને વિદિત છે કે ડાકટરે શબ પરીક્ષા સમયે કહ્યું હતું કે એ બાઇ અરીજી ખાનારી હોવી જોઈએ.”

“અને એમ પણ કે એને કાંઈ પીચડાવીને મારી છે.”

“બરાબર ધણું અફીણ ખવરાવી. વળી એતો સ્પષ્ટ છે કે મુસલમાન લોકોને અરીજી ખાવાની ટેવ હોય છે. ધણીને તો તેના વિના ચાલતું જ નથી. હું અંમલગદ ગયો હતો ત્યાં કાંઈ અરીજી ખાવા ચૂકતું નહિ.”

વિસ્સને રિમત કરતાં કહ્યું “પણ આપણે કાંઈ અમલગદમાં નથી. આપણે મુબાઇમાં છીએ.”

“પણ એ અમલગઢની નવ્યાબિની એકાદ વર્ષથી અહિંજ વાલુકેશ્વરમાં પોતાને બંગલે રહે છે.”

“એટલે શું તું એમ કહેવા માંડે છે કે તે નવ્યાબિનીનેજ કાઠએ અપ્રીણ બવડાવી મારી નાંખી છે! તદ્દન અસંભવિતજ!”

“કેવી રીતે! મારી કલ્પના સર્વાંશે સત્ય છે એમ હું સિદ્ધ કરીશ. તમને યાદ છે કે એ ધડ અત્યન્ત મનોહર ગૌરવર્ણ છે અને તેના અત્યન્ત મૃદુ હાથપગ પર મેંદી લગાડેલી છે. આથી તે ધડ કાઠ શ્રીમન્ત મુસલમાન બાઇનું સિદ્ધ માય છે.”

“એતો ઠીક, પરંતુ તેથી અમલગઢની નવ્યાબિનીનું જ પૂન થયું છે એમ કહેવાનો તને શો અધિકાર છે!” વિલ્સને વાંધા ઉઠાવ્યો.

“મેં શોધી કાઢ્યું છે કે એ શનિવારની રાત્રિ પછી તે કાઠની દૃષ્ટિએ પડી નથી. નથી તે માંદી પડી. શનિવારે સાયંસમયે તે પોતાના નવયુવાન અને સ્વરૂપવાન કાર્યભારીને લાઇ એપોલોબન્ડર ફરવા ગઇ હતી. નવ્યાબિની પણ ૨૦-૨૨ વર્ષનીજ છે અને તે મહા કાન્તિમાન હોય એમાં શક નથી.”

ગણપતિરામ રહેજ અટક્યો. પછી તેણે કહ્યું, “મેં મારો અંશય કલ્પ્યો. હવે મારી રીતિ કહું. મારો એક નોકર છે. એનું નામ દામોદર. મારી આત્મી એણે આ મામલામાં કેટલીક બાબતો શોધવાના યત્નો આદર્યા છે. નવ્યાબિનીનું ચિત્ર કારભારીમાં આસક્ત છે તે એણે શોધી કાઢ્યું છે. એમની બેઠકની શોધમાં તે મથે છે. એ કારભારી અને નવ્યાબિની ફરવા ગયા તે યે ઉઘાડી ગાડીમાં.....”

“ત્યારે એ પોતાના પતિને ગણકારતી નથી કે!”

“નહિજ વળી. એ તો એને હવે તેમ કરે છે. શનિવારે નવેક વાગે તે તેના કારભારીને મળી હતી. તે પછી તે અદસ્ય થઇ ગઇ છે આદર્શી ચોક્કસ બજાર મને છે.”

“વાહ તારા આતમીદાર પણ ચાલાક છે કે ન પૂછા વાત.” “એકવાર કામમાં પડ્યો કે પછી જોઈ લેવી એની ચાતુરી. ફતેહજ ફતેહ. મેં તેને રાણીના ચાકર વર્ગમાં ઘુસી જઈ આતમી એ પાવવા કહ્યું છે.” ગણપતિરામે હર્ષવેગમાં કહ્યું.

વિદ્સને ચિરંત સળગાવી પુકવા માંડી.

“ઉભયનું એટલે કે રાણી અને કારબારીનું મુકરર કરેલું સ્થાન શોધવા મેં એને હુકમ કર્યો છે. નવાખ સાહેબને હું જાતે શોધીશ.”

“પણ જો એમ એ અદ્વય થઈ ગઈ હોય તો નવાખે પોલિસને ખબર આપીજ હશેને” ચિરંત મ્હોંમાંથી કાઢી સાહેબે કહ્યું.

“અરે એને તો ખબર પણ ન હશે. નવાખ એની વાતમાં કદીયે ઝાઝું મારતો નથી. એકવાર મારો નવાખને ત્યાં પગ પેસારો થયો કે જોઈ લ્યો મારોયે સપાટો. બનતા સુધી આજે દામોદર પેલી જગ્યા શોધી લાવશે અને એની કુંચીયે—ત્યાંના તાળાને લાગે એવી કુંચીયો તૈયાર કરી મૂકશે. એનું મગજ બહુ ફાંકડું છે. એણે વિવિધ જોતના તાંકુંચીનો સારો અભ્યાસ કર્યો હોવાથી કયા તાળાને કયી કુંચી લાગશે તે તરત કળી શકે છે. એણે કુંચી “તૈયાર કરી કે હું તરતજ એ જગ્યાનું નિરીક્ષણ કરી લઈશ.”

“વાહ આપણે જો ધારીએ કે એનુંજ ખૂન થયું છે તો તે ખૂનનો કરનાર કોણ !”

“એને તો અનંતરાય પર શક નથી છે. અનંતરાયેજ એનું ખૂન કર્યું હશે.”

“અનંતરાય કોણ છે !”

“એ તો નવાખિનીનો કારબારી—અથવા પ્રિયતમ કહો તોયે ચાલે. જામે તેમ પણ લોકવાયકા તો એવીજ છે.”

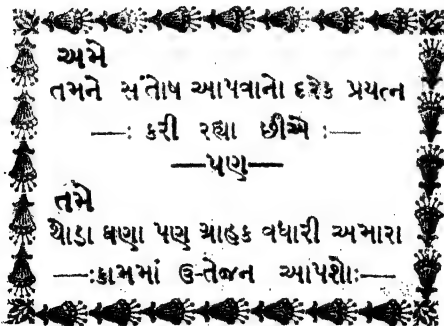
“તમે કહોછો તે પ્રમાણે તો એમજ હોઇ શકે.”

“હા. એ બે વચ્ચે ઠીક મેત્રી અંમી છે. એ અનંતરાય એ ઉપ-
રાન્ત ખીજે વ્યાપાર કરે છે. એના ભાગીદારોને હું આપું છું.”

ત્યારે એ કારભારી કેમ થયો-થઈ શક્યો !”

“શિકારસથી. ખીજું શું ? ભાષ જાતે ક્રાન્તિમાન છે. બાઈ
સ્વચ્છન્દી છે. ખેનાં મન મળ્યાં પછી પૂછવુંજ શું ! નવ્યાબિની તર-
ફથી એને દ્રવ્યપ્રાપ્તિએ સારી થઇ છે. લગભગ છ મહિનામાં આશરે
છ-સાત હજારનો હાથ માર્યો હશે એમ કહેવાય છે.” ગણપતિરામે
સાહેબને ખબર આપી.

સાહેબે ચિરંટ ફેંકી દઇ પૂછ્યું “પણ એ ખૂન શા મારે કરે !”

છુટું પ્રકરણ.

પણ તે ખૂન શા માટે કરે ?

“પણ તે ખૂન શા માટે કરે.”

“પ્રથમ તો મને લાગ્યું કે શનિવારે કાટમાંથી તેણે રૂપિયા ૫૦૦૦૦ આપ્યા હતા તે ઉચાપત કરવા એણે ખૂન કર્યું” હશે. પણ હવે તેમ નથી લાગતું. કારણ એ રૂપિયા તો મહેરનને.....”

“મહેરન કોણ ?”

“નવ્યામિતીનું નામ મહેરનિસા પણ તેનું કુંડું મહેરન છે. વાર એ રૂપિયા તો એને મળ્યા છે અને તેની રસીદ પણ આપવામાં આવી છે. એ રસીદ બનાવટી હોય એવો અંતર સંભવ નથી. ખૂન મત્સરેજ કરાવેલું હોતું જોઈએ. અનંતરાયને લાગ્યું હશે કે નવ્યામિતી પોતાની સાથે બેવડા થઈ છે. આ માટે એણે એની સાથે ટટો કર્યો હશે; અને ખૂનવાદ જઈ ઉડાવ્યું હશે કાકું.”

“તાર કહેવું બને તેમ છે. પણ ખૂન કરી મારવાનું શું કર્યું ? પેલું પોટલું, સફેદ વસ્ત્ર વગેરે કાંઈ પ્રથમથી તૈયાર કર્યા ન હતા. અને જો તેમ હોય તો તો ખૂની બહાદુર હોવો જોઈએ.”

“એવી તૈયારી કરનાર ખૂની નવિનજ હોવો જોઈએ. જે લોકો પહેલાંથી પ્રામાણિક હોઈ પાછળથી એવો ધંધો કરે છે તેઓ ભયથી એવી તૈયારી કરી મૂકે છે. જેમ વધારે અનુભવ તેમ વધારે નિર્ભયતા આવે છે.”

“વાર. પણ એ કાર્યમાં અનંતનો કોઈ સાથીદાર હોવાનું જોઈએ. એકબે પર ગાંધડી લઈ આવનાર કાંઈ અનંત નહિ હોય.”

“ખરાખર છે. મારા હાથમાંથી નાસી ગયેલ મનુષ્ય કંઈ અનંત નજ હતો. તેને તો મેં જોયો છે અને હું જોળખુંયે છું. હવે એના સાથીદારમાં પેલો કાચમેન—જે પેલી નાયકાઓને મળેલી ગાડી હાંકતો હતો તે હોવો જોઈએ અને એકમે પર આવેલો મનુષ્ય હોવો જોઈએ. એ ગાડીના ઘોડા કે પહેલોસિંસ જેવા ચપળ અને પાણિદાર હતા. ઉપરાંત એ ગાડીનો કાચમેન સિદ્ધી હતો. નવ્વાબિનીની ગાડીનો કાચમેન સિદ્ધી છે એટલે મારા અનુમાનોને ટેકા મળે છે. એ મગભાત લેન આગળથી ગાડીમાંથી પોટલું લઈ પેલો માણસ એકમે આવેલો.”

ગણપતિરામ સ્થેજ અટક્યો. “હવે પહેલાની આપણી વાત પર આવીએ. નવ્વાબિની અને અનંત ગાંવદેવીને બંગલે મળ્યા ત્યારે રાણીએ ગાડી પાછી મોકલી દીધી હશે અને અમુક સમયે લાવવાનો હુકમ આપ્યો હશે. કાચમેન તે પ્રમાણે લઈ ગયો હશે.....”

“એ બધું ખરું પણ—” વિસ્સને સ્થેજ વાંધો ઉઠાવવા માંડ્યો.

“જરા થોભો.” ગણપતિરામે તેને અટકાવી કહ્યું “જરા સાંભળો તો ખરા. એ રાણી પર એનો એકે ચાકર ખૂશ નથી. કારણ મુસલમાની રિવાજ પ્રમાણે તે તેમને મનકાવતી શિક્ષા કરી શકે છે અને પૈસા પુષ્ટ માવાથી તેઓ તે સહન પણ કરે એ સ્વાભાવિક છે છતાંયે તેના પર તેઓ વૈર રાખે એ સર્વથા સંભવિત છે. એજ પ્રમાણે કાચમેન અને પેલા મનુષ્યને પણ તેના પર અતુલ તિરસ્કાર હોઈ શકે. એક દાસી પર પણ રાણી ધણો પ્રેમ રાખે છે પણ તેયે તેના પર સંતુષ્ટ નથી. હવે ધ્યાનમાં આવ્યું ?”

“કેવી રીતે ? જો તું એમ કહે કે કાચમેન, સાધસિ યા કોઈ નોકરે રાણીને મારી નાંખી તો કાંઈક ઠીક. નહિ તો પછી તારા આગલા અને પાછલા કથનનો મેળ કેવી રીતે બેસે ?” વિસ્સને વાંધો બતાવ્યો.

“સાંભળો તો ખરા. હું તમારા મગજમાં બરાબર ઠસાવીશ. કલ્પો કે અનંતરાત્ર અને મહેરન બંગલામાં બેઠા છે. ગાડી બહાર વાટચ જુએ છે. અનંત મહેરનને મારી નાંખે છે. માર્યા પછી શું કરવું તે વિચાર આવે છે, બાણ છે કે રાણી મરી ગઈ બાણી ચાકરો ખૂંટા થશે. બહાર જઈ એ વાત તેમને સર્વને કહે છે. વખતે એમ કહે કે તે ઉભી હતી તે તાણ આવવાથી પથર પર પડી મરી ગઈ થાતો ખૂનજ ક્યું એમ પણ બહેર કરે. મહેરન બાણી વખત એકલી બહારમાં જતી હોવાથી એ તેમને એમ કહેવા સમજાવે કે પોતેજ તેને રોશને પહોંચાડી આવ્યા છે. પછી નોકરો ધડની વ્યવસ્થા કરવાનું કહ્યું કરી ગાડીમાં ગાંસડી લઈ જાય છે અને વિદ્યારામની વાડી આમળથી એકાદ નોકર તે પોતાની ખાંધ પર લઈ બેઠા તરફ જાય છે. હવે સમજાયું ?”

“પરંતુ માથાનું શું ?”

“મારું એવું ધારવું છે કે બાણી મૂક્યું હશે પરંતુ એ વાત જવા દઈ આપણે એક સર્જીડ મુદ્દા પકડી રાખીએ. પકડો અનંતનેજ. બૂમો. બંગલેથી નીકળી એથે બેઠા તરફ ગયો. પેલા બે ગૃહસ્થો મારી પાસેથી મને પોટલું સોંપી ગયા પછી એ તેમને મળ્યો. ત્રણે ઉબાણીમાં ગયા. ત્યાં પેલી નાયકાએ પોતે જેવેલા વિચિત્ર દૃશ્યની વાતો કહી ત્યારે એનો મહેરો વ્યગ્ર અને તર્ફન ગભરાયેલો હતો. એ બોલી શક્યો નહિ કે નહિ ખાધ શક્યો. જલદી ઉઠવાનું કરવા લાગ્યો. કારણ એનું મન ચકડોળે ચઢેલું હતું. તે બહારનો જણાતો હતો. આઠલે સુધી મને ખબર છે હવે આગળ તપાસ કરવાને મારે હુકમ નોકરોએ કર્યો.”

“મણપતિ ! ખરું કહું તો આ સર્વ ફક્ત એક અર્ધજૂત કથા વાર્તા જેવું જ લાગે છે. છતાં આગળ તપાસ ચલાવ. મારું તમે

પણ અનુમોદન છેજ. માત્ર તું શું કરતો જાય છે તેની સંપૂર્ણ માહિતી મને આપતો જા. તારે જે વાત ખાસ ચોકસ કરવાની છે તે એજ કે (૧) એ ધડ અંમલગદની યુવાન નવાબિની મહેરનિસાનુંજ છે અને (૨) તેનો ખૂની તેનો કારભારી અને પ્રિયતમ અનંતરાય છે. આ જે વાત ચોકસ થઈ કે પછી તને તારું પારિતોષિક મળશેજ મંશે.”

“હીક છે. આજે નવમી તારિખ છે ખરુંકેની! લગભગ ૨૧મી તારિખે મારું કામ સંપૂર્ણ થઈ જશે એમ મને શ્રદ્ધા છે. નક્કી તો નહિ પણ યથા સાધ્ય યત્નો કરીશ. હજુ થોડો સમય છે. એટલામાં નવાબ સાહેબ પાસે જઈ યુક્તિ પ્રયુક્તિ રચી એની સાથે દોસ્તી બાંધું છું. ગુડ આફ્ટરનુન!”

ગણપતિરામ ઉઠ્યો.

જ્યારે આ પુસ્તકને તમે વાંચી રહો, ત્યારે તમારા ક્ષેત્રી સંબંધીઓને બતાવવા તરફી લેશો? તેમ ન બને, તો તેમનું નામ અને પત્રો એક કાર્ડમાં લખી નીચેને સરનામે મોકલશો, તો તમારી મહેનતનો બદલો મળશેજ.

સાહિત્યકુંજ ગ્રંથમાળા નડીઆદ.

સાતમું પ્રકરણ.

પ્રવૃત્તિ

સાહેબની રગ્ન લઈ ગણપતિરામ ઘેર ગયો. અને રહા કરી તે થી સ્વસ્થ થઈ જરા વિચાર કરવા લાગ્યો. નોકરને પૂછતાં માલમ પડ્યું કે એણે તપાસ કરીને અમનંજીવ અને મહેરબાનના ખાનગી ખંડલાને શોધી કાઢી તેના તાળાની કુંચીઓ શોધી કાઢી હતી.

થોડા સમય વિચાર કરી ગણપતિરામે નોકરને ખૂમ પાડી કહ્યું: “દામોદર! આગળ તપાસ કરવાનો હુકમ મને મળી ચૂક્યો છે પણ સર્વકામ સફાઈથી કરવું પડશે. જે ખૂની-ખરો ખૂની પકડાશે તો તો હજાર-બારસો રૂા. મળશે. તેમાંથી થોડાક તને આપીશ અને માસિક પગાર પણ વધારીશ કે જેથી—”

તેને આગળ બોલવા ન દેતા દામોદર ખૂશ થતો થતો એકદમ બોલ્યો “વાહ! વાહ! ત્યારે તો રૂા. મળ્યા કે તરત હું લગ્ન કરી નાંખીશ.”

બિચારાને લગ્ન કરવાની બહુ હોંશ હતી.

એ જાતનો રાજકોટનો બ્રાહ્મણ હતો પરન્તુ હુશિયાર હોઈ ગુજરાતી, મરાઠી, હિન્દી, પંજાબી આદિ ભાષા બરાબર બોલી જાણતો. તે બહુ શુદ્ધિમાન અને ચાલાક હતો. અને ખંતીલો હોવાથી કોઈ કામ હાથ પર લીધું કે તે પૂરું કરીનેજ ઉઠતો.

મુખ્યમાંજ એની ગણપતિરામ સાથે ઓળખાણ થઈ અને તેણે એને પોતાના ડીટેક્ટીવના કામમાં હુશિયાર જોઈ પોતાનો એસી-સ્ટન્ટ-મદદનીશ બનાવ્યો. એને પોતે ખાતુ-પીતુ અને પંદર રૂા.

પગાર આપતો અને ઉતેજતો. આથી તેની શુદ્ધિનો વિકાસ થતો હતો. જાત જાતના વેશ સેવામાં તો તે એકેક જ હતો.

“પણ હવે,” મણુપતિરામે કહ્યું. “બહુ ત્વરા કરવી પડશે. કારણ જેમ જલદીથી કામ થાય તેમ પારિતોષિકની રકમ વધવાનો સંભવ છે. આજેજ પેલા વાલુકેશ્વર આગળ રહેતા અંમલમદના નવાબને ત્યાં જઈ તું નોકરીની ત્રેવડ કર. —તેને એક ચાકર જોઈએજ છે. તું ધુસ્તી જઈ ત્યાં શું ચાલે છે. તેની પાડી ખબર મેળવ એના નોકરોના ઉપરીને પૈસા કે દારૂ ગમે તે પૂરાં પાડીને ફાડને. એટલે કામ ફતેહ.”

“હા! હા! શરાબ તો સર્વ શક્તિમાન છે. તેને સાધન બનાવ્યું કે ફતેહ! ફતેહ!!”

“પ્રસંગ આવ્યે એને બનાવટી હકીકત કહેજે. પગારની ભાંજગડ કરતો નહિ અને જલદી કામપર રણુ થઈ જઈ મહેરનિસાના કાચમેન અને સાધસ સાથે દોસ્તી બાંધજે.”

“એ સર્વ હું કરી શકીશ.”

“એક વાત રહી ગઈ. પેલી એની દાસી સાથેય મૈત્રી રાખજે અને પૈસા વેરી તેને હાથમાં લેજે. જરા દમામમાં કામ કરજે કે થયું.”

“તમારે શીખવવું પડે તેમ નથી.”

“પણ અલ્યા, એ નવાબના એ દાસી ઉપર ચારે હાથ છે એમ મેં સાંભળ્યું હતું તેની ખબર કાઢજે. તને ઉર્દુ આવડે છે એટલે વાંધા જેવું નથી.”

“મને તો લાગે છે કે ઉલટું મને હિંદી આવડતું જ નથી એમ બતાવીશું તો વધુ લાલ થશે. કારણ ચાકરો પોતપોતામાં વાર્તાલાપ કાવે તેમ કરશે અને તે હું સાંભળી શકીશ.”

મણુપતિરામ પોતાના સહાયકની ચાલાકી જોઈ અનન્યબી પામ્યો. તે વાંસો ઠોકી બોલ્યો:

“શાબાશ, શાબાશ! ચાકરોનો નાપક પૂછે તો કહેજે કે હિંદી આવડતું નથી. બીજી વાત એ કે તું મને રોજ મળતો રહેજે પણ તેનું કેમ કરવું!”

ગણપતિરામ જરા વિચાર કરવા લાગ્યો,

“હું, હીક.” વિચાર કરી તે બોલ્યો: વહેલો ઉડીને છ વાગ્યા પહેલાં તું મને પોલિસ ચોકી આગળ મળજે.”

શોધીવાર ઉભય શાંત રહ્યા. આખરે ગણપતિરામે ચલાવ્યું. “વાર પણ નોકરી નજ મળે તો કાલે સાયંકાળે મને ચોપાટી આગળ મળે. હું હવે જઈશ ગાંવદેવીવાળા તે શોધી કાઢેલા બંગલે.”

દામોદરે ગણપતિરામે માગેલો સામાન આણી આપ્યો અને તેને પહેરવામાં મદદ કરી. જો કે ગણપતિરામે પહેર્યો તો હમ્મેશનો જ પોશાક.

જતાં જતાં તે બોલ્યો, “વાર ત્યારે આજે રાત્રે તું મને મળે કે નહિ મળે, પરંતુ કાલે સહવારે તો મળજેજ.”

મૂછના આંકડા આમળતો આમળતો, અને મનમાં મલકાતો ગણપતિરામ અનેક રસ્તા બોળી ગાંવદેવી તરફ આવ્યો.

કારભારી અનંતરાયે ખાસ ભાડે રાખેલો બંગલો નવાનો તેનો મુખ્ય આશય હતો. દામોદરે એ ઘરનો બરાબર પતો મેળવી રાખ્યો હતો.

એ બંગલાવાળી ગલીને નાકે એક પીકું હતું. પીકાં આગળ બહુજ બીડ રહેતા. આથી કોઈ જુએ નહિ એ દેતુથી ધીમે પગલે સંતાતો તે આમળ ચાલ્યો.

એના મનમાં કાંઈ કાંઈ તરંગો—વિચારો ઘોળાયા કરતા હતા. અને પોતાની આંતરીનું જરા વિશેષ અભિમાન હતું તે તો વાંચકો એના અત્યાર સુધીના વર્ણનથી જોઈ ચૂક્યાજ હોવા જોઈએ. રસ્તામાં વિચારોને કેટલીક ઠોકરે વાગી હશે.

એટલામાં તેને જવાનું ઠેકાણું આવી પહોંચ્યું.

એ ગલી બહુ ગંદી હતી. ડેટલેક ઠેકાણે કચરાપેટીમાંથી કચરો લેવાતોયે ન હતો. ઉકરડાઓ ભરાયા હતા. ઘરો બહુ નીચા હતા. કોઈ કોઈ બારીએ વેશ્યાઓ ડોકીઓ કરવી એડી હતી અને બહાર પાનની પીચકારીઓ મારતી હતી.

નીચે મજબીયુસ મારવાડીઓની દુકાન હતી.

ગણપતિરામને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું કે આવી ગંદી ગલીમાં નવ્વાબિની કેમ આવતી હશે ?

જે ઘરમાં એને જવાનું હતું તે એક એમજલી સેનકદાર મકાન હતું. એને બન્ને બાજુએ દરવાજા હતા. પાછલા ભાગમાં એક નાનકડું ઉઘાન હતું. બહારથી તે ઘરના હાલ હવાલ એવા દેખાતા હતા કે જાણે કોઈ અન્દર ન હોય. ગલીનું સ્વરૂપ જોઈ ગણપતિરામ બબડ્યો. “આ જગા ખૂનને લાયકજ છે. આવે સ્થળે ખૂન માય એમાં આશ્ચર્ય શું ?”

એમ બબડતો તે ઘર પાસે ગયો અને “અન્દર જઈ તપાસ કરીશ એટલે આ ખૂનની છત્રંબૂત હકીકત જડી આવશે ” એમ ખોલતો તે ઘરનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો.

“હાં ! ઠીક છે. હવે દામોદરે આપેલી કુંચીઓ કાઢી કામે લાગવું જોઈએ. પણ આગલે દારથી નથી જવું. પાછલે દારથીજ જવું ઠીક પડશે. પરંતુ જો પાછલે દારે કુંચી નહિ એડી તોતો ફળેતીનાજ સોદા. એટલી ચોકસી રાખવી પડશે કે હું ઘરની તપાસ કરી ગયો એમ કોઈને માલમ પડે નહિ.....”

હવે તે પાછલે દાર તરફ જવાની શેરીમાં પેડો.

આઠમું પ્રકરણ.

—❖❖❖—
ગાંધેવીને બંગલે
રનાનશ્રુદ્ધ.

પાછળના દાર પાસે જઈ પોતાની પાસેની કુંચીઓ કાઢી તેમાંથી એક કુંચી વડે તેણે દાર ઉઘાડ્યું અને અન્દર પ્રવેશ કર્યો.

અન્દર ગયા પછી, સાયંકાળ થઈ જવા આવ્યો હોવાથી અને તિમિરનો પ્રસાર ધીરે ધીરે થતો હોવાથી તેણે ચોર દાનસથી આમતેમ જોયું તો તેને બગીચામાં ઉગેલા વેલી અને વૃક્ષો સિવાય કશું જ દેખાયું નહિ. એક બાજુએ એક પતરાના છાપરા જેવું દેખાયું. સઘળી બારીક તપાસ કરવાની તેને ટેવ હોવાથી ત્યાં તેણે પ્રકાશ પાડ્યો તો એ એક બારીઓ કિંચિત્ ખુલ્લી જણાઈ.

“ખૂન પછી અહિં કોઈ આવી ગયેલુંજ તે સિવાય આ બારીઓ શાની ખુલ્લી રહે? શનિવારે મહેરન અને અનંત અહિં આવ્યા. ખૂન કરવાનું હોવાથી અને નાહતોયે બારીઓ તો બંધજ રહે એ સ્વાભાવિક છે. તેથી આ બારી તો શનિવારે ખૂન થયા પછીજ ઉઘાડવામાં આવી હોવી જોઈએ. ત્યારે એ કાણે ઉઘાડી હશે?”

“અનંત કે એનો સાથીદાર હશે. એના સિવાય અહિં કોઈ આવી શકે એમ નથી. પણ હં, સાથીદાર એટલે તો રાણીનો નોકર તે વળી જ્યાં મહેરનનું ખૂન થયું ત્યાં શા માટે આવે? ઉલટું તે તો એમજ ખતાવે કે આ રસ્તે તો હું આવ્યોજ નથી અને આ ઘર તો જન્માં તરેયે જોયું નથી.” તે તો કહેશે કે ‘અમારી નવ્વામિની સાહેબાને રોકેશને મૂકી અમે પાછા આવ્યા. તે ક્યાં ગઈ તે અમને માલમ નથી’ ત્યારે અહિં આવ્યું કાણ?”

“શું અનંત આવ્યો હતો ? સા માટે ? અહિંનો સામાન લેવા ? એ તો ઉલટી એ વાતો ઉઘાટનાનો જ ચલ કરે અને નવ્વાબિની ક્યાં ગઈ છે ને ક્યારે આવશે તે વિષે બહુ ઉઘાવ્યાજ કરે. ઠીક હવે એ વાત જતાલો. પાછું પેલા નવાબ પાસે જવાનું છે તે નહિ તો મોડું થશે. હવે એ જાપરા તબે શું છે તે જોવું જોઈએ. બાગ તો જોઈ લીધો. જમીન કરો ઉખડેલી જણાતી નથી કે ન્યાં મહેરનનું માથું ઘાટયું હોય.”

આમ વિચાર કરી તે જાપરા તબે ગયો. ત્યાંની નીચેની જે ઓરડી હતી તેના દરવાજાને એક તાળું હતું. તે તેણે પોતાની પાસેના મુખમાંની લિન્ન લિન્ન કુચી લગાડી ઉઘાડ્યું અને પછી અન્દર તેણે પ્રવેશ કર્યો. અન્દરનું દસ્ય જોતાંજ તે રતબજન થઈ ગયો.

એ બહારથી ખરાબ દેખાતાં પત્રાંનાં જાપરાંની નીચેના ઓરડાઓ અત્યંત ભપકાદાર અને સુસજ્જીત હતા. ત્યાં એક છોખંધ ચોકડી હતી અને તેની ઉપર ‘શાવર બાથ’ બનાવ્યો હતો. લિંત પર વાળાના સુગંધિદાર પડદાઓ લટકાવ્યા હતા અને દાર તરફ કાસ્મીરી બહુમૂલ્ય શાલો પડી હતી. એક નાનકડા નાજુક કાચના કબાટમાં અત્તરો તેલો, ટોઇલેટના સાબુઓ અને અન્ય શ્રીમંતાઈ અને વૈભવ ને જાજતાં સાધનો હતા.

“અરે, વાહ ! આ અનંત તો બહુજ મોજીલો દેખાય છેને ! હું પણ આતો પારકે પૈસેજ-મહેરનને પૈસેજ-દિવાળી કેતી !

“હવે આપણી તપાસ ચલાવીએ.

“અહિં તો કાંઈ જણાતું નથી કારણ સઘળું સ્વચ્છ છે. ત્યારે એ દુબરે ખૂન અહિં ક્યું નથી. વાર સંચામાં પાણી છે કે નહિ તે

તો જોઈએ” એમ વિચારી તેણે ચકલી ફરવી તો દડદડ પાણી પડવા લાગ્યું. તેણે પાછું વિચારવા માંડ્યું.

“મહેરન કાંઈ શીતલ જળે નહાય નહિ. માટે પાણી ગરમ કરવાના સાધનો અહિં હોવાનું જોઈએ.”

પોતાનું જ્ઞાનસં આમતેમ ફરવતો અને બારીક તપાસ કરતો તે પાસેની બીજી ઓરડીમાં ગયો. તેની કદપના સત્યજ્ઞ હતી. જલ ઉષ્ણ કરવાના સર્વ સાધનો ત્યાં હતા. એક બે ડોલ પણ પડી હતી. ઓટલા અને અર્ધદંડળ લાકડા પણ પડ્યા હતા વળી ત્યાં પુષ્કળ સુવાસિક પદાર્થો. સાબુઓ, દુવાસો પડ્યા હતા. અને નહાવાની એક પણ ચીજ ન હોય એમ લાગતું નહતું.

“અહિં સર્વ તૈયારજ છે. પણ નવ્યાબિની કાઢને સાથે લાવતી હોવી જોઈએ. બરાબર. પેલી વિશ્વાસુ દાસી ગુલનારનેજ લાવતી હશે. ત્યારે ગયે શનિવારે એણે એને કેમ ન આણી ! નહિતો ખૂન થતેજ નહિ. પણ ઇશ્વરને એ કેમ ગમે !”

“ધારોકે ખૂન અટકાવી ન શકત પણ ખૂનીનું નામ દામ સર્વ કહી શકતે પરન્તુ એટલું તો ખરું કે માઈ આતુર્ય બતાવી શકાતે નહિ. એક સાક્ષત લાવ્યાને મામલો પકડાયો તેમાં માઈ શું વળે !”

એ ઓરડી પણ હતી તો સ્વચ્છ. ચૂલામાં રાખ હતી તે પરથી તેને ૫-૭ દિવસપર સળગાવ્યો હોય એમ લાગતું હતું. નાની ચીજોની કુંડી તથા શાવર-બાથમાંનું પીપ પણ છલાછલ હતા. ગણપતિરામે જોયું તો જાણ્યું કે એક ભીંતપર મનુષ્ય જેટલી ઉંચાઈમાં ત્રણ લોહીના ગ્રાહ પડેલા છે.

“હું! આ રહ્યા ગયે. પણ જો મહેરનનો જલ લઈ પછી મળું કાપું હોય તો છોળ ન હોતાં રકત વધુ જાય અને ફરસ બની તો કદન સ્વચ્છ છે.”

એમ બપોડી એણે નીચે નજર કરી તો કાંઈ વિશેષ જણાયું નહિ. પરંતુ જરા દૂર નજર ગઇ તો ફરસબંદીમાં બે પત્થર નથી એમ જણાયું. તે સ્થળે પત્થરની થોડી કચ્ચરો પડી હતી.

“અરે વાહ ! પેલા પત્થર—પોટલામાંના પત્થર તો અહિંથીજ લિધેલા જણાય છે તો ખૂબી તો ઠીક વાપરી છે. પત્થર ફરસબંદીના છે એમ ન. એળખાય માટે કટકા કરીને વધેલી કચ્ચરો અહિં ભરી શી સકાઈ ! મોહો ! લાવ પેલી ખુરસી તપાસીયે.”

ખુરસીનો દેખાવ જૂત જેવો હતો કારણ માંહેની નેતરની બેઠક કાપી કાઢવામાં આવી હતી. અને માત્ર હાડકાં પાંસળાજ રહેવા દેવામાં આવ્યા હતા. ઉપર તાળેજ રંદો માર્યો હતો.

“ખરૂં જોતાં એણે ખુરસી આળીજ મૂકી હોત પણ ઉતાવળ બહુ હશે ના તો દિવાસળી નહિ જડી હોય. પણ રંદો ક્યાંથી આવ્યો?” હોંડપર આંખળી મૂકી વિચારમાં પડ્યો.

“હં સુઝ્યું, કામપર આવનાર સુતાર અહિં મૂકી ગયો હશે. પહેલું પેલો પલંગ સુધારવા માંડ્યો લાગે છે.”

પલંગ પાસે જઈ તેને તપાસી જોયો.

“હા એમજ છે. પ્રભુ કૃપાથી મારી કલ્પના ખોટી પડતી નથી. પણ—”

તે વિચારમાં પડ્યો “ખૂન સાથે ખુરસીનો શી સમ્બન્ધ ?”

“હં ! તેના પ્રાણ લીધા પછી અને શિર કાપ્યા પહેલાં તેને ખુરસી પર બેસાડી હશે ગમે તેમ પણ મામતો બહુ વિલક્ષણ છે તો ખરો. ખુરસીને કાંઈ હશે તે રંદો મારી કાઢી નાંખ્યા હશે. અથવા જો રંદો માર્યા પછી પડ્યા હોય તો—”

“હાં પેલી વાણી પડી છે તેનાથી લૂછી નાંખ્યા હશે. અહિં તો બધો બાદશાહીજ કાઠ છે ને.”

પાસે બે ડાલ પડી હતી. તેમાં તેણે થોડું થોડું પાણી ભર્યું. એકને ફરસબંદી પર દોળા દીધી. અને બીજામાં વાણીનો કકડો નાંખ્યો, ફરસબંદીના એક ખૂણામાં નળ વાટે બાગમાં પાણી વહી જાય એવી વ્યવસ્થા હતી. ત્યાં પાણી વહેવા માંડ્યું.

ગણપતિરામે ઘણાક સમય તેને નિહાળ્યા કરી પણ કાંઈ વધારે જણાયું નહિ. નાક પાસે લઇ જઇ સુંઘવાનો યત્ન કર્યો તેથી વ્યર્થ ગયો.

“હાં બસ બરાબર છે. આ ઝોરડીમાંજ ખૂન થયેલું. લોહીના ડાઘા તો ધોધ નાંખ્યા હશે ત્યારેજ તેને મારી નાંખી હશે. ત્યારે શું તે સાંજે નહાતી હશે ?”

“હાર્નો. મુસલમાન બાદને શું. મોજ કાવે ત્યારે નહાય. રાત્રે ચે નહાય, તે સમયેજ તેનું ખૂન નયેલું. ઝોરડીમાં લાવી ખૂરશી પર બેસાડી ડોડું કાપી નાંખ્યું હશે. આખું ઘર તપાસીશ ત્યારે સઘળું સ્પષ્ટ થશે.

પુનઃ તે ઝોરડીમાં આવ્યો. ડાલમાંથી પેલો વાણીનો કકડો હાથમાં લઇ તેને ડાખ્યો, તરતજ રાત્રી પાણી પડવા માંડ્યું. ગણપતિરામના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.

ડાઘા-રકતના ડાઘા એ સ્પંજથીજ કાઢી નાંખેલા એટલું સ્પષ્ટ થયું.

“ખુન ક્યાં થયું. અને કેમ થયું તેતો નક્કીજ થઈ ગયું.”

એટલું થયા પછી તે બહાર આવ્યો અને ઘરમાં પેંઠો. નીચેના મળલાની ખોલી જોવા લાયક નહતી અને ત્યાં સામાન પણ ન હતો. આથી તે ઉપરજ ચઢી ગયો.

નવમું પ્રકરણ.

અમલો.

ત્યાં જોયું તો એ સામસામે ઉત્કૃષ્ટ સામાનથી સજેલી સુંદર ઓરડીઓ તેની નજરે પડી. એકમાં પુરસી, ટેબલ વગેરે ઘડમાઠ હતો અને બીજામાં પલંગ છત્તાદિ હતું. જે બોલીમાં પુરસી-ટેબલ હતાં તેને 'દિવાનખાનું' અને પલંગાદિ હતું તેને 'સયનગૃહ' એવું નામ આપણે આપીશું.

એ દિવાનખાનામાં એક ફાંકડો એલિમરા હતો. તેને મોટા નાના ઘણા ખાનાં હતાં. ગણપતિરામ અચાનક ત્યાં જઈ પડ્યો. તેના હૃદયમાં આશાસૂર્યનો ઉદય અટપટ થઈ ગયો અને એ એલિમરામાંથી તેના ખાનામાંથી ખૂનની કાંઈક અમૂલ્ય માહિતી મળશે એમ તેને લાગ્યું. એક પછી એક એમ સઘળાં ખાનાં તેણે ઉઘાડ્યાં. છેક છેલ્લું ખાનું રહ્યું ત્યારે તેમાંથીયે કાંઈ મળશે એમ તેને આશા હતી. તેણે વ્યર્થ ગઈ.

પરંતુ ગણપતિરામ તદ્દન સત્તાશ થઈ ગયો એવો માણસ ન હતો. એમ અપાઞ્ચ બધા બોલી ગયા તેમાં શું! ફરીથી બરાબર ખારિકાઈથી તેણે તે ખાનાને તપાસવાનો નિશ્ચય કર્યો. પહેલું ખાનું ઉઘાડ્યું. તેમાં કશું નહતું. પરંતુ બીજા ખાનામાં કાંઈક હતું.

તપાસતાજ એ તો એક નાનકડી પેટી હતી એમ જણાયું.

એને એ પેટી જોતાં ધક્કો લઈ બેઠો.

એણે એ નાનુકડી સંકુલને બહાર કાઢી અને તેને ઉઘાડી જોઈ પશુ તેના ખાલીજ માલમ પડી.

પેટીની બરાબર તપાસ કરવાનો નિશ્ચય કરી તેણે પેટીમાં હાથ ફેરવી જોયો.

એકદમ એક 'ટપ' કરતા અવાજ સાથે પેટીમાંનું એક છુપું ઢાંકણ ઉઘાડ્યું. ગણપતિરામના હાથે એક ચાંપ દયાની દેવાથીજ એમ થઇ ગયું. પરંતુ એ છુપા ઢાંકણની નીચે જે ચીજ હતી તે જોઈ એ ચમક્યો—આશ્ચર્યમુગ્ધ બન્યો.

એ શું ચીજ હતો!

એતો ફેટલીક ચમણી નોટોનો એક જથ્થો એમાં હતો.

એવી રીતે નોટો જડશે એવો તેને સ્વપ્નેય ખ્યાલ ન હતો. આ નોટો જડવાથી તેનો રચેલો સર્વ તર્કમદોનો ખાયો તૂટી ગયો.

ખૂનના પત્તાની જે સાંકળીઓ તેણે બેસાડી હતી તેમાં આ નોટોને કીધે મોટો વધો આવીને ઉપસ્થિત થયો.

“આ દ્રવ્ય અહિં આવ્યુંજ ક્યાંથી!” તે વિચારમાં પડ્યો. વળી જરા શાંત હોયો.

“શું રાણીએ—નવ્યાબિનીએજ આ દ્રવ્ય અહિં મૂક્યું હશે! અનંત તો ક્યાંથી લાવી મૂકે! તે તો ફક્ત કારભારીજ છે. ત્યારે નવ્યાબિનીએ જ મૂકી હશે આ નોટો. તો ત્યારે અનંતે તેને ના કેમ ન કહી! તેની ફરજ જ હતી કે એને એમ કરતાં અટકાવે.” ગણપતિરામની વિચારમાળા શરૂ થઇ.

“હું!” તેણે તેનો તોડ એકબે “નવ્યાબિનીએ અનંતને જણાવ્યા સિવાય જ મૂક્યા હશે. આ પેટી વિષે મેં અત્યંત વખતે ન બાંધ્યો હોય. પેટી પશુ ખુબ ખૂબીદાર છે તો. અહિંની બનાવટ

નથી લાગતી. કાત્તની-ઓહ લે આ ઉપર લખેલું છે. પેરીસીયન મેઇક-પેરીસની બનાવટ છે ! ગરીબ બિચારો હિન્દ ! તે હુન્નર ઉદ્યોગમાં તદ્દનજ પરત્ર છે ! ”

વિચાર શ્રેણી પાછી બદલાઇ.

“ ત્યારે આ ચોરખાનાની વાત પણ ગુપ્ત હશેજ. ખરે નવ્યાબિની એક હુશિઆર અને અસાધારણ શક્તિમતી અબ્બા તો ખરીજ એને એકવાર જોવી તો જોઇએજ. અંમલગઢમાં તો ઓઝલપડે રહેતી એટલે જોવા પ્રસંગ મળ્યોજ નહિ; અને હવે તો તેને વિલાસ લવનમાંજ યમસદનનો સાક્ષાત્કાર કરવામાં આવ્યો એટલે હવે મુંદુ જોવાથી શું વળે ! ”

એટલામાં અચાનક વિચાર આવતાં તેણે તે નોટોની કિંમત ગણી જોઈ. તો તે ૩૦ ૫૦૦૦૦ની હતી એમ તેને માલમ પડ્યું.

“ ૫૦ હજાર ! અધધધધ ! આટલી મોટી રકમ ! આવે સ્થળે અને આવી સ્થિતિમાં કે ? કેવી કેવી નિરપૃહ વ્યક્તિઓએ જગતમાં પડી છે. હરિ ! હરિ ! ” તેના મુખમાંથી ઉદ્ગારો નીકળી પડ્યાં.

“ હં ! હં ! ખરાબર છે. ગયા શનિવારે અનંતે કોટમાંથી જે રૂપિયા પોતાની સ્વામિત્વિને આપ્યા હતા. તે પણ ૫૦૦૦૦જ હતા. તે નવ્યાબિની એજ..... ”

એટલામાં તેના ચિત્તમાં કાંઈ અસુક કલ્પના આવવાથી મન સાથે તે બોલી ઉઠ્યો.

“ હું ! રાણીનું ખૂન અનંતે દોષ યા મત્સરથી નહિ, પણ દ્રવ્ય લોભથીજ કરેલું હોવું જોઇએ. હાથ ! કેવો પકડાયો. નાણું તેનું ચિત્રજ મારા સમક્ષ આવીને ઉજું રહે છે ! કોટમાંથી નોટો લાવી

તેણે નવ્યાબિનીને આપેલી અને તેણે તેને પોતાના ઝબ્બા યા ચોળી યા ખમે તે વસ્ત્રના ગુંગમમાં મૂકેલી. પછી બન્ને સાથે ઉઘાડી ગાડીમાં ફરવા ગયેલાં હોવાં જોઈએ. ”

વિચાર સાંકળ પાછી ગૂંથાવા માંડી.

“ પછી બન્ને પાછાં આવ્યાં. અહિં આવ્યા પછી ક્યાંતો નવ્યાબિને તાપ લાગવાથી કે કેમ તેને સ્નાન કરવાનું મન થયું હશે. સ્નાન ગ્રહમાંજ અનંતરાયણએ ખૂન કરેલું હોવું જોઈએ. ખૂન કરતાંજ ક્યાંતો તેને યાદ હશે યા તો ખૂન ક્યાં પછી સત્વરજ તે તેને યાદ આવી હશે. એટલેજ નોટો પચાવી પાડવાનો નિશ્ચય તેણે કરી નોટો કાઢી પોતાના કબજામાં લીધી હશે પણ, ત્યારે પાછી અહિં કેમ મૂકી હશે ! ”

સ્થેજ શાંત પડ્યો. પાછો વિચારવા લાગ્યો.

“ હાં એટલામાંજ તેને લાગ્યું હશે કે પોતાની પાસે સામટા રૂપિયા આવે તો તો કોઈને શક નયજ. એ સંશય ઉત્પન્ન થાય તે તો બહુજ હાનિકર્તા માટે એ પીડા શા માટે જોઈએ ? એમ ધારી તેણે એ રૂપિયાને કેટલોક સમય આ એદિમરામાં-એદિમરાના ખાનામાંની પેટીના ચોરપડમાં સંતાડ્યા.

“ શનિવાર પછી અહિં કોઈ આવેલુંજ એવો મારો શક અસ્થાને નથીજ. અનંતજ પોતાની નોટો સુરક્ષિત છે કે નહિ તે જોવા આવેલો. બરાબર સપડાયો ! ”

મહુપતિરામને એક સંપૂર્ણ સાંકળ જડવાથી ધણો હર્ષ થયો.

નોટાનું શું કરવું એવો વિચાર આવતાંજ તેને લાગ્યું કે તે નોટો બ્યાંની ત્યાં જેમ હતી તેમજ રાખી જવી ઠીક છે. તેણે નોટો ત્યાંજ ઠેસવી દીધી.

એટલામાં પાસેના એક આરસીવાળા ટેબલ પર તેને ધીમે ટકટક અવાજ થતો સંભળાયો. પાસે જઈ જોયું તો એક નાનું ધડિઆળ પડ્યું હતું.

પહેલાં પોતાનું લક્ષ્ય ત્યાં ગયું નહિ તે માટે તેને કાંઈક શોધ થયો પરંતુ પછી બારીક તપાસ કરતાં તેને માલમ પડ્યું કે એ ધડિઆળ ‘ટાઇમપીસ’ ચોવીસ કલાકની ચાવી વાળું પોકેટ-વોચ હતું.

“ખરેજ છે. મારો તક ખરેજ છે. હવે સંદેહ શું?”

શનિવાર પછી તો શું પણ ચોવીસ કલાક પહેલાંજ અહિં કાંઈ આવી ગયેલું. નહિતો આ ધડિઆળ કેમ ચાલે? જે મનુષ્ય આવ્યું હોય તે રાત્રિ ગાળવાને ઉદ્દેશેજ આવેલું હોવું જોઈએ.

“એ અનંતજ હશે. શું તે આટલો બધો સાહસિક-વજીરૂદ્ધ થી હશે? જે સ્થળે પોતે ખૂન કર્યું તેજ સ્થળે આવી ઉભા રહેવાની તેની હિંમત કેમ ચાલે? અને તે યે વળી આવી ધોર રાત્રિએ?”

ગણપતિરામે રહેજ માથું યજ્ઞવાળ્યું.

“હં? હવેજ સફાટ થયો. પોતાના પૈસા સુરક્ષિત છે તે જોયા આવ્યો અને તે ઠેકાણે રહે તે માટે તે અહિં રહ્યો હોવો જોઈએ. રાત્રે તેને બીક લાગવા માંડી હશે અને નવ્યાબિનીનું ભૂત પણ દષ્ટિ સમક્ષ આવી નાચવા લાગ્યું હશે, અને એ ભયેજ આ ગૃહ એણે ત્યજ્યું હશે.”

આ વિચાર તે કરતો હતો એટલામાં ધડિઆળમાંના ટાઇમ પર તેની દષ્ટિ પડી. લગભગ ૮ થવા આવ્યા હતા એટલે હવે જવું જોઈએ એમ એને લાગ્યું. ઋષ્ટપટ ઝોરડીનું નિરીક્ષણ કરવા માંડ્યું. પરંતુ કાંઈ મૂલ્યવાન જણાયું નહિ, તે જવાના વિચારમાંજ હતો એટલામાં તેને પગરવ કળંગીયર થયો.

આગલા બારણેથી દાર ઉઘાડી કાઢી આવે છે એમ કાન માંડી સાંભળતાંજ તેણે જાણ્યું. એ કાચબીત તો ક્યોજ નહિ, કારણ એની પાસે હથિઆર હતા. પરંતુ જેમ ગુપ્ત રહેવાય તેમ સારું એમ લાગવાથી તે પોતે પલંગવાળી ઓરડીમાં ગયો, અને ત્યાંથી કાણુ આવે છે તે જોવા લાગ્યો.

નવ્વાબિની મહેરબિસાનો ખૂની હવે સત્વરજ પકડાઈ જશે એવો તેનો નિશ્ચય થઈ ચૂક્યો અને આતન્દ્રની છટાઓ તેના વદન પર છવાઈ રહી.

એટલામાં તેને લાગ્યું કે વખતે આવનાર મહેલોજ શયનગૃહમાં જાય તો ?

આ માટે એ ગૃહની રચના રહેજ સમજાવવી ઠીક પડશે.

નીચેથી ઉપર આવવાનો દાદર દિવાનખાનામાંજ હતો. હવે આ દિવાનખાનું અને શયનગૃહ એ બે ઓરડીઓના દાર બરાબર સામ સામે હતા અને ઉભય વચ્ચે એક નાનકડી ચાલ હતી. એ નાનકડી ચાલને એક છેડે એક બારી ચે હતી. હવે ખૂબી એ હતી કે દિવાનખાનામાંથી શયનગૃહમાં જવાના દારો વચ્ચે પડદાનો આંતરો કરી મૂકવો હતો એટલે કે એ બે દારોની બે બાજુએ ચાલમાં કાળા પડદા નાખી દીધા હતા. એટલે જો કોઈ મનુષ્ય એ પડદાની પાછળ સંતાય તો તે કંઈ પકડાય નહિ એ સ્વાભાવિકજ હતું. ઉપરાંત ત્યાં સંતાયેલી વ્યક્તિ બન્ને ઓરડામાં થતો સર્વ પ્રકાર જોઈ શકે તેમ હતું કારણ એ ચાલમાં પડતાં સામ સામાં બન્ને ઓરડાની લાકડાંની કિંતમાં જળીઆં હતા. અને આપણા અણુપતિરામે એ પ્રમાણે એજ ઠેકાણે સંતાવાનું યોગ્ય ધાર્યું.

એટલામાં તો આવનાર વ્યક્તિ ઉપર આવી.

મણુપતિરામે જોયું કે તે અનંત હતો !

“ મારો તક સર્વથા સત્યજ છે. જરાબર. હવે મયો એતો એલિમરા પાસે. ”

અનંત એલિમરા પાસે મયો. તેનું મુખ મ્હાન હતું. તેના નેત્રામાંથી અશ્રુસ્ત્રાવ થતો હતો.

“ અરે વાહ ! ખૂની તો બહુજ પ્રેમાળ જણાય છે. પ્રથમ ખૂન કરી હવે પશ્ચાત્તાપ કરે છે કે શું ? હું એ તો પેલી નોટ લેવા આવ્યો જણાય છે. જે તેમ એ કરશે તો મારે એને પકડવો પડશે. હવે એણે નવ્યાબિનીનું ખૂનજ કર્યું એમ સ્પષ્ટ કરવું જોઈએ. ”

અનંતે ધડિઆળના ટેબલ પાસે જઈ ધડિઆળને ધીમેથી ઉચકા કુંચી આપી.

મણુપતિરામ ચમક્યો. “ આ મૃહસ્થ જે રોજ અહિં આવી ધડિઆળને આવી આપે તો તેમ કરવામાં એનો હેતુ શો ? એ ગાડો તો નથી થયો ? ” તે આશ્ચર્યમાં પડ્યો.

એટલામાં અનંતે એલિમરા પાસે જઈ બધાં ખાનાં ઉઘાડ્યા. પેલી પેટી ચે કાઢી પણ કાંઈ ચોરપડ ઉઘાડ્યું નહિ.

આ પ્રમાણે ખાનાં શોધી વળતાં ચે કાંઈ તેને જડ્યું નહિ આથી તેણે એક નિશ્વાસ મૂક્યો. એ શું શોધતો હશે તે મણુપતિરામ કળી શક્યો નહિ.

અનંતે હવે ખોલીમાં ફરવા માંડ્યું. શું કરવું તે તેને સ્પષ્ટ ન હતું એમ દેખાયું.

“ એ અહિં તો નહિ આવેને ? શીકર નહિ. હું છતાં અર્ધ શકું તેમ છું. નહિ તો વળી મને નવ્યાખિનીનો ભૂત ધારી લે તો તો ભોમળ મળે. હશે પડશે તેવા દેવાશે. ”

પણ અનંત કાંઈ તે તરફ આવ્યો નહિ. તેતો નીચેજ ઉતરી ગયો.

અણુપતિરામ સ્તબ્ધ થઈ ઉભો રહ્યો. અને પછી દિવાનખાનામાં ગયો. બનેલા બનાવથી તે બહુ વિસ્મિત થયો.

અનંતે નોટ તો લીધીજ નહિ એથી તે અજબ થયો, અને નોટનું શું કરવું તે વિષે તે વિચાર કરવા લાગ્યો.

આખરે તે એજ નિશ્ચય પર આવ્યો કે નોટને તો ત્યાંજ રહેવા દેવી પરન્ટુ તે ઘર પર પોલિસનો ડાંગો રાખવો અને જો અનંત નોટ લે તો એને પકડવાની વ્યવસ્થા રાખવી.

થોડીવારે તે નીચે ઉતર્યો અને બાગમાં કોઈ નથી તેની ખાતરી બહાર નીકળ્યો.

“ બે સિપાઈ ઘર પર મૂકીશું. ખૂન વિષે આજે ઘણી માહિતી મળી. ક્યાં થયું વજેરે જણાયું પણ અનંતને અને આ નોટો વિષે કાંઈક જાણવાનું રહ્યું છે ખરું. ખાનાં ફરીથી તપાસ્યા હોત તો જરા હીક થતે ખરું. ”

એમ વિચારતો વિચારતો તે ત્યાંથી નીકળી લેબરનમ રોડ પર આવેલી એક ગલીમાંના એક માળામાં પેંઠો.

દશમું પ્રકરણ.

ગપુરખાં.

વાલકેશ્વરના મલખાર હીલ્સ આગળથી બપકાદાર દાદી અને સુન્દર પોશાકમાં સજ્જ એવો એક મુસલમાન ગૃહસ્થ જતો દેખાતો હતો.

રાત્રિ બહુ પસાર થઈ ન હતી. ચન્દ્રમાની શીતલ કૌમુદી જગતને શાંતિ આપતી રૂપેરી અજવાળું પાયરી રહી હતી.

એ ગૃહસ્થ અસ્સલ મુસલમાન દેખાતો હતો. તેની ચાલવાની રીત પણ બપકાદાર હતી. એટલામાં એક વિસ્તીર્ણ બંગલા આગળ તે આવી પહોંચ્યો.

બંગલાના એટલા પર એક બાંકડા પર બે મનુષ્ય બેઠેલા તેની દૃષ્ટિએ પડ્યા, એક મુસલમાન હતો, અને બીજો સિદી જાતનો હતો.

એ સિદી સામે જોઈ ખાનસાહેબ મનમાં જ બબડ્યા, “આ ગૃહસ્થ દગાબાજ અને ખૂની છે, એમ એની મુદ્રાજ કહી આપે છે.”

સિદીની બાજુમાં બેઠેલો મુસલમાન એકવડા બાંધાતો અને તદ્દન પાતળો હતો. ખાનસાહેબ તેને ઉદ્દેશીને બબડ્યો, “હું, લુચ્ચાઓ! કરી લ્યો, જેટલી દગલબાજી કરવી હોય તેટલી. સમુદ્ર પર હું તને મળેલો, એ નક્કી. પણ પુરાવો એ મળશે. હરામખોરો! હું તમને બરાબર બતાવીશ.”

એમ મનમાં બબડતો, ફફડતો આપણે ખાનસાહેબ તેમની પાસે ગયો. તો તેમની વાતચિતમાં ‘બેગમ સાહિબા’ એટલો શબ્દ

તેમને કાને પડ્યો; અને બાંકડા પર પાસેજ પડેલી એક બે બાટલી-
ઓ યે તેમની નજરે પડી. ખાનસાહેબ તે માટે યે મનમાં ધૂધવાયો.

તેણે હવે એ બન્નેને પૂછ્યું, “કેમ! સરકાર શું કરે છે?”

સવાલ પૂછ્યા છતાં, એણે ઉત્તરની પરવા ન રાખી, અને
જાણે રાજનાજ આવનાર હોય, તેમ અન્દર પ્રવેશ કર્યો.

જે ઓરડામાં તે આવ્યો, તેમાં કેટલીક કેટડીઓ હતી. તેમાં
નોકરોનો વાસ હોય, એમ દીસતું હતું. ત્યાં સાહજક દષ્ટિપાત કરતાંજ
કોઈ નથી, એમ તેને લાગ્યું. એ ખોલીઓની પાસેજ એક દાદર
હતો. ખાનસાહેબે તે પર ચઢવા માંડ્યું.

દાદર પર ચઢી જઈ, એક નાની સરખી ગલી જેવી ચાલમાં
જવાનું હતું. એ ચાલમાં એક દિવાનખાનાનું દાર પડતું હતું. પરંતુ
તેમાં કોઈ ન દેખાવાથી ખાનસાહેબે સીધાજ જવું ચોઅ ધાર્યું. ચાલને
છેડે એક દાર હતું, ત્યાં એક પહેરેગીર ઉભોજ હતો. એના એક
હાથમાં એક બાટલી અને બીજામાં એક ખાલી હતી. ખાનસાહેબને
જોતાંજ તે સંતાડવાનો એણે યત્ન કર્યો, પરંતુ આપણા ખાનસાહેબના
અપળ નેત્રોએ તરત જોયું, કે તે સુરાદેવીનું આરાધન કરી રહ્યો હતો.

તેણે તરત પૂછ્યું, “કેમ, નવાખ સાહેબ શું કરે છે?”

દાર બંધ હોવાથી આ સમયે તો રજા વખત અંદર ધૂસી
જવાય, તેમ ન હતું.

પહેરેગીરે દમામમાંજ ઉત્તર આપ્યો, “નવાખ સાહેબ હાલ
કામમાં છે. હમણાં નહિ મળે.”

“શું બોલ્યો? સીધો જવાખ આપ. હમણાં નવાખ સાહેબ
ઘેર છે કે નહિ? બોલ.”

“હે. પણ મને આજ્ઞા કરી છે, કે કોઇને આવવા દઇશ માં. એમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાની મારી ફરજ છે.” પછી જરા નમ્ર થઇ-નમ્રતાનો ડાંજ ધાલી-તે બોલ્યો, “અમે શું કરીએ? અમે તો ચિદ્વીના ચાકર.”

“જા, જાઇને કહે, કે મિયાં ખાન બહાદુર ગપ્પુરખાં પધાર્યા છે, એટલે ના નહિ કહે.” દમામમાંજ ગપ્પુરખાંએ ફરમાન કાઢ્યું.

એ લપકા પહેરેગીરને જરા પચ્યો. તે અંદર ગયો. બાટલી અને પ્યાલી ત્યાંજ પડી રહ્યાં, તેને ગપ્પુરખાંએ એક બારી વાટે બહાર ફેંકી દીધાં. એટલામાં તો પહેરેગીર આવ્યો, અને કહેવા લાગ્યો, “જાઓ, જનાબ આપને બોલાવે છે.” આમ કહી તેણે બાટલીની જગ્યાએ દૃષ્ટિ કરી, તો કાંઈ માલમ પડ્યું નહિ, એટલે તેના રોમે રોમમાં કોષ પ્રકટી ઉઠ્યો. અને આંખોમાંથી તે જાણે અમિ વર્ષાવવા લાગ્યો.

“હવેથી જો દાર પીતો જોઇશ, તો નવાબ સાહેબને કહી ખરતરફજ કરાવીશ. યાદ રાખજો. હું-ગપ્પુરખાં છું, અને તું છે, તેયે વળી સંભાળજો.” એમ કહેતો ગપ્પુરખાં એક તિરરકારકુક્ત હાસ્ય કરી અન્દર ગયો.

જે હોલમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો, તે અતિ વિશાળ, અને સુસજ્જત હતો. તેમાં સામેજ એક બીજી સીડી હતી. એ સીડી પર ચઢી જતાંજ ગપ્પુરખાં એક બીજાં મોટાં દાર પાસે આવ્યો. એ દાર જે દિવાનખાનામાં નવાબ સાહેબની બેઠક હતી, ત્યાં જવા માટે હતું.

ગપ્પુરખાંએ તે દાર પર ત્રણ ટકોર મારી, અને દાર ઉપડતાંજ અંદર પેઠાં. જોયું તો:-

નવાળ સાહેબ એક કોચ ઉપર પગલ હતા. તે રહેજ શરીરે બરાઉ હતા. તેના ઉશીકા પાસેજ બે બાણુએ બે સ્વરૂપવાન દાસીઓ ઉભી હતી. એકના હાથમાં એક ફાંકડો ફાંથીદાંતનો પાંખો હતો. બીજાના હાથમાં એક કાચની સુંદર પ્યાલી અને બાટલી હતાં. નવાળ સાહેબના મોઢામાં હુકકાની લાખી નળી હતી. હુકકાનું જળપાત્ર વગેરે તો કોચની નીચેજ પડ્યા હતા. પાંચ પાંચ મિનિટે નળી મોઢામાંથી કાઢી ‘બાંદી ? શરાબ ?’ એવો પંચાક્ષરી મંત્ર બોલતા એટલે તરતજ માયામયી મદિરાદેવીનો ખાસો મળતો. તે ગટગટાવી પાણું ચુકુકું શરુ કરતા.

એક ટેબલપર શેત્રંજનો રત્નજડીત સામાન પડેલો હતો. એ ટેબલથી થોડે દૂર એક કોચપર બે મુસલમાનો બેઠેલા હતા.

ગુરુખાંચે પ્રવેશ કરતાંજ નવાળ સાહેબને નીચા વળી કુર્નિશ બળવી. નવાળે તેને બેસવાની ઇશારત કર્યા પછી ચાકરોને ‘હમકુ’ ઉઠાવ’ એવો હુકમ આપ્યો. તે બેઠો થયો પછી આમ વાતચિત થઈ.

“કાલે જે પત્ર આવ્યો હતો તે તમારોજ હતો કે !”

“હાજી, જનાબ ? પણ પત્ર પાઠવ્યા પછી આતુરતાને લીધે ઉત્તરની રાહ બોચા સિવાય હું ઉપડ્યો. એથી આપને જે કાંઈ રોષ ચઢ્યો હશે તો તે માફ ચાલુચું જોઈ ટળી જશે.”

“એટલે ? શું આપને મારી પેટે બરાબર શેત્રંજ બેસતાં આવડે છે !”

ખાનસાહેબે મૂંઝાના આંકડાને વળ દેતાં કહ્યું. “સેવક શેત્રંજની રમતમાં કદી હાર્યો નથી-શિકસ્ત પામ્યો નથી. જે તમારી સાથે રમતાં હાંડે તો તે પહેલાં જ મુલાકાતથી મારી ઝીન્દગાની સફલ થઈ છેજ તેથી મને સતોષ મળશે.”

“મારી સાથે રમનારને હું બધાં સારાં છનામ આપું છું એમ સાંભળી આવ્યા છો કે ?”

“ઓહ ? ના ના. આપની એ ધારણા જૂલ જરેલી છે. આપના જેવાની કૃપાથી જો કે આપણા જેટલો નહિ તોયે હુંતો તવંચર છું. મારે દ્રવ્યની જરૂર નથી. મારા વડવાઓ મારે માટે પુષ્કળ રળી ગયા છે, એટલે બંદા મોજ કરે છે. શાખ માં જ રમું છું. મને તો તમારી ખ્યાતિ સાંભળ્યાં કે અમલગદના નવાખ સાહેબ મીરઝાં મિરજાદર અલિખાન શેત્રંજ રમવામાં એકકા છે. તરતજ આપ નામદારના હામ ઠેકાણાની ખખર કાઢી પત્ર લખ્યો અને પછી સુરત જ્યાં હું રહું છું—ત્યાંથી ચાલ્યો આવ્યો.”

આ સાંભળી નવાખ સાહેબ જરા ખુશ થયા કારણ શેત્રંજ માટે પોતાની આટલી ખ્યાતિ થઈ તેનું તો તેને લાનજ ન હતું ! તેણે કહ્યું. “તમે પ્રથમ આ જે મુસલમાન લાઇઓ સાથે રમત શરૂ કરો. જો એમને તમે હરાવી શકશો તોજ મારી સાથે રમવાની પરવાનગી મળશે.”

“ઠીક. એમાં શું છે ? પણ બન્ને સાથે જૂદી જૂદી વખતે રમું કે એકજ બાજીમાં એ જે એક તરફ અને હું એક તરફ ?”

“જેમ તમારી મોજ ફાવે તેમ” નવાખ સાહેબે કહ્યું. ત્યારે તો એ બન્ને સાથે ખેસે તેજ ઠીક” મુદરખાંએ પોતાની ઇચ્છા જણાવી. આમાં એકબીજાની ચાતુરી હતી. રમતમાં ‘એક કરતાં બે ભલા’ એ કિંવદંતિ બરાબર લાગુ પડતી નથી હિલદું કામ એક હથ્થુને બદલે અનેક હથ્થુ રહેવાથી શૂલ-પ્રમાદ થવાનોજ વધારે સંભવ છે એમ વાંચકો સહેલાઈથી સમજી શકશે. આ યુક્તિ મુદરખાંએ જીત મેળવવા માટેજ વાપરી.

તેની ધ્રુજા સફળ થઈ. પહેલાં તો જોઈ પેલા બે ભાઈ સહસ્રગ્રાટ તેનાં પ્યાદાં મારવા લાગ્યા પરંતુ પાછળથી બન્નેનાં મનમાં જૂદા જૂદા ધાટ રહેવાથી બાજી બગડી-તેમના હાથથી ગઈ. અને ગપ્પરખાંએ વિજય મેળવ્યો.

“ડીક છે. હવે—” નવાખ સાહેબ ખૂસ થઈ બોલ્યા. “હવે હું તમારી સાથે રમીશ. તમે બહુ પક્ષા ખેલાડી દોસો છો, પણ રમતાં પહેલાં પગાર નક્કી કરો. જો તમે હારો તો ફરી મારી દેવડીએ તમને પમ ચૂકવા નહિ દઉં. બોલો, છે કણુલ?”

“ધણી ખુશીથી. પણ જીતું તો?” ગપ્પરખાંએ પૂછ્યું.

“તો તમને બક્ષીસ મળશે.” નવાખ સાહેબે બીજી શરત બતાવી.

“નવાખ સાહેબ! આપથી ક્યાં અગળ્યું છે? હું દ્રવ્ય માટે રમતો નથી. પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરની કૃપાથી હું પૈસેટકે સુખી છું. મારી શરત વળી જૂદા પ્રકારનીજ છે. હારીશ, તો તમને માફે કાળું મ્હોં નહિ બતાવું, અને ૫૦૦ થી ૫૦૦૦ સુધીના તમે માંગો તે દન્ડ તમને, યા કહો તે ધમાંદા ખાતામાં આપી દઉં.”

“અને જીત્યા તો?” નવાખે પૂછા કરી.

“જીતું તો? તમારે મને પોતાનો પ્યારો દોરત બનાવવો પડશે. જ્યારે આવું ત્યારે આવવાની છૂટ, અને અંગલામાં બધે ફરવાની રજા આપવી પડશે. અને તમે મને ઘર સાધારણ લોકો જેવો નથી લેખતા, તે દર્શાવવા એક વાત હાલ ગુર્તજ કરવી પડશે.” ગપ્પરખાંએ પોતાની શરતોનો સ્ટ્રોક કરવા માંડ્યો.

“તે કયી શરત! કહો મને.” નવાખે કહ્યું.

“મારું સાંભળશો, અને જે વચન આપશો,—તે શ્રી—પાળવાનો કાલ આપશો? તો કહું.” ગપ્તરખાંએ કહ્યું.

“અચ્છા, મારો કાલ છે. બોલો.”

“નવાખિની સાહેબા મહેરનિસા મારી માતા સમાન છે. તેના દર્શનનો લાલ આજે અને તે પછી મને નિત્ય મળે જોઈશે. હું આપના પુત્ર સમાન છું. આ પ્રમાણે કરશો તો તમે મને ધત્તર સાધારણ લોકો જેવો નથી લેખતા એવું સ્પષ્ટ થશે.” ગપ્તરખાંએ તદ્દન વિચિત્ર અને સ્વપ્ને પણ ન કહી શકાય એવી શરત ઉપરિચિત કરી.

નવાખના આશ્ચર્ય કોષનો પાર રહ્યો નહિ. તે બરાડી ઉઠ્યો “અરે આ શું? આ કાંઈ દિવાનાખાના (મેડલ્ડસ) માંથી નાસી આવેલો માણસ તો નથી?”

“એમજ લાગે છે જનાબ.” દ્રુષ અને રામથી બળી રહેલા પેલા બે મુસલમાન લાઇઓ મોટેથી બોલી ઉઠ્યા.

“ના નામદાર. હું સંપૂર્ણ શુદ્ધિમાં છું.” ગપ્તરખાંએ નમ્રતાથી કહ્યું. “રાણી સાહેબ મારાં માતા છે અને વળી મારા સાંભળ્યા પ્રમાણે તે કાંઈ પરદેશીન નથી. તેમનાં માથાળુપણા વિષે મેં બધી તારિક સાંભળી હોવાથી તેમનો પરિચય કરવાનું મને બહુ મન છે માટે જનાબ! જે એટલી સગવડ થાય—”

નેટિવ રાજા! શરાબી નવાખ સાહેબ! જેમ દ્વારે તેમ અંચલ વૃત્તિ અનુસાર વર્તવું! જે રૂઠે તો ત્રૂંજ નહિ અને એકવાર ત્રૂંજે તો રૂંજ નહિ! પણ આ બહાદુરખાનનું નસીબ ફરી અયુ. તેની ચાલાકી જોઇ નવાખ પ્રસન્ન તો થયોજ હતો. તેણે કહ્યું “અચ્છા! તેમ કરવાની મહેનત લેવામાં આવશે પણ જે હાર્યો તો બાંદી પાસે આપણ મરાવીનેજ કઢાવી મૂકીશ. તે બે યાદ રાખજો.”

ગજુરખાંએ કબુલ કર્યું.

તેલા બે ભાઈઓના મનમાં તો ભડભડાટ અગ્નિ પ્રગ્વલિ રહેવા હતો. તેમને તો નખ શિખ જવાળા લાગી રહી હતી. એક અગ્નિકર્મી પુરૂષ નવાબ પર આટલો બધો પ્રભાવ ચલાવે એ તેમને દુસ્સહ થઈ પડ્યું. આ સ્થલે એ બે કોણ હતા તે જાણવું અસ્થાને તો નહિજ લેખાય.

એ બે ભાઈઓ શેત્રંજમાં પારંગત હતા. અને નવાબે એમને ૩૦ ૫૦, ૫૦નો પગાર બાંધી આપી પોતાની સાથે રમવા રાખ્યા હતા. બન્ને સ્વડતા અને ધન્ધા વગરના હતા. પ્રથમ તો માલદાર હતા. પણ જુગારમાં સર્વસ્વ ખોઈ બેઠા. માત્ર એક રમવાની કળા બચાવી રાખી તે હાલ તેમને ગુજરાન ચલાવવાનું સાધન થઈ પડી હતી. અસ્તુ.

નવાબ સાહેબે કોચની પાસે રમવાનું ટેબલ અને ખાનની ખુરસી ખસેડાવ્યા, અને બાજુ સર કરી. પ્રથમ તો કોઈ હારતું દેખાતું નહિ પરંતુ નવાબ પંચાક્ષરી મંત્રથી સુરાદેવીનું સતત આરાધન કર્યો જતો હોવાથી તેનું ચિત્ત રમતમાં ન રહ્યું. ચાલાકીથી ગજુરખાંએ એક પ્યાદું (નવાબનું) તેની જગાએથી બીજે ખસેડી દીધું, અને આ પ્રમાણે કરી તેને પરાજીત કર્યો.

હમ્મી પછી નવાબ બોલ્યો: “આજે મારું ચિત્ત ઠંડાણેજ નહતું.”

“હરકત નહિ. હવે આપણી ચરતનો વિચાર જનાબ કરશે એવી હિમેદ રાખું છું.” ગજુરખાંએ તરત કહ્યું.

“વાજબી છે.” નવાબે કહ્યું. “પણ તે ઉધે છે યા જાગે છે, અહિં છે કે બહારમાં છે તે મને ખબર નથી. તેની ખબર કાઢવી પડશે.”

એમ કહી તેણે બાદીને પૂછ્યું, “કનીઝ! બેગમ સાહેબ અહિં છે કે?”

“ખેગમ સાહેબ આજ બે ચાર રોજથી જહારગામ મયાં છે. જનાબ, અહિં નથી.” કનીઝે જવાબ આપ્યો.

“જહારગામ ? કયે ગામ ?”

“તે મને ખબર નથી.” ઉત્તર મળ્યો.

નવાબને જરાયે આશ્ચર્ય લાગ્યું નહિ. તેણે બીજી પ્રશ્ન કર્યો:
“એ ક્યારે ગામ ?”

“ગયા શનિવારે સિદ્દી મુલયમાને તેમને સ્ટેશન પર મૂક્યાં, જનાબ.” કનીઝે નવાબના પ્રશ્નનો જવાબ આપ્યો.

“મુલયમાને ખબર નથી, મહેરન ક્યાં ચલે તે ?” નવાબે પૂછ્યું.

“જનાબ ! મને માલુમ નથી.”

“વાર. નવો નોકર આવ્યો ?”

“હા, જહાંપનાહ ! આવ્યો છે.”

“કેમ છે ? કેવો છે ?”

“આજે એકાદ કલાક પર જ આવ્યો. પણ ગરીબ પરવર ! એને હિંદી નથી આવડતું.”

“કંઈ શીકર નહિ.”

એ પછી નવાબે ગઝરખાંતું સમાવવાનું કહ્યું. તે જરા ગડબડ કર્યાં પછી, નવાબને ફર્નિશ અમલવાને ચાલ્યો ગયો.

ગઝરખાંતું ચાલ્યો ચાલ્યો સિવો ગણપતિરામની બોરડીએ ગયો. ત્યાં દમોદર સિવાય કંઈ ન હતું. ગઝરખાંતું બેતાં જ તે જરા ચમક્યો પણ પછી ખડખડાટ હસી પડ્યો. “વાહ ! વેશ તો દીક ભગવ્યો છે ને !”

ગણપતિરામ દાઢી વગેરે દાઢી નાંખતા સદર્પે જોલ્યો. “ભાઈ ! હું તો કાલ્યો. તને થે નોકરી મળી એ ખબર મને પડી ચૂકી છે. પણ પ્રથમ શું થયું ?”

“ચાલ શું વળી ? પૈસા વેચ્યાં કે થયું કામ.”

“પૈસા જે તું વેરે તેનો જરા હિસાબ રાખજો. વાર પણ પેલા સિદ્દી મુલયમાન સાથે દોસ્તી બાંધી કે નહિ ? મહા દરમખોર દેખાય છે ને.”

“મેં યન કર્યો. બન્ને વિવક્ષણુ લામટા છે. એ લોકોને પાર્તાલાપ હું સાંભળું છું પણ તેમાં આજે કશું નવિન ન હતું.”

“કીક. ત્યારે અત્યારે તું ક્યાં સૂશે ? અહિં કે ત્યાં ?” ગણુપતિરામે પૂછ્યું.

“સાંજ. આ હું થોડીવારમાં આવ્યો.”

“કીક. પણ પરમ દિવસે મને મળજે. સવારે હું સાહેબને ત્યાં જઈશ. કહીશ કે કાલથી ગાંવદેવીના બંગલા પર પહેરા રખાવે.” એમ કહી ગણુપતિરામે રત્નાનગૃહમાં પાદળીની, ખુરસીની લોહીના ડાઘાની તથા બંગલામાં અસ્મિરા, પેટા, નોટો અને અનંત આવ્યાની વાતોનું રસીક બ્યાન કર્યું. ઉપરાંત લેખરનમ લેનમાંના પોતાના મિત્રને ત્યાં જન્મ વેશ બદલી ગપ્પરખાં બની નવાબને જીતવાની વગેરે આગલા પ્રકરણોમાં વર્ણવેલી સર્વ બીતાઓ વર્ણવી. દમોદરનો આનંદ પણ તેના હૈયામાં માયોજ નહિ.

“ત્યારે કામ ફતેહ કે ?”

“ફતેહજ ફતેહ એકાપાર. નવાબની મહેરનિસાના ખૂન માટે અનંતને બે દિનમાં જરૂર પકડીશ. તે ખૂતી નથી એવો તકમાન અણુ હવે સંશય નથી.”

ગણુપતિરામનું મ્હોં મલકાયું.

થોડીવારે દમોદર આવ્યો ગયો. ગણુપતિરામે નહાળને જમી લીધું. (કારણ તે મુસલમાનને ત્યાં જન્મ આવ્યો હતો.) તે પછી તે પોતાની પચારીમાં પડ્યો પડ્યો પોતાની શોધકચકિત અને આજના પરાક્રમે વિષે વિચાર કરવા લાગ્યો. અને એમ કરતાં ઊંઘી ગયો.

અભાતે નવ વાગે એક વિકટોરિયા મંગાવી તેમાં પમ મૂકતાં તે બેઠો.

“હવે અનંતરમણ ! તમારા બાર વાગ્યા સમજી લ્યો.”

અગિયારમું પ્રકરણ.

નાટ્યાલયમાં.

બીજે શનિવાર આગ્યો. આ સમયે તો અનંતરાયે પોતાની ભગિનીને ખેડ જોવા લઈ જવાનું ચોકસ વચન આપ્યું હતું એટલું જ નહિ પણ તે તે વચન પાળવાનો જ હતો. અને સાથે જરા મોજ આવે અને આનન્દ મળે એ હેતુથી લાલબિહારીને યે થોતાની સાથે આવવા તેણે આમંત્રણ આપ્યું હતું.

અનંતરાય અને તેની ભગિની મધુરબાણનો સાધારણ ઇતિહાસ વાંચકોને ખબર છેજ. ઉપરાંત અનંતરાય અને લાલબિહારી વચ્ચેના દંડ સ્નેહ અને મૈત્રીએ તેમનાથી અજ્ઞાત નથી.

લાલબિહારી અને મધુરબાણનો સમાગમ વારંવાર થતો હોવાથી અને તેઓ અનેક વિષયોપર મોકળા મનથી વાત કરતા હોવાથી તેમના હૃદયમાં પરસ્પર પ્રેમાંકુર કુટયા હતા. તેઓ આ પ્રેમાંકુરથી તલ્લ અજ્ઞાન હતા. તેમની વૃત્તિ એક બીજાને જોતાંજ ઉજળતી અને પ્રેમનો આવિર્ભાવ થતો છતાં યે તેમનું મન તેમના સંયમમાં હોવાથી કોઈપણ પ્રકારની એવી વાતચિત તેમના વચ્ચે થવા પામી ન હતી. મધુરબાણા અત્યંત મનાહર સ્વરૂપવાળી અને દૃઢિપ્તમાન લાવણ્યથી મુશોભિત યૌવના હતી. પરન્તુ તેનામાં સમજણનો બિલકુલ અભાવ ન હતો.

અનંતરાય પાકો સુધારક હતો. લોકનિન્દાને ગણકાર્યા સિવાય મધુરબાલાને તેણે મોટી યવા દીધી હતી, અને સુશિક્ષિત યવા દીધી હતી. તે હજુ શાળામાં ગતી. તેનું યુજરાતી જ્ઞાન વિશાળ હોવા ઉપરાંત તેણે અંગ્રેજીનો પે અભ્યાસ કર્યો હતો અને સાધારણ 'યુ-લીવર' 'સેન્ડર્ડ' અને મર્ટન' આદિ પુસ્તકો વાંચી ચકતી.

તેને વાંચવાનો શોખ ધણો હતો. ધણુપે યુજરાતી પુસ્તકો તેણે વાંચ્યા હતા અને હજુ પે એ વ્યવસાય તેણે છોડી દીધો ન હતો. મૂકતી સર્વ વ્યવસ્થા પર એ દેખરેખ રાખતી. અને તેના કાર્યભારમાં સઘળું સ્વચ્છ, સુગંધ અને સારી સ્થિતિમાં દેખાતું. તેની ગોઠવવાની રીતથીજ જોનારા આકર્ષાતા.

ગુંથવામાં પે તે નિપુણ હતી. તેનો સ્વભાવ સુગમ્ય અને અનુદત હોવાથી કથામાં ન હિલુપત માનતી ન હતી. નાનપણથી સ્વતંત્ર હોવા છતાં શિક્ષણથી તે નમ્ર અને સદ્ગુણી બની હતી. તે ઉપરાંત તે ફિશીયારીખોર યા ફેશનના ફંદમાં ફસેલી બની ન હતી. ઉત્તમ પુસ્તકોનું વાચન તે હમેશાં ચાલુ રાખતી અને અનંતરાય પણ તેને એવાં પુસ્તકો આણી આપતા.

લાલખિહારી પણ સુધરેલા વિચારનો હતો, અને આપણે પ્રથમ પ્રકરણમાં જોયું તેમ ઇચ્છિત બાલાનેજ પરણવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો. અને હવે તે મધુરબાલા સાથેજ વિવાદ કરવાનો તેનો ઇરાવ થઈ ચૂક્યો હતો અને અનંતરાયને તેણે કહ્યું પે હવું. તેમના પરિણય વિષે સર્વે નક્કી થઈ ચૂક્યું હતું. માત્ર મૂકતી જોઈ હતી એ ૧૫ કરાવવાનીજ ખોટી હતી.

આજે, શનિવારે આઠેક વાગ્યાને સુમારે લાલખિહારી અનંતરાયને મૂકે આવ્યા. અનંતરાયે નોકરને મોકલી એક વિકટોરિયા

અંઆવી લીધી અને તેમાં તે, મધુરબાલા અને લાલબિહારી બેઠાં. વિક્ટોરિઆને ગ્રાંડ થીએટર તરફ લેવાનો હુકમ અનંતરાયે કરતાંજ તે આવી રસ્તામાં વિવિધ વિષયો પર વાર્તાલાપ થયો.

કેટલીકવારે ગાઢી થીએટર આગળ આવી પહોંચી. અનંતરાય ઉતરતાં બોલ્યો. “હવે તમે ઉભય અન્દર જઈ ગયી બા-બુનોજ પહેલો રીઝર્વ બોક્સ લ્યો. મેં પ્રથમથીજ રીઝર્વ કરાવ્યો હોવાથી તમને કોઈ પ્રકારની બીડ નહિ થાય.”

મધુરબાલા એકદમ બોલી ઉઠી “અને તમે નથી આવતા ? મોટા ભાઈ !”

“હું આવીશ. લ્યો આ ટિકીટ. અન્દર બેસો નાટકનો પ્રારંભ થતાંજ હું આવી લાગીશ. મારે જરા આટલામાંજ કામ છે. તમે જાઓ.”

“હવે રાત્રિયે કામ નીકળ્યું ! હું તમારા સિવાય જવાની નથી. એ તે શું ? લોકો પાછળ કેવું બોલે એ મારાથી સ્હેવાય નહિ ને જવાય પણ નહિ.” મધુરબાલાએ સખત વાંધો ઉઠાવ્યો.

લાલબિહારીએ ટાપશી પૂરી “ખરાબર છે. તને યે એ ખરાબ નથી લાગતું ?”

અનંતરાયે જવાબ આપ્યો, “હું કોઈ અગણ્યા ગૃહસ્થ સાથે તો એને નથી મોકલતો ! લોકતું મોટું કાંઈ બન્ધ કરાય છે ? જન તને મુખે કાંઈ તાળાં દઈ શકાય છે ? મન ચંગા તો કથરાટ મેં ચંગા ! આપણું મન શુદ્ધ હોય તો કાંઈએ વાંધો નહિ વળી મને ક્યાં ઘણો સમય લાગવાનો છે. નાટક શરૂ થતા થતામાં તો હું આ આવ્યો. જાઓ ને તમે.”

કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહિ, મધુરબાલા આગળ અને લાલબિહારી પાછળ ચલા. એટલે અનંતરાય જતાં જતાં મસ્કરીમાં બોલ્યો “અરે !

અંદર બોક્સમાં જઈ પ્રભુપક્ષક અલાવશી કે પ્રેમગોષ્ઠિ કરશે તો હું યાદ પણ નહિ આવું.”

તેને અટકાવી મધુરબાલા ધીમેથીજ “અરે એ શી ટેન મસ્કરી કરવાની?” એમ બોલતી હતી એટલામાં તેને અટકાવી અનંતરામ બોલ્યો “હવે પછી હું આવીને તારું બધું કહેવું સાંભળ્યા કરીશ.”

લાલબિહારી અધિક બોલ્યો નહિ. પણ નાપુર જણાયો એને આ બિલકુલ પસંદ પડ્યું નહિ. પોતાની અવિવાહિત નવયૌવના ભગિનીને લોકદષ્ટિએ તદ્દન પારકા માણસ સાથે નાટ્યાલયમાં નાટક જેવા અનંત મોકલે તે એને ગમ્યુંજ નહિ. ઉપરાંત આવે સમયે અનંત સમ ક્યાં ગયો તેયે એના કબ્જામાં આવી શક્યું નહિ.

તેના મનમાં અનેક વિચારો ભમવા લાગ્યા: “પેટ્રી નવાબિની તો આવી ન હોય! ના. ના. એમ હોય તો તો એ ઘેર પણ ન આવે! કેવો ગાડો માણસ! કેવી વિચિત્ર ભૂતિ!”

આવા અનેક વિચારોથી એનું ચિત્ત ક્ષુબ્ધ થયું. છતાં જેમ તેમ કરી મધુરબાલાને તેણે બોક્સમાં લઈ જઈ બેસાડી. એ બોક્સ સ્ટેજ પાસેજ આબો હતા.

એણે અનુમાન બાંધ્યા પ્રમાણે ધણા લોક એની સામું જેવા લાગ્યા. પણ એણે તે તરફ ધ્યાનજ આપ્યું નહિ. સર્વની દષ્ટિ એ બોક્સ તરફજ વળવા લાગી. પણ એણે પોતાની દષ્ટિ સ્ટેજ સામેજ રાખી મધુરબાલા તો સવિનય નીચું મોઢું ઢાલી લાલબિહારીથી ફેટલેક છેટેજ બેઠી.

ચીપેટર ભરપૂર હતું. હાઉસ ચિકાર હતું. વખત ભરાઈ જવા આવ્યો હોવાથી ફક્ત એ ચાર રિઝર્વ બોક્સજ આવી હતા. અનિશ્ચય મડબડાટ બડબડાટ, સિસોડીઓ વગેરે ચાલુ થઈ ગયું હતું. રમા-

લે એ ફરફરવા લાગ્યા હતા. પરંતુ એ સર્વ તરફ મધુરબાલાનું બિહુલ લક્ષ્ય ન હતું. તેના ચિત્તમાં ભિન્ન ભિન્ન વિચારોનું તુમુલ તોફાન ચાલી રહ્યું હતું. પોતાનો બન્ધુ આવે સમયે ક્યાં ગયો હશે તે વિષે અનેક તર્ક વિતર્ક એના હૃદયમાં ઉપસ્થિત થવા કરતી હતી. પુષ્કળ વેળા લાલબિહારીને પ્રશ્નો પૂછવાનું એને મન થયું પરંતુ તે સાફ નહિ દેખાય, એમ લાગવાથી તે કાંઈ બોલી નહિ.

કર્મ ધર્મ સંબંધે એમની પાસેના બૌદ્ધસમાં આવીને બેઠેલી એ સ્ત્રીઓ આગલે શનિવારે કૃષ્ણકાલની ઉગ્મણીમાં આવેલી એ નાયકાઓ મોહમાલિકા અને કમલાક્ષીજી હતી. એને તેતાંજ લાલબિહારીના ગભરાટનો પાર રહેતો નહિ તેને લાગ્યું કે “જો એ નાયકાઓ મારી સાથે એક પણ અક્ષર બોલશે યા બોલવાનો યત્ન આદરશે તો પોતાને વિષે મધુરબાલાને કેવા કેવા વિચાર આવશે ?”

આવી એની સંદિગ્ધ સ્થિતિ હતી ત્યારે એ બે નાયકાઓ શું કરે છે તે જોવાનું એને મન થયું. અને તેણે એ તરફ મ્હોં ફેરવ્યું. પેલીઓ તો ટાંપીજ રહેલી હતી. તરત નજર એક થઇ. કમલાક્ષી તેની સામું જોઇ હાસ્ય કર્યું. મોહમાલિકાના મુખપર પણ સ્મિત રમી રહ્યું.

તરતજ લાલબિહારીએ મ્હોં ફેરવી નાખ્યું અને પછી મધુરબાલાનું ધ્યાન તે તરફ હતું કે નહિ તેની તેણે તપાસ કરી. સુભાગ્યે મધુરબાલા તો પોતાના વિચારમાંજ હતી. એ પછી તે તરફ ન જોવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

એટલામાં એ ઠી દષ્ટિ જરા દૂર નીચે ગઇ તો નીચે કુંજવિહારી જણાયા. તેને ‘સત્તામ’ કરવાના વિચારમાં એ હતોજ એટલામાં તો આપણા ગણપતિરામનું દર્શન તેને થયું.

“ અરે રામ ! નશીબ પણ એ ડગલાં આગળનું આગળ જ દેખાય છે. ” તેના મ્હોંમાંથી નિરાશામયક ઉદ્ધારો નીકળી પડ્યા.

એ ગણપતિરામ વિષે એનો અભિમાય સારો ન હતો. અને જ્યારથી એમ માલમ પડ્યું કે એ તો ટીટકડીવ છે ત્યારથી તો તે એને બહુ ધિક્કારતો. આથી એ મ્હોં ફેરવી નાંખવાની તૈયારીમાં હતો એટલામાં ગણપતિરામની અને તેની દષ્ટિ એક થઈ અને તેને ગણપતિરામે સલામ કરી એટલે તેને પણ સામી સલામ કરવી પડી.

એટલામાં તે કુંજવિહારીને શોધવા લાગો તો તે એ કાંઈ દેખાયો નહિ અને ગણપતિરામવાળી જગ્યાએ દષ્ટિપાત કરતાં તે એ દસમ કાંઈ ગમેલો દીરવો.

એટલામાં મધુરબાલાએ ધીમેથી લાલબિહારીને પૂછ્યું “ મોટા-લાલને કેમ જવા દીધા ? મને કેવું ખરાબ લાગે છે ! ”

આમ બોલતાં તેના નેત્રો અશ્રુપૂરે થયાં. લાલબિહારીને કાંઈ બોલવાનું સૂઝ્યું નહિ પરંતુ કાંઈ બોલવું જ જોઈએ એમ લાગવાથી તે બોલ્યો. “ માઈ સાંભળ્યું હોત તો હું આમલ કરત કેની ? પરંતુ મને લાગ્યું કે એને કાંઈ જરૂરી કામ છે અને કહીશું તો એ ખ્યાન આપશે નહિ. આથી મેં કાંઈ કહ્યું જ નહિ. ”

“ ખરે. પણ મને નથી લાગતું કે આપણી આજની રાત સુખમાં જાય. આજે કાંઈ પણ સંકટ આવનાર છે એમ મને પ્રતીત થાય છે. ” મધુરબાલાએ જણાવ્યું.

“ અરે ! ના, ના. એવી કુશંકાએને સ્થાન આપશો જ ના. એ ખુશીમાં છે. ”

“હા. જહિં આવતા સુધી ખુશીમાં હતા પણ માડીસાંથી ઉતર્યા પછી એનું આનંદી વદન કરમાઈ ગયું હતું. આનંદની રેખાઓ ઉડી ગઈ હતી. અને તેમ પણ ગંભીર કાર્ય છે. એ સહજ જન્ય એવા નથી.”

“અરે! ના, ના. તમારા મનમાં એ શું દુઃસંશયો આવે છે? કાંઈ સંકટ આવે એમજ નથી. અનંતરાય એવો માણસજ નથી.” લાલબિહારીએ સાંત્વન આપવાને ઉદ્દેશ કહ્યું.

“અમે તેમ હોય પણ મને લાગે છે કે કાંઈ સી” —

મધુરઆલાનું મળું જરાઈ ગયું. તેનાથી આગળ વધુ બોલી શકાયું નહિ.

લાલબિહારી સર્વ કળી ગયો.

બારમું પ્રકરણ.

કેજેતીની પરાકાષ્ટા.

એટલામાં પાસેના બોક્સમાંથી નીચલા શબ્દો કર્ણગોચર થયા.

“ હં ! પેલી અનંતરાયની ખડેન. એનું નામ મધુરબાલા. એ જેની સાથે બેઠી છે તે અનંતરાયનો ભાવી બનેલી છે. ”

લાલબિહારી તે તરફ જોવાનું સાદસ તો કરી શક્યો જ નહિ. તેણે વધારે સાંભળવાયા કાન માંજ્યા.

મધુરબાલા નીચે મોઢે અશ્રુવર્ષણ કર્યા કરતીજ હતી.

એટલામાં ૩ ઘંટડીઓ વાગી ચૂકી હતી. ત્રીજી ઘંટડી વાગવી પૂરી થતાંજ પડદો હિપડ્યો અને સુધાર નડીવાળો પ્રારંભ-પ્રવેશ સંપૂર્ણ થયા પછી તે દિવસે x x x x નાટક હોવાથી બીજા પ્રવેશમાં + + + + આત્મગત ભાવણ શરૂ થયું.

નાટકના પ્રારંભ સાથે પાસેના બોક્સમાં શરૂ થયેલો વાર્તાલાપ અંધ થયા હતો. પરંતુ હવે તો એ બેઠાં જોવાની તેમને નવાઈ ન હતી એટલે પાસે બેઠેલાઓ તો બચ્ચાટ જ કય કરતા હતા.

લાલબિહારીનું લક્ષ્ય પાછું એ બચ્ચાટ પર ગયું.

મધુરબાલા સ્તબ્ધ હતી કારણ આજે એને નાટક જોવોજ ગમતો ન હતો-તેના પર એનું ચિત્ત ચોંટતુંજ ન હતું.

એટલામાં ગણપતિરામ પાસેની બોક્સમાં આવ્યો. તેને મોહમાલિકાએ કહ્યું. “ કેમ, તમને લોકનો ડર લાગતો નથી ? તમે કેમ

અમારી પાસે આવવાનું સાહસ કરો છો ! લોક લજ્જા નથી તમને ! એ તો જૂઓ કે લોકો અમારે ઘેર આવી ગમે તેમ કરે. અને ખીજે કોઈ સ્થલે અમને મળે તો મૂકીને ચે જૂએ નહિ અમારા તરફ લોકો ચે ખરા છે !” છણકો કરતાં અને એક કૂંચી નડીની પેઠે અભિનય કરતા મોહમાલિકાએ આ વાક્યો ઉચ્ચાર્યાં.

“ કેમ ! આજે લોકો પરજ કાંઈ કોષ આવ્યો છે ? તેનેજ વાગ્યાણુ મારવા માંડ્યા છે ને કાંઈ ” હસતાં હસતાં ગણપતિરામે કહ્યું “ કેમ એવું તો શું તમને કારણ મળ્યું છે કે ખવોજ રોષ આજે કાઢી નાંખો છો. હે ? ”

કમલાક્ષીએ તરત ઉત્તર આપ્યો “ આ હોને તમને એકજ દાખલો આપીશ. ગયે શનિવારે અમે જે કૃષ્ણકાને આપેલી ઉત્તણીમાં મથા હતા. તમે ચે હતારનો. ત્યાં ખીજા જે ગણ સદ્ગૃહસ્થો આવ્યા હતા. તેમાંનો એક અહિં આવ્યો છે. તે દિવસ ના એ અમારી વાત રસ લઈ લઈને સાંભળતો હતો. પરંતુ આજે તો અમારી સામે જોતાં ચે શરમાય છે. તે ગૃહસ્થોમાંનો એક ખીજાની ખેંદનને પરણવાનો છે એમ સંભ. ૧૫ છે જૂઓ ”

આગળ તે શું ખોલી તે લાલબિહારીએ સાંભળ્યું નહિ. તેના હૃદયમાં કાંઈ કાંઈ વિચારો આવી ગયા. આટલા શબ્દોએ તેના હૃદયમાં કંટક રૂપે પ્રવેશ કર્યો હતો. તેમા હૃદયોદયિ એવો તે વિચાર તરજાયી ખગલખી રહ્યો હતો કે તેને એમ થયું કે લાલ મધુરબાલા સાથે આવ્યો જાઉં. ચાલતા નાટક પર તો તેનું કશું ચિત્ત હજીજ નહિ. પરંતુ તે એકલો મધુરબાલા સાથે જાય તો મસ્તીખોર લોકો કેવી ટિકા કરે એવું તેને લાન થવાથી એ વિચારતો તરતજ ત્યાજ કર્યો.

જુદા જુદા વિષયપર ગણપતિરામે તે વાર્તાલાપ સક્ર કર્યો હતો. વાતમાં ને વાતમાં સંભીતનો વિષય નીકળ્યો. એટલે ઉત્તર દિલ્લા માનારાઓ વિષે તથા ઇંદોર વિષે વાત ચાલી. વાતમાં ને વાતમાં અંમલગઢનું નામ આવ્યું એટલે તરતજ કમલાક્ષી બોલી, “અંમલગઢનું નામ આવ્યું એટલે મને ઠીક યાદ આવ્યું. તમને ખબર તો હશેજ કે પાસેના બોકસમાં બેઠેલીનો ભાઈ એ સંસ્થાનની રાણીને કાર્યભારી છે. ખરું? વળી એ બેને તે ઉપરાંત પણ કાંઈક સારો નરસો સમ્બન્ધ છે એમ પણ લોકવાયકા છે.”

ગણપતિરામે એ વાત તદ્દન ઉગ્રાવવાનો ચત્ત કરતાં કહ્યું “ભાઈ મને તો ખબર નથી. તમને ભણી ખબર પડે છે. તમને કહે કહ્યું?”

“અરે તમને ખબર ન હોય એ વાત તે બને? આપું આમ બોલે છેને.” કમલાક્ષીએ તરત રોકડો જવાબ આપ્યો.

કમલાક્ષી અને ગણપતિરામનો આ કથાલાપ સાંભળી મધુર-બાલાની મુદ્રા નિસ્તેજ થઈ ગઈ. તેણે પોતાના ભાઈ માટે કેવું સાંભળ્યું હતું? તે તો મનમાં ને મનમાં અકળાયા અને મુઝાવા લાગી-રડવા લાગી.

લાલબિહારીની સ્થિતિ એ ચમત્કારિક થઈ અને તેણે જવા માટે મધુરબાલાને સૂચન કર્યું પણ એટલામાં તો વળી પાછું પેલા બોકસમાંથી સંભળાયું!

કમલાક્ષીએ કહ્યું. “મેં કહ્યું એ ખરું હોય-અને તે છેજ એમ મને તો સંપૂર્ણ ખાતરી છેજ-તો એ લાઈથીના કાર્યભારની ક્ષતિ થઈ સમજે. એ નવ્વાબિની બહુજ પેલાડી અને જહાંબાજ છે. અંમલગઢનો એક દબલચી મારે ત્યાં આવે છે તેણે કહેલી રોમેસમ કંપારી ઉપજાવનારી મહા ભયાનક વાલો સાંભળ્યો ત્યારે થરથર

મુજશો. એ સાંભળી તે કેને, ક્યારે, શું કરશે અને કેની સાથે કેમ વર્તશે એ કળતું કેટલું મુશ્કેલ છે તે તમે સમજી શકશો. હું તો અત્યારેજ કંપુ છું.”

આ સાંભળી મધુરઆલાની સ્ત્રી સ્થિતિ થઇ હશે તે વર્ણવવાનું સામર્થ્ય આ ક્ષુદ્ર લેખિનીમાં નથી. લાલખિહારી ગભરાતો. મધુર-આલાની આંખોમાં અશ્રુ ઉભરાયાં.

પોતાની આંખોમાંથી નિર્ભર આંસુ ઉભરાતા છતાં તેણે તે લોકોને કહવા ન દીધું. એ હાથે મ્હોં છુપાવી દીધું અને પોતાની બહુ મૂલ્ય રેશમી સાડી વતી આંખમાંના અશ્રુ દૂર કર્યાં.

ફરીથી લાલખિહારીએ ચાલ્યા જવાની વાત કાઢી. પરંતુ ‘ભાઈ આવે અને આપણને અહિં ન જૂએ તો તેને કેટલી ચિન્તા થાય?’ એમ કહી નજી જવાની તેણે-મધુરઆલાએ સલાહ આપી. લાલખિહારીને એ તે કાંઈક ઠીક લાગી. ભાઈ-બહેનનું આવું હેતુ જોઈ તેને અપાર આનન્દ થયો.

ગણપતિરામ અને પેલી નાયકાઓ તો હજી પોતાની વાતો આમજી ચલાવ્યાજ નહતા હતા. તેમનો ધરિદો-ખાસ કરીને પેલી નાયકાઓનો તો પાસેના બોક્સમાં બેઠેલાં સંભળાવવાનો-તેમને કટાક્ષ કર્યાં કરવાનો હતો એમ સ્પષ્ટ દીસતું હતું.

એટલામાં કમલાક્ષીએ પાછી વાત ઉપાડી. “ ગણપતિરામ ! આજ બે ત્રણ દિન થયાં મુબ્બમાં જે ખૂનની વાર્તા આવી રહી છે તે વિષે આપને તો કાંઈ ખબર હશેજ.....”

“ શું ખૂન ? ખૂન કેવું ? ” ગણપતિરામ વાત ઉગ્રવવાને ચમક્યા જોવા ઉભા કરીને તરત કહ્યું. “ તમને તો જાણે આખા આખી ખબર છેને શું ? હું તો કાંઈ જાણતો નથી. ” બાળુએ જોઈ તે

અપડ્યો. “આખરે નાયકા તે નાયકાની જાત બતાવ્યા વગર રહે ?”

“આખા શામની તો ઠીક છે. પણ આ તો ખરી વાત છે. અને બધે ઘણે ઠેકાણે ઉડેલી છે.” મોહમાલિકાએ તરત ગણપતિરામને જણાવ્યું.

કમલાક્ષીએ તેમાં પૂરવણી કરી, “હા. વાળી એમ પણ કહેવાય છે કે એકમે પર કે એટલામાંથી એક કોઈ સાથા વગરના ધનું પોટલું જાતી આવ્યું છે.”

ગણપતિરામ સાવધ થયો. પોતાની વાત બહાર પડે તેની પૂરતી સંભાળ એને લેવાની હતી. બિહારી એ જરા ચમક્યો કારણ તે ધારતો હતો કે પહેલા-બીજા પ્રકરણમાં વણુવેલા જે પરાક્રમનો તેનો અનુભવ થયો હતો તે અધુના પર્યંત તદ્દન અપ્રસિદ્ધજ છે-લોકોમાં તેની વાત ફેલાઈ નથી.

પણ આતો તેથી હિલકું નીકળ્યું. અને એને ભય લાગ્યો કે વખતે વાતમાં ને વાતમાં પોતાનું નામ પણ નીકળી આવે.

કેટલીકવાર ગણપતિરામ જરા વિચાર કરતો હોય તેવો વેશ લખતો. કિન્તુ પછી બોલ્યો. “હાં ! તે ખૂન કે ? તેની મને ખરાબ ખબર નથી. મને નથી લાગતું કે તે ખૂન હોય.”

“શું ?” મોહમાલિકાએ એકદમ વાધો ઉઠાવ્યો. “શું તે ખૂન નથી ? અરે એ શું ખૂન નહિતો ખૂનનો દાદો ? આટલા ખંદા માણસો તેને ખૂન માને છે તે કાંઈ મૂર્ખ તો નહિ હોયને ! તમે તો તદ્દન વિચિત્રજ છે. વળી જો પેલી વિહારામની વાડી વાળી વાત અમે પોલિસને જણાવીએ તો તરત એ ખૂનનો પતો નિઃસંશય લાગે”

“કયી વાત ?” ગણપતિરામે તો જાણે તદ્દનજ જૂલકણુ મરાઈને ડાળ કર્યો.

“ પેલી શનિવારે અમે કહી હતી તે. ”

“ પણ તેને ને આને શો સમ્બન્ધ ? ”

“ સંબંધ તો ખરોસ્તો. પેલી વાડી આગળ અમે જે પોટલું જોયેલું તેજ પોટલું લઈ પેલા માણસ બેઠાએ તરફ ગયો તે હોય. ” મોહમાલિકાએ પોતાનું કૌતલ્ય બતાવ્યું,

“ બેસી રહો બેસી. ” મણુપતિરામ બોલ્યો.

“ એમ તો વળી ખૂન પકડાતા હશે ? બહુ ગડબડ કરવા જશે અને તમેજ પોલિસને કહેવા જશો તો બોંબ ભારી થઈ પડશે. એ તો પોલિસનાં કામ રહ્યા ”

“ કેમ ? તેમાં અમે શો ગુન્હો કર્યો તે અમને બોંબ ભારી પડે ? ” કમલાક્ષીએ કારણ માગ્યું.

“ તમે કર્યો તો નહિ એ વાત ખરી પણ તમે ચર્તા દીધી તેજ કેમ ? તમને સાક્ષી માટે પકડી જાય. એજ. ”

“ પણ તેમાં શું કાંઈ ખારી તો નહિ નાંખેને ! ” આળા કરતાં નિર્લજ્જ મોહમાલિકાએ કહ્યું “જે ખરેખર હોય-તે કહી દેવાનું. ”

“ હા. એ તો મોંઘાની વાત છે. ” મણુપતિરામે તેના કચ્છનો રહીઓ આપવા માંડ્યો. “ તમને અનુભવ વગર ક્યાંથી ખબર પડે કે સાક્ષી થનારના કેવા દમ નીકળી જાય છે. હવે જ્યાં હો એ વાત એવી બાબતમાં માથું ન મારવું તેજ સારું. ”

પ્રવેશ પર પ્રવેશ રંમણમિ પર ભજવાયા જતા હતા. આખું થીયેટર-તેમાંના જન સમુદાય-રસ લઈને નાટક જોયા જવું હતું અને માંહેના રસિક પ્રસંગોએ તાળી ટીપ્પાં જવું હતું પરંતુ આ વાતોમાં ગુંથાયલાનું ચિત્ત તેમાં ન હતું.

એટલામાં પ્રથમાંક સમાપ્ત થયો. અને અંકનો પડો ચે પડ્યો.

એટલે મણુપતિરામ ઉડીને જવા માંડ્યો. કમલાક્ષી તેનો હાથ પકડી અટકાવતાં બોલી: “કેમ તમે ચે આલ્યા? તમને ચ હાથ લાગે છે?” તેણે જરા હસતાં કહ્યું.

“ના. ના. જરા કામ છે નહાર” મણુપતિરામે ઉત્તર આપ્યો.

“જરા કાંઈ પાન પટ્ટી-” મોહમાલિકાએ કહેવા માંડ્યું.

“ના. હું પાન ખાતો નથી. એક બે ગૃહસ્થોને મળવું છે. થેલા નીચે ઉભેલા કુંજવિહારી સાથે ચ વાર્તાલાપ કરવો છે.”

હાથ છટકાવી તે ઝડપથી ચાલ્યો ગયો.

“હાશ! નાયકાએના હાથમાંથી તો છૂટ્યો!”

લાલબિહારી તેની પાછળ જોઈ જ રહ્યો હતો. તેને માલમ પડ્યું કે મણુપતિરામ વિહારી પાસે ન જતાં એક બીજાનું ગૃહસ્થને જમ મળ્યો અને તેની સાથે વાર્તાલાપમાં જુથાયા.

બીજો અંક શરૂ થતાં જ તે પાછો આવ્યો.

મધુરબાલા અને લાલબિહારી આતુર નયને અનંતરાયની વાટ જોવા જ કરતાં હતાં અને લાલબિહારીએ તો દૃષ્ટિ સતત જ દાર સામે માંડી હતી એટલામાં જ,

“આવ્યો તો ખરો!” એમ તે બોલી ઉઠ્યો.

મધુરબાલાએ ઉંચું જોયું. તે અમકી. અનંતરાય થીયેટરમાં પ્રવેશી તેમની પાસે આવ્યો અને જાણે પોતે મર્યો, આટલો સમય થીયેટરમાં ગેરહાજર રહ્યો અને એક યુવક અને યૌવનાને એકલા થીયેટરમાં બે કલાક બેસાડી રાખ્યા તે કશી વિસાત જ ન હોય એમ તે ઉભયની વચ્ચેની સીટ પર બેઠો.

મધુરબાલા બોલી: “વાહરે ભાઈ ! ખરી તમારી વીથ પચ્ચીશ મિનિટ ! અહી કલાક ખાસ થયા તોયે વીથ મિનિટ પૂરી થાય નહિ તમારી ! ઘડિયાળ બન્ધ પડ્યું કે શું ?”

લાલબિહારીએ તરત કાનમાં કહ્યું, “તું કેટલો મોડો આબો? અહિં અમારે કેટલું વેઠવું પડ્યું. લોકોએ અમારા પર કેટલી ટીકા કરી. અને આ જોઈ ! પાસેની બેંકમાં પેલી બે ? ઓળખાય છે કે ? એ રાં-એ મને કેટલો ત્રાસ આપ્યો છે ! હરિ ! હરિ ! એ વાતચિત તો પછી બધી તને કહીશ. ત્રણવાર અહિંથી ઉડી જવાનું મન થયું મને.”

અનંતરાય બોલ્યો ! “કાલુ પેલી બેકબેવાળી નાચકા કે ?”

“હા અને પેલા ગણપતિદાદા જે આવ્યા હતા. એ બધી વાત તો હું તને પછીથી કહીશ.” લાલબિહારીએ મધુરબાલાની હાજરીમાં કહેવું ધામ્ય ન ધાર્યું.

“કાલુ ? ગણપતિરામ ? એ સાળા પર મને બહુ ચિદ ચઢે છે. એ માણસ, હું જ્યારે તમને છોડી ગયો ત્યારે મારી આસપાસ ફરતો દેખાયો હતો. એ ત્રણ દિવસ થયાં એ મારી પાછળ ભમતો ને ભમતોજ દેખાય છે. મને લાગે છે કે એ જસસનું કામ કરે છે કે શું ? એકવાર એની ફરજતી કરી નાખું એમ મારો વિચાર છે. લાવ પકડું એને !” અનંતરાય આવેશમાં આવી જઈ બોલ્યો.

ચમકીને લાલબિહારી બોલ્યો : “જા, જા. એવું હમણાં કરતો નહિ. અહિં મધુરબાલા છે તે જોતો નથી-જાણતો નથી ?”

“આજે તો ઠીક છે પણ જો કાલે એ મારી પાછળ દેખાયો તો એનો કાન પકડીને આમળ્યા વગર નહિ રહું. સુવ્વર સમજે છે શું એના મનમાં ?” કોષમાં ને કોષમાં અનંતે કહ્યું.

આ બધી વાતચિત બહુ ધીમેથી થયેલી હોવાથી અને હવે બાઈ આવ્યાથી મધુરબાલાનું ચિત્ત કંઈક અંશે નાટકમાં પરવાવાથી તેણે કશું સાંભળ્યું ન હતું.

લાલબિહારીએ કહ્યું, “ત્યારે હવે અહિંથી ચાલ્યા જવું છે કે કેમ ? નાટક જોવો છે ?”

“કેમ ? નાટક જોવા આવ્યાં છે કે વેશ કરવા ?” અનંતે પૂછ્યું.

“મને રહેન નથી પડતું. તારી ખેનની મરજીએ પૂછી જો” લાલબિહારીએ જણાવ્યું.

અનંતરાયે મધુરબાલાને પૂછ્યું, “કેમ તારે નાટક જોવો છે કે ઘેર જવું છે ? ઉંઘ આવે છે ?”

“ઉંઘ તો નથી આવતી.” ધીમે રવરે મધુરબાલાએ જવાબ આપ્યો. “પણ પહેલો અંક સુંઘાઈ ગયો એટલે નાટકમાં રસ નથી પડતો. આમે ને આમે આ અંક પૂરો થયે ચાલ્યા જમણે તો ઠીક” તેણે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો.

અનંતરાયે અને લાલબિહારીએ કમુલ ક્યું.

ધીમે ધીમે નાટક તો આગળ ચાલ્યો. પેલી નાયકાઓએ હવે શાન્ત પડી હતી. નાટકનો બીજો અંક ઘણો ન્હાનો હોવાથી થોડાક સમયમાં સંપૂર્ણ થઈ ગયો. ત્રણે ઉઠ્યાં.

બોક્સમાંથી બહાર આવ્યાં. લાલબિહારીએ, જે મનુષ્ય સાથે ગણપતિરામે વાર્તાલાપ કર્યો હતો તેને જોયો—તેના પર દષ્ટિ રાખી. તેની પ્રતીતિ થઈ કે ગણપતિરામ અને એનો એ સાથી જસુસીનું કાર્ય કરે છે. અનંત પર કે કોના પર તે એ સમજ્યો નહિ.

તેઓ જેવા થીયેટરની બહાર નીકળ્યા એટલે તે મનુષ્ય અદૃશ્ય થઈ ગયો. લાલબિહારીને તે વિષે અનંતરાયને કહેવાનું મન થયું, પરંતુ મધુરબાલા હોવાથી તે અટક્યો.

ખંદાર જઈ તેમણે એક વિકટોરિયા ભાડે કરી. અને મધુર-
બાલા અટ તેમાં ચઢી બેઠી. લાલબિહારી થે બેઠો. અનંતરાયે ચઢી
બેસવાને પગથીયા પર પગ મૂક્યોજ હતો એટલામાં તેનાથી સર્વથા
અપરિચિત એવી એક વ્યક્તિ ત્યાં આવી લાગી અને તેને કહેવા
લાગી, “ થોડી વાત કરવી છે. જરા દૂર આવશો તો અત્યંત કૃપા થશે.”

તેને જોઈ અનંતરાયે આશ્ચર્ય પામ્યો જવું કે ન જવું ? તેને
વિચાર ઉપરિચિત થયો. મુંબાઈમાં સોનેરી ટોળીવાળા ફસાવનારાઓનો
કાંઈ અભાવ નથી એટલે વખતે ફસામણે હોય; પરંતુ એ વ્યક્તિની
મુખમુદ્રામાં તેને કશું વાંધા ભરેલું લાગ્યું નહિ. એથી તે ‘આવું
હું’ કહી તે વ્યક્તિ સાથે રહેજ દુર ગયો, થોડીજવારમાં પાછો
આવી તે કહેવા લાગ્યો.

“ બિહારી ! એક ગૃહસ્થને કાંઈક બહુજ અગત્યના કામસર
મારે મળવું છે. તું ને મધુરી જાઓ. ક્યાં તો તું આજે મારે
ચેરજ સૂજે. હું થોડેક સમયે આવી લાગીશ.” આટલું કહેતાં તેના
નેત્રમાં હર્ષાશ્રુ જણાયાં તેની મુદ્રા પણ સતેજ દેખાઈ.

મધુરબાલાના પેટમાં ટ્રારકો પડી, “ વળી એ પાછો ક્યાં
જાય છે ! ”

તેના તરફથી કશોજ ઉત્તર ન મળવાથી અનંતરાય બોલ્યોઃ
“ કેમ બહેન ! રડે છે કે શું ? આમ ગાંઝવેઝ શું કાંટે છે ? થેણા
થઈ છે ? લગ્ન થયા પછી કાંઈ હું સંધળે આવવાનો છું ? ” તેણે
રહેજ હસતા કહ્યું.

લાલબિહારીને આ ગમ્યું નહિ. અનંતરાયે આપેલું કારણ
સર્વાંશે સત્ય હોય એમ એને લાગ્યું નહિ. તેણે તરત કહ્યું, “ વાર.
તમે જલદી આવો. અમે અહિંજ થોભીએ છીએ.”

“ ના. ના. તે નહિ ચાલે. મને લખને વાર લાગે તો ? અને મધુરીને ઉધ આવતી હશે. તું એને સમજાવીને ઘેર લઈ જા એટલે થયું. ”

ઝેમ કહી તે ચાલતો થયો. તેના છેલ્લા શબ્દો બિહારી અને મધુરીથી પૂરેપૂરા સ્પષ્ટ સંભળાયા પછી નહિ હેાય.

તમારા જીવનમાં રસજશ્યું વહેવડાવવા,
તમારા જીવનમાં ઉચ્ચતા ઝેરવા,
તમારા જીવનમાં આનંદ ઉભરાવવા

લોકપ્રિય

વાર્તામાળા

[માસિક]

જરૂર મંગાવો.

દર અંક.

કુંકી વાર્તાઓથી ત્રણ સુંદર અને ભાવ પૂર્ણ
ચાલુ વાર્તા દરેકસ્પર્શીને સતત ખેલતી.

જ્ઞાન વિનોદ પીઅર્સન, ટીટબીટસ, એન્સર્સ
ઈ. સુપરસિદ્ધ અંગ્રેજ અકવાડિફોની દ્વારા આ વિભા-
ગમાં એક નજીવીતા વિદ્યાને ખાસ ચુંટી કાઢેલા
લખાણો તમારા જીવનમાં ઉચ્ચતા, રસિકતા અને
આનંદ ફેરવે.

વા. લ. ૧-૮-૦)
નમુનો ૦-૨-૬)

લખો.

વાર્તામાળા ઓફિસ.

સાહત્ય કુંજ મંચમાળા-નવીઆદ

તેરમું પ્રકરણ.

અનંતરાયની તપાસ.

જે ગૃહસ્થે-જે વ્યક્તિએ-તેને બોલાવ્યો હતો તે સ્થેજ દૂર ઉભો રહ્યો હતો. તેની પાસે જઈ અનંતરાયે પૂછ્યું ! “ એ ક્યાં છે ? ક્યાં બેઠાં છે ? ”

“ સ્ટેજ પર છે. તેમને આવતાં મોકું થયું. સ્ત્રીઓની જગ્યા ખીચોખીચ ભરેલી હતી. એક પણ બોક્સ ખાલી હતો નહિ. આથી મેનેજરે અમને વિંગમાં પડદા આડે બેસાડ્યા છે. ”

“ પરંતુ હું અહિં આવેલો છું એમ એમણે કવી રીતે જોયું ? મેં તો એમને જોયાજ નહિ. ” અનંતરાયે પ્રશ્ન કર્યો.

“ એ બધી મને શી ખબર ? ગમે તેમ પણ એણે તમને જોયા. અને તમે ગયા એટલે બરાબર પૂરતી નિશાની આપી મને મોકલ્યો. જેથી હું તમને ઓળખી શક્યો. હું એક સામાન્ય એક્ટર છું. તરફી માટે અને તમારી પાસે આવી એકદમ બોલ્યો તે માટે માફી આપશો, તેમાં વળી તમે એકલા— ” પેલા ગૃહસ્થે-જેણે પોતાને એક્ટર તરિકે ઓળખાવ્યો તેણે લંબાણથી વિવેચન કર્યું.

“ હું. તેમાં હરકત નહિ. એ તો મારા જ્ઞેન બનેલી હતા. ” અનંતરાયે કહ્યું.

“ચાલો ત્યારે પાછાની પાળુથી અંદર થીયેટરમાં જઈએ. આગળ જરા ગિરદી છે.”

એમ કહી તે એકટર અનંતરાયને થીયેટરના અંદરના ભાગમાં લઈ ગયો. અને તેને ડેસીંગ રૂમમાં લઈ ગયો. તે ખોલીમાં એક બે બાંક, બે ત્રણ મોટા ચીરીસા, એક બે જમ્બા તથા સાડીઓ વગેરે પડેલાં હતાં. એકટર એને ત્યાં બેસાડી ગયો. તે કહેતો ગયો કે “હમણાંજ એ અહિં આવશે. હું જાને એમને સત્વરજ મોકલું છું.”

અનંતરાય તેના ગયા પછી ઓરડામાં દષ્ટિપાત કરવા લાગ્યો. કેટલાક બહુમૂલ્ય વસ્ત્રો એ ત્યાં પડેલાં હતાં જે ત્યાંની વિજ્ઞાનિક લાઈટ દર્શાવેલાં એક એક ચર્ચા કરતાં હતાં. એ જોઈ તેને નાટકવાળાના ધન-ધા વિષે વિચાર આવ્યો. તે આવા વિવિધ વિચારો મનમાં કરતો હતો એટલામાં હાથમાં ચામુક, માથે પીળી ટોપી, કમ્બરે પટો અને કાળો ડાંગો પહેરેલા એક ગૃહસ્થે અંદર પ્રવેશ કર્યો. એટલામાં પેલો એકટર પણ આવ્યો તેણે કહ્યું. “બાંકપર બેસો. ખુરસીપર નહિ.”

એ અવાજ અસભ્ય અને ધમકી ભર્યો હતો.

અનંતરાય ચિદ્વાયો, પરંતુ વખત વિચારી બેસી રહ્યો. ખુરસી પરથી ઉઠ્યો નહિ.

એટલામાં એક હવાલદાર ત્યાં આવ્યો, એકટર ચાલ્યો ગયો. હવાલદારે દાર દઈ અનંતરાયને કહ્યું. “સામેના બાંકપર બેસો.”

“એટલે? હું અહિં બેસવા અને તમને મળવા નથી આવ્યો. હું તો નવ્વાબિની મહેરનિસા મને બોલાવે છે એમ જણાવવાથી તેમને મળવા આવ્યો છું.”

“અને તે અહિં મળશે એમ તમને લાગ્યું?” પેલા પીળા ટોપીવાળા ગૃહસ્થ-કોન્સ્ટેબલે કહ્યું.

“અલબત્ત! તેમ ન હોત તો હું અહિં આવ્યોજ ન હોત!”

“પરંતુ તે જીવંત નથી એમ શું તમે નથી જાણતા?” કોન્સ્ટેબલે પ્રશ્ન કર્યો.

“જીવતી નથી? એ શું બકા છે? કે મસ્કરી કરો છો?” અનંતરાયે વાંધો ઉઠાવ્યો.

“તમે તો નિર્દોષ હોવાનાં ટોંગ કરશોજ. પણ જ્યારે એકદરે તમને કહ્યું કે નવ્વાબિની તમને ખોલાવે છે ત્યારે તમારી મુખમુદ્રા શ્વેત કેમ થઈ ગઈ? વિચાર કેમ કરવો પડ્યો? નહિ જવું એ હાનિકર્તા છે. એથી તો ઉલટા આપણે ખૂની તરિકે સિદ્ધ થઈશું એમ પ્રતીત થવાથી તમે આવ્યા.” કોન્સ્ટેબલે અનંતરાયપર ખૂનનો ગભીર આરોપ મૂક્યો.

“તમે મને પૂછનાર દોણુ? હું ઉત્તર નહિ આપું.”

“એટલે? તમે મને યોગ્યતા નથી? હું કોન્સ્ટેબલ છું. તમારા પર મહેરનિસાના ખૂનનો આરોપ છે.” તેણે ચોક્કસ શબ્દોમાં રજૂ કર્યો.

“કેવું ખોટું તહોમત!”

“તમે ગુન્હો ના કબુલ કરો છો? વાર ત્યારે એ મહેરન સાથેનો સમ્બન્ધ તો કહેશો?”

“હું તેનો કારભારી છું. ખીજું શું વળી?” અનંતે તોછલાઈથી ઉત્તર આપ્યો.

“ યાદ રાખો. પચાસ સાક્ષી એમ કહેવા તૈયાર છે કે તમે એની સાથે ફરવા જતા અને ફાવે તેમ વર્તન ચલાવતા. ” કોન્સ્ટેબલે એદ કઢાવવા માંડ્યો.

“ હું તેની ખ્યાનગી તહેનાતની વ્યવસ્થા કરતો, એજ અમારો વધુ સમ્બન્ધ. ”

“ વારુ તેમ તો તેમ. ” વધારેમાં સાર નહિ નીકળે જાણી કોન્સ્ટેબલે કહ્યું. “ પણ એ સમ્બન્ધ તૂટ્યો કેમ ? ”

“ તૂટ્યો ? હું તે કાંઇ જાણતો નથી. માત્ર એટલીજ મને ખબર છે કે હું એનો કારભારી નથી. ”

“ વારુ હવે તમે એને બંગલે કેમ નથી જતા ? તેનું કાંઇ બીજું કારણ હશે ને ? ”

“ કારણ એજ કે એ પ્રવાસે ગયાં છે. એમને તેમ કરવાનો ભારે શોખ હોવાથી તે ગમે ત્યારે ગમે તે તરફ જાય છે. ”

“ પ્રવાસે ગયાં છે કેમ ? વારુ કેટલા દિવસથી ? ”

“ લગભગ આઠ દિવસથી ”

“ એટલે એ ગયા સનિવારે ગયા કેમ ? બરાબર તે દિને સાયં-કાળે તમે એ ફરવા ગમાં હતાં. એના ઘણા સાક્ષી છે. બોલો ફરીને ગયા પછી શું થયું ? ”

“ તેને છોડી ગયા પછી શું થયું તે હું કેમ જાણું ? ”

“ નથી જાણતા, એજ તમારો ઉત્તર કે ? ”

“ જુઓ. ઉત્તર દેશો તેમાં તમને લાભ છે. બોલો સનિવારની રાત્રિ પછી તમે એને કદી મળ્યા છો ? ”

“ના, બિલકુલ નહિ.”

“વાર તમારા પર એનો પત્ર છે?”

કોઇ પણ ન પૂછે એવો આ પ્રશ્ન સાંભળી અનંતરાય ગભરાયો. તેને શરમ લાગી. તિરસ્કારથી તે બોલ્યો; “તમને તેનું શું કામ છે?”

“એટલું સમજતા નથી? શનિવાર પછી તમને એનો પત્ર મળ્યો છે એટલું સિદ્ધ કરશો કે આ તહોમતમાંથી છૂટ્યા સમજવા.”

અનંતરાયે ગળવામાં હાથ ધાલ્યો. કોન્સ્ટેબલ બોલ્યો “પરંતુ તે પર પોસ્ટનો સફકો, તારિખ વગેરે હોવા જોઈશે. તમારે ફક્ત એટલુંજ સિદ્ધ કરવાનું છે કે શનિવાર પછી નવ્વાબિની જીવતી હતી.”

અનંતરાય તદ્દન શાંતજ રહ્યો. ગળવામાંથી હાથ પાછા ખેંચી લીધા.

“આ પરથી જણાય છે કે શનિવાર પછી તમને એનો પત્ર મળ્યો નથી. તમને છોડ્યા પછી એ ક્યાં ગઇ તે એ તમે જાણતા નથી. પણ તમે ક્યાં ગયા તે તો કહેશો?”

અનંત મૌન રહ્યો.

“ચાલો હું કહું? તમે એકએપર ગયા. ત્યાં એક મિત્ર સાથે ઉજાણી કરી પછી ત્યાં થોડોક સમય ગાળી એક ગૃહસ્થ જે તમારો અનેવી થનાર છે, તેની સાથે ચાલ્યા આવ્યા.” કોન્સ્ટેબલે ક્રમવાર તેની હિઝાચાલ વર્ણવી.

અનંતરાયના મનમાં સંતાપનો પાર રહ્યો નહિ.

“આ સર્વ એણે ક્યાંથી જાણ્યું? બિહારી તો કહેજ નહિ. કુન્નબિહારી એ તેવો માણસ નથી. પેલી રાં—નાયકા ખરી. અને પેલા ગણપતિદાસ ડિટેક્ટીવ મૂએલા છે ને!” એમ એ પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યો. “એ ગદ્દાનાંજ કારસ્તાન આ.”

કોન્ટેબલ બોલ્યો. “સર્વ વાત ખરી છે. જે ખૂનના આરોપમાંથી છૂટવું હોય—આ તહોમતથી મુક્ત થવું હોય તો એ શનિવારે સાયંકાળે ત્રણથી રાત્રિએ ત્રણ વાગ્યા સુધીનો ચોક્કસ સમય તે કેવી રીતે, ક્યાં કોની સાથે ગાળ્યો હતો તે બધું વિગતવાર કહી અને સિદ્ધ કરી બતાવ. મહેરનનું ખૂન રાત્રિએ આઠથી દશના અરસામાં થયેલું છે એમ અમારી માન્યતા છે. બરાબર કહે. હક કરશે તે નહિ ચાલે”

માનવાચક ‘તમે’ ને બદલે હવે ‘તું’ થયું હતું.

“વાર.” અનંતે વાંધો કાઢ્યો. “એ વાત ખરી હોય તો સર્વ વાર્તા મુબાહમાં પ્રસરી કેમ ન ગઈ? પેપરમાં કેમ ન આવી? વળી એ કાંઈ નાની સુતી વાત છે? અમલગદના નવાબની બેગમનું ખૂન થાય અને તે વાત જાહેરમાં યે ન આવે કે? નવાબને ત્રણ તોપનું માન હતું. ખબર છે? એ નવાબ અહિંજ રહે છે; તેને અને કાંઈ નહિ તો નવાબિનીના ચાકરોને યે કશી ખબર ન હોય કે?”

કોન્ટેબલ ચિદાયો.

ચૌદમું પ્રકરણ.

૫૦૦૦ ની નોટાં.

એટલામાં પેલા શિરહીન શબ્દની વાત કરવી અને પેલા ક્રાચમેન સાઇસ વિગેરેની હકીકત બહાર પાડવી એ ક્રાન્સટેબલને અપ્રોપ્રિય લાગ્યું. હજી એ બે ભામટાઓ પર તો પોલિસની નજર બેઠી. તેણે વિચાર કરી કહ્યું. “તે સર્વ હજી તપાસ થાય છે. પણ હાલ તો એ શનિવારની રાત્રિ તે ક્યાં ગાળી તે નિરાંતે સાંભળ.”

“નેઉ કહોની !” ઉદ્વેગપૂર્વક અને અનંત બોલ્યો.

“એ રાત્રિ તે ગાંધેવી પાસેની ડામરગલીમાંના એક બંગલામાં ગાળી એ બંગલો ધણાક દિવસથી ભાડે લીધો છે. બોલ, એ બંગલામાંનો ફેન્સી માલ તારો છે કે બીજા કોઈનો ?”

અનંતરાય એ વાક્યનો મર્મ સમજ્યો. અપમાન સહન ન થવાથી તે બરાડી ઉઠ્યો, “ત્યારે શું કાંઈ સ્ત્રીનો છે ?”

“વાર, તારો છે. તું ઉત્તર આપે છે કે નહિ તે હું જાણવા માંગતો હતો. ચાલો હવે શનિવારે તું કોટમાંથી રૂ. લઈ આવ્યો ત્યાર પછી તમે બે સાંજે ગાડીમાં બેસી ફરવા ગયા. પછી એ બંગલામાં ગયા. ત્યાંથી પછી મહેરન જીવતી પાછી આવી નથી.”

“બોહું. તે તો મને એપોલો બન્દરે ઉતારીને ચાલી ગઈ.”
અનંતે બૂલ કાઢી.

“ પૂરાવાથી સિદ્ધ થાય કે તમે એ બંગલામાં બેસી રહ્યા. ત્યાર પછી મહેશ્વરજિસા બહાર આવીજ નથી. ”

“ શું પૂરાવો ? સાક્ષી છે ? લાવો તે સાક્ષીને કાનપટ્ટી પકડીને મારી પાસે. હોયતો તે બેવફા, જુદા અન્ધ યા વિશ્વાસઘાતી હોવા જોઈએ. ” કોધના અતિશય આવેગના ઉલારા અનંતે કાઢવા માંડ્યા.

“ ત્યારે તું સધળું કહી જા. ” શાંતિથી તેણે કહ્યું.

“ મને એપોલો બન્દરે ગાડીમાંથી ઉતરી જવું પડ્યું. હું જવા માંડતો હતો એટલામાં પેલો સિદ્ધિ આવીને કહી ગયો કે રાણી સાહેબ મને ઘેર બોલાવે છે. હું ગયો તો એ ત્યાં ન હતી ! તેથી મારે વાટચ જોવી પડી. આવ્યા પછી એણે જે કહેવું હતું તે કહ્યું. તે પછી એકબે તરફથી ફરતો ફરતો હું ઘેર જતો હતો એટલે મારા મિત્રો મને મળ્યા તે મને ઉગ્મણીમાં લાઇ ગયા. — ”

“ વાંદ. એ બધું રહેવા દે. એ રાત્રે કયી ગાડીથી ગઇ એમ તમે કહો છો ? રાત્રિને એ સમયે કયી ગાડી ઉપડે છે ? ”

“ તે તો મને ય ખબર નથી. જાણવું જ હોય તો કાચમેન યા સાઇસને પૂછો. તેઓ ગાડીપર મૂકવા ગયા હતા એટલે તમને સધળું જણાવી શકશે. ”

“ એ તે વળી કહે ! એતો તારા સાથીદાર છે. એને પૂછવામાં શું ફાયદો ? ” કોન્સ્ટેબલે વાંધો દર્શાવ્યો.

“ સાથીદાર ? ” સંકોધ અનંત બૂમ પાડી ઉઠ્યો, “ ત્યારે શું જે બાઇ જીવતી છે તેના ખૂનનું તહેમત મારાપર તમે મૂકો છો ? કેવી બેઅદબી ? વારુ મેં ખૂન ક્યાં કર્યું તે તો કહેશો કે જરા. ! ”

“ ગાંધેવીવાળા બંગલાના પત્રાના ઝાપરાંવાળાં સ્નાનગૃહમાં ખૂન થયું હોય એમ લાગે છે. ”

“ત્યારે શું મહેરુનિસાની લાશ ત્યાંથી મળી આવી છે કે શું?”
અનંતે પૂછ્યું.

“તું એવો કાચોપોચો ખૂની નથી. તે બરાબર ચોક્કસી કરી
ને સખને ઢેકાણું પાડ્યું છે.”

“વાર. ત્યારે તે મરી ગઇ એમ તમને કહેવાનું શું કારણ છે?
શી સાબિતી છે?”

“એ સ્થળે રક્તના ઝાંઘા છે.”

“મારે જગા જોવી પડશે.”

“અમે તને જરૂર બતાવીશું.”

“વાર. ત્યારે એના પ્રાણ લેવામાં મારો હેતુ શું? મારેને એને
તો પ્રેમલાવ છે ને?” હસવું આવે એવા ચાળા કરતાં અનંતે કહ્યું.

“પોતાના પ્રેમપાત્ર પર સંશય આવ્યાથી થયેલું આ કાંઈ હેલું
ખૂન નથી. તારા હેતુનું કામ શું અમારે! ખીજું હવે જ્યારે નવા-
બિની તારા કહેવા પ્રમાણે ગામ ગઇ છે ત્યારે તું ગાંવદેવીને તમારે
બંગલે શા ઉદ્દેશથી જાય છે? એ વાત તે ખરી છે ને!”

એટલામાં એ ડેસીંગરમનું દાર ઉઘડ્યું અને શાંત પ્રકૃતિ અને
ભવ્ય દેખાવનો એક યુરોપિયન ત્યાં આવ્યો. પેલા કોન્સ્ટેબલે અંગ્રે-
જીમાં ટુંકમાં અત્યાર સુધી થયેલી વાતચીતનો સારાંશ સમજાવી
દીધો. એ યુરોપિયન જે કાંઈ નહિ પણ જેનો પ્રકરણ પાંચમામાં
આપણે પરિચય થયો તેજ વિલ્સન.

તેણે પેલા કોન્સ્ટેબલે કહેલું છેલ્લું વાક્ય અંગ્રેજીમાં ફરીથી કહ્યું.
અનંતે ભપકાદાર અંગ્રેજીમાં જવાબ આપ્યો: “હા એ વાર્તા
ખરી છે પણ તેનો તમારી વિરુદ્ધ જાય છે. મેં ખૂન કર્યું હોય તો
હું તે સ્થળે જઈજ નહિ એ દીવાની જ્યોત જેવું સ્પષ્ટ છે.”

વિસ્સને શાંતિથી કહ્યું. “ તમે નિરપરાધિ હો. અને આ આજ તમારા પરથી જાય એવી અમારી પ્રત્યક્ષ ઇચ્છા છે. થોડો તમે શા માટે ત્યાં જતા ? ”

“ તે તમે જાણવા માંગો છો ? એલરાઇટ. સાંભળો. ત્યાં નવ્યાબિની સાહેબનો કાંઈ પણ પત્રવ્યવ મારશે એવી આશાએ હું ત્યાં જતો હતો. કારણ ઘણીકવાર કોઈને કહ્યા કારવ્યા સિવાય તે બહાર ચાલ્યાં જતાં. એ સમયે, અમે આગળથીજ દરોવ્યા પ્રમાણે એ દારીને એકાદ પત્ર કે ચિકી આપી મૂકતાં, અને તે દારી એ પત્રને એદિમ-રાના ખાનામાં મૂકતી. ત્યાંથી મને મળી શકે. એક દારીપર એનો અતુલ વિશ્વાસ છે તેનેજ એ પત્ર આપતાં. ” અનંતે પોતાનું કારણ દર્શાવ્યું.

“ વાહ પત્ર પહોંચાડવાની આ રીતિ વિલક્ષણ છે. પોસ્ટમાં મોકલતા નથી ? ” કોન્સ્ટેબલે પૂછ્યું.

“ નવ્યાબિની અસલ મુસલમાન કુટુંબનાં છે. આથી તેમને એ પોતાની જૂની રીતજ યોગ્ય લાગે છે. ” અનંતે જવાબ આપ્યો.

“ વાહ. ” વિસ્સને પાછું બોલવા માંડ્યું. “ તે ગયા પછી તમને એનો એક પણ પત્ર મળ્યો નથી. કેમ ? ”

“ હા. હું એમ ધારું છું કે મને મળ્યો નથી. ”

“ ઠીક ત્યારે તમે રોજ ત્યાં જાઓ છો. તેમજ આજે ગયા હતા. તેમાં કાંઈએ નવાઈ જેવું તો નથીજ પણ— ”

“ હું આજે જે ત્યાં ગયો હતો એમ તમે જાણો છો ? ” અનંતરાયે પ્રશ્ન કર્યો.

“ અરે ! એટલી તો શું ? બીજી બધી મળી વાતો અમે જાણીએ છીએ, ” પાછું પેલા કોન્સ્ટેબલે ઉપાડી લીધું. “ ઉદાહર-

જુથે તું તારી બહેનને તથા તારા બનેલીને નાટકમાં લાવ્યો. તેમને એકલાં બેસાડી ‘હું આવું છું’ કહી પત્ર શોધવા ગયો. પરંતુ પત્ર તો જોડ્યોજ નહિ. તેને બંદલે કાંઈક બીજું જોડ્યું તેનીયે મને ખબર છે.”

અનંત હાથકયો. ગભરાટમાં તે બોલી ઉઠ્યો “શું? તમે શું કહો છો એ?”

“હું એમ કહું છું, ” પેલાં કોન્સ્ટેબલે કહ્યું. “કે એક પ્રકારની નાની પેટી અતિ કિંમતી હોય છે. તેમાં મૂલ્યવાન વસ્તુઓ સૂપાવી શકાય છે. વળી તેમાં ચોરખાન થે હોય છે.”

“હશે એવી પેટી હોય પણ ખરી. તેમાં મારે શું લાગે વળગે?”

“ચાલ ત્યારે તારે તારા ગજવા બતાવ. એટલે તને શું લાગે વળગે તે તરત તારા લક્ષ્યમાં આવશે.”

આ શબ્દો સાંભળીને અનંત શીકકો પડી ગયો. તે એક પણ શબ્દ બોલી શક્યો નહિ.

વિસ્સને હવે કહ્યું, “ત્યારે તું જવાબ નથી આપતો? વાર હું તને સર્વ કહીશ. તું આજે બંગલામાં ગયો. નિયમ પ્રમાણે એલિમરાનાં સઘળાં ખાનાં જોયાં અને તેમાંના એકમાં કોન્સ્ટેબલે કહેલા વર્ણનવાળી પેટી હતી તેમાંથી તમે નોટોનો એક જથ્થો કાઢી લીધો. તેને તમે બરાબર જોયા પછી ગણ્યા પછી તમારા ગજવામાં મૂક્યો. મૂકીને બહાર નીકળ્યા.”

“ત્યારે તો તમે મારા પર જનસુસ મૂક્યા હતા એમ દીસેછે. ખરું?” અનંતે કહ્યું. મનમાં તેણે ગણુપતિરામને શતાવધિ સસ્પન્ડિત સાંભળાવી. હરામખોર પાણ, ગધે એજ સુબર—”

“ કોઈએ તમને આ સમજાવું કરતાં જોયા ખરા. મને એટલીજ ખબર છે. હવે તમારથી છટકી જવાય એમ નથી, ઈન્કાર કરાય તેમ નથી કારણ તમે નોટ સહિત પકડાયા છો. અમે માનીએ છીએ કે એ નોટ તમારી માલિકીની નથી. ”

અકંપિત સ્વરે અનંતે કહ્યું. “ ખરી વાત છે તે મારી નથીજ તે નવ્યાબિનીની છે. એ એટલા તો શ્રીમંત છે કે કોઈ સ્થળે ૨૦-૪૦ હજારની નોટો ભૂલી જાય તો તેની એને દરકાર નથી. ખાનામાં એ નોટ એણે ક્યારે મૂકી હશે તે ભાગ્યેજ એને યાદ હશે. ”

“ એટલે ? શું તમે એમ કહેવા માગો છો કે એણેજ આ નોટ ત્યાં છૂપાવી ? એમ કરવાનું એને તે શું કારણ હોઈ શકે તે મારા લક્ષ્યમાં આવી શકતું નથી. ” વિલ્સને કહ્યું.

“ કારણ ? એનું કારણ તો હું પે કેમ કરી જાણું ? ”

“ વાઈ ત્યારે એ નોટ એણે ક્યારે ત્યાં મૂકી હશે તે તો તમને ખબર હોવીજ જોઈએ. ”

“ મને ખબર નથી. ”

“ શનિવાર પછી તો નહિજ ને ? તે સમયે તો તે બહારગામ આવી ગયેલી હતી એમ તમે કહ્યું છે. ”

“ હાસ્તો. ખરી વાત છે. શનિવાર પૂરો થયો તે પહેલાં એમણે ત્યાં મૂકી હોવી જોઈએ. ક્યારે ? એટલે કે ચોકકસ કયે સમયે તે મને માલમ નથી. મૂકતી વેળાએ એમણે મને કહ્યું હોત તો એવા ખાલી, ગલી કુચી વાળા બંગલે એવડી મોટી રકમ મૂકતાં મેં એને વાર્યાં હોત. ” અને તેણે કહ્યું. “ અચાનકજ આજે મેં એ રકમ જોઈ પેટીમાં રહેજ ખીલા જેવું દેખાયું તે દાખતાં ચોરખાનું નીકળ્યું. ”

“તે જોઈ તમને આશ્ચર્ય તો નહિજ લાગ્યું હોય ?”
વિસ્મને કહ્યું.

“મને એટલું આશ્ચર્ય લાગ્યું કે હું જાણે સ્વપ્નમાં તો નથી
એવો મને ભાસ થયો. એ મને ખરું નથી દેખાતું એમ મને લાગ્યું.”

“હીક છે. વાર એ નોટ તમારી નહોતી તો એને એ સ્થળેથી
કાઢી લેવાનું કારણ શું ?”

“અરે ! તે માટે તો હું કેટલા ઉઝા વિચારમાં પડ્યો હતો તે
તમારા જાણસે જોયુંજ હશે. મેં બહુ વિચાર કર્યો કે એનું કરવું શું ?
મને ચોક્કસ લાગ્યું કે એ રકમ બંગલામાં રાખતી સુરક્ષિત નથીજ.
એ બાબત ચેરીનો ભય વિશેષ રહેજ. વળી નવ્યાગિની ફરી એ બંગલે
એ રકમ લેવા આવશે નહિ એમ મને લાગ્યું.”

“સા માટે ? એનું ધારી લેવાનો તમને શો હક ?”

“હો તમને હું સાફ સાફ હકીકત જણાવી દઉં છું.” અનંત
બોલ્યો. “કેટલાક કારણથી અમારા બે વચ્ચે તકરાર થઈ હતી. હું
રાજીનામું આપવાની તૈયારીમાંજ હતો. આ તકરારને લીધે તો એણે
મને કશો પત્ર લખ્યો નહિ. પરંતુ હું તો આ નોટો એને પાછી
મોકલવાનો હતો.”

“કયે સ્થળે ? કયે ગામ ?” પોતે અનંતને સાળિત પકડી
છે એમ વિસ્મનને લાગ્યું.

“બહારગામ શાનું વળી ? અહિંજ મુંગાઈને એને બંગલે”
અનંતે સીધો જવાબ આપ્યો.

“જે પેટીમાં એ હતી તેજ મોકલવી એ શું વધારે સારું નથી !”
વિસ્મને પૂછ્યું.

“અલગ્ન. પરંતુ મને તે વખતે સૂઝ્યું નહિ. હવે તમે કહો
તો એ પ્રમાણે કરીશું.” અનંતે શાંત પડી જહાને વિસ્મનની વાતનો
સ્વિકાર કર્યો.

“એ બધું તો ઠીક છે. પણ હવે અમે ચુધારીએ છીએ તે સાંભળ. શનિવારે ત્રણેક વાગે કોટમાંથી રૂ. ૫૦૦૦૦ તમે એને આપવા—”

“અને તે આપ્યા એ ખરા.” અનંત બોલી ઉઠ્યો.

“બરાબર. તે નોટ એણે એના ગળવામાં મૂકી. પછી જ્યારે તે ખૂન કર્યું ત્યારે એ વિષે યાદ આવ્યું અને તે તરતજ લઈ તમે તે ચોરપડમાં મૂકી, કમ લાગ્યો કે રખેને પોલિસ જડતી લે તો આપદા. પરંતુ એ નોટો લેવાની તમારી આતુરતા રોજ તમે એ સુરક્ષિત છે કે નહિ તે જોવા બંગલે જતા. એક અઠવાડિલે થયું પણ કશી ગડબડ જણાઈ નહિ એટલે આજે તમે લઈ લીધી પણ પોલિસની નજર તમારા પર હતી તે તમે કળી શક્યા નહિ.—”

“અરે રામ !” તદ્દન ભગ્નાશ થઈ જતાં અનંત બોલ્યો. “ફક્ત ખૂનનું તહેામત મૂકી તમને સંતોષ નથી થતો એટલે ચોરીના એ આજ મૂકો છો. મને ફ્રાંસી એચક્ષત્રી પછી મારા મુડદાને કેદ ખાને નાંખીને એટલે તમને રહેન વાગશે.”

“અમે એમ નથી કહેતા કે ચોરીના હેતુથી ખૂન કરવામાં આવ્યું છે પરંતુ ખૂનનું પરિણામ ચોરીમાં આવ્યું. ચાલો કમુલ કરો. તમે બપોરે રૂપિયા આપ્યા તે એણે ત્યાં ક્યારે મૂક્યા? ખાસ મૂકવા તો ન ગઈ હોયને !”

“મને એપોલો બન્દરપર મૂકાને, પછી કેટલેક સમયે તે ત્યાં ગામજ હશે, અથવા રાત્રે જઈને મૂકી હશે.”

“તે ત્યાં જાય તો તે તમારાથી છૂપાવવાનું એને કાંઈ કારણ !”

“મને શી ખબર ! સહજ જ જતાં યાદ આવવાથી મૂકી હોય એ સંભવિત છે.”

“તે કાંઈ સંભવિત-અસંભવિત આલવાનું નથી. અમને હિંમતવાનો તમારો યત્ન વ્યર્થ છે.”

અનંતના હૃદયમાં તપાસ શરૂ થયા બાદ સર્વ પ્રકારના વિકાર પસાર થઈ ગયા. ક્રોધ, ગભરાટ, નિરાશા આદિ સર્વ તેના હૃદયપર અધિકાર ભોગવી ગયાં. હવે તો તેની પરાકાષ્ઠા થઈ હતી. તેણે તરત કહ્યું: “જ્યારે તમારો નિશ્ચય થઈ જાય છે તો મને બંધ કરો. હું હવે એક પણ ઉત્તર આપનાર નથી, સાચાને સાચું નથી. જન-દાધાર મારું રક્ષણ કરશે.”

નરમાણથી વિદસને કહ્યું: “ના છલાજે મારે તેમ કરવું પડે છે. પણ તમને સુખ દેવા હું યત્ન કરીશ. અત્રેના મનુષ્યોમાં ગડબડ ન થાય તે માટે આપણે બે વાતો કરતા નીકળીએ. આ કોન્સ્ટેબલ અને હવાલદાર તમારી સાથે આવશે અને વિક્ટોરિઆમાં ખેસાડી તમને લઈ જશે. માત્ર પેલી નોટો અને તમારી મની-બેગ (પૈસાનું પાકીટ) મારે સ્વાધિન કરો. અમે તમને પકડ્યા છે એવું માલમ પડવા નહિ દઈએ.”

“કેમ! આ પૈસા લઈ લેવાનું શું કારણ છે! લાંચ આપીશ એવી બીંતિ છે! લલે લઈ લ્યો. હું લાંચ આપવાનો યત્ન કદી બે કરવાનો નથી.”

એમ બોલી અનંતરાયે તરતજ પૈસાનું પાકીટ તથા નોટો આપી દીધાં.

હિલ્મ સ્ટેડીની પેઠે વાતો કરતાં બહાર નીકળ્યા. બહાર ધણી વિક્ટોરિઆઓ હતી. તેમાંની એક હવાલદારે બાંહે કરી. તે તરફ અનંતરાય અને કોન્સ્ટેબલ જવા લાગ્યા, એટલામાં સામેથી લાલબિનારી આવી લાગ્યા.

“જડ્યો તો ખરો” એમ બોલતાં તે પાસે આવ્યો.

અનંતે એકદમ કહ્યું. “પણ હું તો તારી સાથે વધારે વખત રહી સહીયજ નહિ. ઘેર આવવાની તો વાતજ ક્યાં! હું પોલિસના કબજામાં છું!”

“શું! પોલિસના કબજામાં!”

“હા. અને-અને મારાપર ખૂન અને ચેરીના ચાર્જ છે. કેવું વિલક્ષણ! મધુરી ક્યાં છે!”

“અહિં પાસેજ. પેલી વિક્ટોરિઆમાંજ બેઠી છે. તે કાંઈ એકલી ઘેર થોડા જવાની છે. હિં પણ તને થયું શું! કાનું ખૂન કર્યું તેં!”

“તે બધું કહેવાનો સમય રહ્યો નથી. તું મધુરીને લઈ ઘેર જા. મારી ખરો સ્થિતિ યા બનાવડી વાત જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કહે. સાચને સાચ નથીજ. હું થોડા સમયમાં મુક્ત થઈશજ. અને જો ન થાઉં તો જેવી હરીજા.”

લાલબિહારી કાંઈ બોલવા જતો હતો. તેને અટકવી અનંતે કહ્યું. “બસ, હવે બહુ થયું. વળી એમને કાંઈ શક આવશે. હવે જા તું.”

પછી અનંતરાય કોન્સ્ટેબલને કહેવા લાગ્યો, “ચાલો સાહેબ! હું તૈયારજ છું.”

કોન્સ્ટેબલે તેમની વાતચિત સાંભળી હતી. તે કશું બોલ્યો નહિ. અનંતરાય સાથે તે વિક્ટોરિઆ તરફ ગયો.

લાલબિહારી ગભરાઈ ગયો. પરંતુ ગરબડ કરીશું તે વ્યર્થ જશે અને પેલી વિક્ટોરિઆમાં મધુરી આતુરતાથી વાટય જોયા કરતી હોવાથી અનંત પેલી વિક્ટોરિઆમાં બેસતાંજ તે તે તરફ ગયો.

મધુરઆલા રડતી હોય તેમાં કોન્સ્ટેબલને શું ?

લાલબિહારીએ સર્વ વાતો કહ્યા પછી તેની સ્થિતિ કેવી કોફીડી થાય ?

નિરાધાર બાલા ! કેવી કહેણ સ્થિતિ !

પંદરમું પ્રકરણ.

ગાંવદેવીને બંગલે.

વિદ્વાન સાથે.

અનંતરાયને પોલીસના માણસો વિક્ટોરિઆમાં બેસાડી લઇ ગયા પછી વિદ્વાને એ એક વિક્ટોરિઆ ભાડે કરી. તેમાં બેસી ગાડીવાનને ‘ ગાંવદેવી ડામર ગલી લઇ, જવાનો હુકમ આપ્યો.

ઘર આવતાંજ તે તેની પ્રદક્ષિણા ફરી પાછલે બારણેથી અન્દર પેઠા. કારણ આગલા દાર પર તાળું મારેલું હતું ગણપતિરામ પણ જ્યારે ત્યારે પાછલે દારથીજ ગૃહપ્રવેશ કરતો. આ કેસ જેમ બને તેમ ગુપ્ત રાખવાની તેમને ઉત્કટ ઇચ્છા હતી.

“ હું તમારી વાટચ જોઉં છું. ” એમ ગણપતિરામે કહાવ્યું હતું એટલે અત્યારે એ જાતે એ બંગલેજ હતો.

કોન્સ્ટેબલ પાછલે બારણેથી પ્રવેશતો હતો ત્યારે તેને જરા જાડે સ્વરે કોઇ ગાતું હોય તેવો ધ્વનિ કર્યુંમાં અથડાયો. નાટકનું એક ગીત જેનો અર્થ બરાબર પ્રસંગને અનુસરીનેજ હતો એવું એક ગાયન ગણપતિરામ ગાતો એને સાંભળાયો. એનાં પગલાં સાંભળતાંજ જાન અટક્યું.

પગલાં સાંભળી ગણપતિરામ બહાર ઉઘાનમાં આવ્યો. અત્યાર સુધી તે સ્નાનગૃહમાં હતો.

વિલ્લને પાછલું દાર દેતાં કહ્યું. ‘પકડી નાખ્યો એને !’

ગણપતિરામ લલકદાર અંગ્રેજીમાં બોલ્યો. “ત્યારે તો કામ પૂરું થયું કેમ ? મને લાગ્યું હતું કે એ પકડાશે ” “પરંતુ એની બુબાની લેતી વખતે મને તેનું વર્તન તો તદ્દન શુદ્ધ લાગ્યું. આથી મને શંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે એ દોષિત છે કે નિર્દોષ.” ‘નવ્વાબિની મને મળશેજ એવા વિચારથીજ તે આવતો હતો.’

“શું ?” ગણપતિરામ બોલી ઉઠ્યો. “૫૦૦૦૦ ની નોટો નિકળ્યા પછી હજીયે તમારી ખાત્રી થઇ નથી ?”

“હા નોટો તો નીકળી. પરંતુ એને બોલાવવા પેલા માણસને ન્યારે આપણે મોકલ્યો અને તેણે એને ‘નવ્વાબિની બોલાવે છે’ એમ કહ્યું ત્યારે તે બિલકુલ ગભરાયો નહિ. ઉલટું તેના વદન પર કાંઇક હર્ષ તેજ જણાયું. બિલકુલ પણ અકળાયા વગર તેણે કહ્યું. ‘ચાલો આવું છું.’ પણ મારી બહેન છે તેને કહી લેવાલો. એમ કહી બિલકુલ પણ આત્મકાની વગર તે તરતજ આગ્યો.”

ગણપતિરામ આ ચાલાકીથી અંગત એમ ન હતું તેણે તરતજ કહ્યું. “એ ચાલાકીથી અંગત્યા કે તમે ? મેં પ્રથમથીજ કહ્યું હતું કે એ પકડા બદનાશ છે. ઘણો ખેલાડી છે. બહુ વિચારીને કામ કરે તેવો છે. તમારા વચ્ચે શી વાતચિત થઇ ?”

“પ્રથમ તેણે કશુંજ કમુલ કર્યું નહિ. પણ ન્યારે મેં કહ્યું કે, અમે બહુજ જાણીએ છીએ ” ત્યારે એણે બંગલો લીધાનું કમુલ કર્યું. પરંતુ ન્યારે મેં એનાપર ખુન અને પાછળથી ચોરીના આરોપ મુક્યો ત્યારે તો એણે એટલી નિર્દોષતાથી બચાવ કર્યો કે મને લાગે છે કે એણે ખૂન કર્યુંજ નથી.”

“ જખરો દોંગી ! મહા ઉસ્તાદ ! એણે ખાનાં ખોલવા માટે શું કારણ આપ્યું ? ”

“ એણે તો કહ્યું કે નવ્વાખિનીએ કાંઇ પત્રખત્ર મૂક્યો હોય તો તેને માટે ખોળ કરતો હતો. એમ કે નવ્વાખિની પોતાની દાસી મારફતે ત્યાં પત્ર મૂકતી. ”

“ પણ પચાસ હજારની નોટો માટે કહ્યું ? ”

“ કે એ નોટ ત્યાં હતી એમ એ જાણતો ન હતો. મારી આવતાં સુરક્ષિત રાખી પાછી આપવાને લીધી ” વિદ્વસને જવાબ આપ્યો.

“ મહા ઉસ્તાદ ! અરે કાંઇ કાંઇ એલીખી * જોઠવી હશે એણે ! વાર નોટો નવ્વાખિનીએ મૂક્યા હોય તો એને એવી માથાફાડ કરવાની શું જરૂર ? એ તો પોતેજ મૂકેલી. આજે કાઢી લીધી. એનો પૂરાવો હોવાથી એને આરોપી ઠરાવતાં કેટલો સમય લાગવાનો ? મારે હાથે તપાસ કરવામાં ભૂલ-પ્રમાદ થવાનો બહુજ ઓછો સંભવ રહે છે. આ ખૂન વિષે આપું ડીપાર્ટમેન્ટ-ખાતું એમ ધારતું હતું કે એ પકડાશેજ નહિ. મેં દશ દિનની મુદત માગી લઇ ખૂનીને તમારે સ્વાધિન કર્યો. ”

તેના નયનોમાં હર્ષ રમતો દીસ્યો.

“ વધારેમાં વધારે શકવાળા મનુષ્યને પરહેજ કર્યો છે એટલુંજ ચોકસ કહી શકાય નહિ. ”

* કોઇક વ્યક્તિ જ્યારે ખૂન કરે છે ત્યારે તેના આરોપમાંથી ખચી જવાના હેતુથી એવી એકવણ કરી મૂકે છે કે જેથી ખૂન થયું તે સમયે તે ભુલેજ સ્થળે હતી એવું સાક્ષીઓ વગેરેથી સિદ્ધ થઇ શકે. આને અંગ્રેજીમાં ‘ એલીખી ’ કહે છે. ‘ લેખક ’

એમ થાયેા નો સાંકળ. પરંતુ એવાં ચિન્હો દીસતાં નથી. બધી શિર જડ્યા વિના ગુન્હો બરાબર લાગુ પડશે નહિ. વકીલ કહેશે: 'એ ધડ નવ્વાબિનીનું કેમ? બીજા કાઠનું છે હોય. મુંબાઈ સહેરમાં શ્રીમંત મુસલમાન બાધ્યો અનેક પડેલી હશે.' વળી શિર જડે એમ લાગતું એ નથી. 'વિદ્સને પોતાના હૃદયની શંકાને સ્પષ્ટ કરી બતાવનારાં વાક્યો ઉચ્ચાર્યાં.

“અરે શિર ન જડે તો એ આપણે અનંતરાય પર ગુન્હો સાબિત કરીશું. મલરાઓ છો કેમ?” ગણુપતિરામ આશ્વાસન દેતાં અને તેની શંકાઓનું નિરાકરણ કરવાના વૃથા યત્ન કરતાં બોલ્યો. “તમને ખબર છે કે ખૂન આ બંગલામાં જ થયું છે. કારણ આ બંગલાના સ્નાનગૃહમાંથી લિવેલા પથ્થર પેલા પોટલામાંથી નીકળ્યા છે. જે ગૃહસ્થે અહિં ૫૦૦૦૦ રૂપિયા સંતાડી મૂક્યા, અને જે ગૃહસ્થ રોજ અહિં તે સુરક્ષિત છે કે નહિ તે જોવા આવ્યા કરતો હતો તેને આપણે પકડ્યો છે. તેને પૈસા લેતાં જોનાર પણ હું છું. તેમજ શનિવારે રાત્રે—”

વિદ્સન તેને અટકાવી બોલ્યો. “એ સર્વ સત્ય છે પરંતુ એટલો પુરાવો બસ નથી. નવ્વાબિની વિષે જેટલું આપણે શનિવારે જાણુતા હતા તેટલું જ આજે જાણીએ છીએ. નવ્વાબ અને એના ચાકર આ ખૂન વિષે શું ધારે છે તે જાણવું જ જોઈએ.”

“હું રોજ નવ્વાબ મિરજાફરઅલિખાનને ત્યાં શેરંગ રમવા બે કલાક જાઉં છું, અને મારો સહાયક દુમોદર એને ત્યાં ચાકર વેશે રહ્યો છે. એથી હું નવ્વાબ પર અને ત્યાં ચાકરો પર એમ ઉભય સ્થળે દષ્ટિ રાખું છું. નવ્વાબના મહેલમાં સધળે જવાની મને ફૂટ હોવાથી તે તો જાણે પારદર્શક જોવાળ છે.” ગણુપતિરામે કહ્યું.

“હાં. તેથી ખાતમી શું મળી ?”

“નવ્વાળને લાગે છે કે મહેરનિસા પોતાને પીયેર સુરતગઢ ગઈ છે. ચાકરો પણ એવું જ જણાવે છે. પણ પેલા કાચમેનને સાધસ-એ જે ભામટાઓને બધી ખબર હોય એમ લાગે છે. કાચમેને માડી હાંફી અને સાધસ પીઠ પર પોટલું લઈ બેઠાને પર એમને મળેલો. બન્ને યે પૈસાને ખાતર અનંતને મદદ કરેલી. પૈસા શું નથી કરતા ?”

“એ યે ઠીક છે.” વિલ્સન બોલ્યો.

“હવે અનંત એમને પૈસા આપતો હોવો જોઈએ. મને પૂરો સંશય છે કે પેલી દાસીએ યે પૈસાને માટે અનંતને મદદ કરી હશે, કારણ પોતાની સ્વામિનીના ખૂન થવા સાથે તે યે અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે, બચની મારી નાસી ગઈ હશે.”

“પરન્તુ એ તો શન્કા છે. કાંઈ ખરી વાતો નહિ ગમે તેમ તો યે મગજનાં જ અનુમાનો.”

“જરા આગળ સાંભળો. દામોદરને હિંદી આવડે છે એમ એ લોકો જાણતા ન હોવાથી તેઓ આપસ આપસમાં દામોદરની દરકાર વગર વાર્તાલાપ છૂટથી કરે છે. એક દિવસ એ ઉંઘવાનો ટોંગ કરી પડ્યો હતો એટલે પેલાઓએ વાત કરવા માંડી. પેલા સાધસે કાચમેનને કહ્યું. “કેવી મઝા તે દહાડે ! બહુ પીડા પડી. કમ્મર પરનો ધા હજી રૂઝાયો નથી. સાળો સમુદ્ર પરનો પથ્થર !”

“વાહ ! એ તો કમુલ પત્રકજ થયું. એને પૂછ્યું હોય તો ગરેપાં જ મારે પણ આમ પકડાઈ ગયો. હવે એ બેને પરહેજ કરવાજ જોઈએ. બધા પૂછે છે કે કેમ એ ભાઈ હજી છૂટા છે ?”

“હજી જરા વાટચ જોવી પડશે. મામલો વિલક્ષણ છે. મારે સાક્ષીની જરૂર છે, અને મને સાક્ષીમાં ઉભો કર્યો કે—” વિચાર કરતાં કરતાં ગણપતિરામ બોલ્યો: “કે પછી નોકરી ચે નહિ કરી શકું. ઉપરાંત જો અનંતરાયના અને મારા સ્નેહીઓ જાણે કે હું જ તેમને પકડાવનાર ડિટેક્ટિવ તો પછી મારા તો બાર જ વાગે. નવાબ પાસે હજી ચે સુરતના ખાનદાની અરસલ મુસલમાન કુટુંબનો વેશ લઇને જ હું જાઉં છું.” ગણપતિરામે એક પછી એક વાંધા દર્શાવવા માંડ્યા: “ઉપરાંત દમોદરને ચે નવાબની નોકરી છોડવી પડે. એ બહુ ચાલાક અને ચતુર છે અને ડિટેક્ટિવ સર્વિસમાં બહુ જ ઉપયોગી થઈ પડે છે. એના પર મારો પરિપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. એ કશી વાત બહાર નહિ પાડે. હવે આ ઘર પર નજર રાખવાની જરૂર હું ખાસ જોતો નથી, કારણ ગુન્હેગાર આપણા હાથમાં છે.”

“ત્યારે કાલે એમ કરીએ કે આખા ઘરબાર ‘કપાટ’ બારી બારણાને તાળા મરાવી સિલ મરાવી દઈએ. અને ગલીમાં પોલિસની આંધી નજર રખાવીએ એટલે ચાલ્યું જ જશે.”

“બસ. અત્યાર સુધી તો આપણો મત મળતો આવ્યો. એક વાત કેહું. હું જાણતો ન હતો કે અનંતરાય આજે નાટક જોવા આવનાર છે. મારો કોઇ એક શ્રીમાન્ દોસ્ત આ નાટક મંડળીના માલિકનો ખાસ મિત્ર છે. તેને ત્યાં કેટલીક ટિકિટો મફત આવેલી હતી, અને એ લોકો જોવા જવાના હતા નહિ. એટલામાં હું મળી ગયો તો મને એક પધરાવી દીધી. આ પ્રમાણે સૌભાગ્યવંશતઃ હું નાટક જોવા ગયો તો ત્યાં અનંતરાયને જોયો—”

ગણપતિરામે સહેજ વિશ્રાન્તિ લઇ ચલાવ્યું. “ જોતાં જ આજે સર્વ નીવેડો આવી જશે એમ લાગ્યું. થીયેટર પાસેથી એ ચાલતો થયો એટલે મને લાગ્યું કે અહિં જ આવશે. મેં ટેલિફોન કરી તમને બોલાવ્યા અને તમે આવ્યા. ”

“ અનંતરાય પર મેં જસુસી જરા ચલાવી અને પછી બીજા એક હાથ તળેના માથુસને તેના પર મૂકી મેં તમને બધી સૂચનાઓ તથા સમજણ આપી તે પ્રમાણે તમે એની ખબર લીધી. પછી આસાનુસાર હું અહિં આવ્યો પરંતુ શિરની શોધમાં આવ્યો તે શિર કાંઈ જડ્યું બડ્યું નથી. હું ધારતોજ હતો કે જડવાનું નથી પણ તપાસ કરેલી સારી. ”

“ તમે આ કેસમાં ભારે ચાતુરી બતાવી છે. માટે તમને જરૂર થાણું ભારે ધનામ મળશે. ” વિલ્સને ગણપતિરામને શાબાશી રૂપે કહ્યું.

ગણી ગાંડી નકલો છે !

નવવલ્લરી

ગુજરાતી સાહિત્યમાં અલંકાર શાસ્ત્રના પુસ્તકની

હાથ પૂરનાર અણુમોલ ગ્રંથ

કિં. એક રૂપીએ

સાહિત્યકુંજ ગ્રંથમાળા નડીઆદ

૭મું પ્રકરણ.

લયંકર લેલ.

“હું ધારું છું કે હવે આપણે અહિંથી જઈશું. કાંઈ કામ રહ્યું નથી. આજે તો હવે કેટલે દહાડે હું સ્વસ્થ નિદ્રા લઉંશ. અહો! મેં કેટલી જીવંતોડ મહેનત કરી છે. મને કેટલુંક ઇનામ મળશે?”

“તમે ખૂશ થાઓ તેટલું.”

“હું કેટલેથી ખૂશ થઈશ?” ગણપતિરામ પોતાના મન સાથે બોલ્યો. પછી મોટેથી કહ્યું, ‘હું ધારું છું કે ૧૦૦૦થી ઓછો અદલો તો નહિજ મળે; જેના જેવું ખૂન પેરીસની પોલિસ પણ પકડી શકી નથી તેવા એક ખૂનનો પતો મેં લગાડ્યો છે એટલે—પણ આ શું? તમે મારી તરફ ધ્યાન નથી આપતા?’

“નહિજ, મને ઉપરની મેડીમાં કાંઈના પગનો ધ્વનિ સાંભળાય છે.” ઉઘી નજર કરી વિલ્સને કહ્યું.

એ સાંભળી ગણપતિરામ ઘર તરફ ગયો. વિલ્સને તેનું અનુકરણ કર્યું. રહેજ પાસે જતાં જણાયું કે મેડીમાં કાંઈ પ્રકાશ છે. આગલે દ્વારે ને તાળુ જણાયા સિવાય રહે તેમ ન હતું.

ગણપતિરામ પ્રકાશ જોઈ ચમક્યો. પણ તરતજ સ્વસ્થ થઈ જરા વિચાર કરી બોલ્યો, ‘હં! હં! એ તો મને સમજાયું.’

‘શું? શું? શું સમજાયું પડી?’ વિલ્સને પ્રશ્ન કર્યો.

‘ પેલો-પેલો મોહનીઓ પાછો આવ્યો હશે. એની પાસે કુંચી છે. ’ ગણપતિરામે જરા વાંધા ભરેલું કારણ વિલ્સન પાસે રળ્યું કુંચું.

મોહનીઓ અનંતરાય પર મૂકેલો જાસુસ હતો.

“ પણ એને, ‘ જા તારું કામ નથી. પછી મળજે ’ એમ તમે કહ્યું હતું કેની ? ત્યારે એ શાનો આવે ? ” વિલ્સને તરત તે કારણનો રદીઓ આપ્યો.

‘ વખતે એની કાંઈ ચીજ રહી મધ હોય. ’

‘ પણ હુકમ શા માટે તોડે ? વળી મેં એમને રપટ સૂચનાઓ આપી મૂકેલી હતી કે ‘ આગલે દ્વરેથી આવવુંજ નહિ અને દિવો તો કોઈવાર લાવવોજ નહિ, પછી એ શાનો આવે ? ’ વિલ્સને ગણપતિરામના દલીલના ચૂરેચૂરા કરી નાંખ્યા.

“ વાર તે નહિ હોય તો પેલો...”

“ પેલો કોણ ? ”

“ પેલા કાચમેન સોઇસ આવ્યા હશે. વખતે અનંતરાયે કાંઈ ઘોડા ધણા પૈસા મૂકવાનો સંકેત કર્યો હોય તો તે લઇ જવા. ”

“ ત્યારે હવે શું કરવું ? ”

“ બીજું શું ? શોધાશોધ કરતી વખતે પકડતા એ બામદાને ! એજ નિશ્ચય. ”

“ તે એમ નહિ પકડાશે એની પાસે છરી ચપ્પુ કે એવા હથોડીઆર હોય તો ”

“ દ્વરેથીજ જોઇ પોલિસની મદદ માંગીએ ? આઠ સિપાઇ આવશે તો બસ છે. ખ્હીવાની જરૂર નથી. ”

“ હું શા માટે ખ્હીઉં ? મારી પાસે છે પીસ્તોલ. ”

“ આલો ત્યારે. ”

એમ કહી ગણપતિરામે સાનન્દ દ્વાર ઉઘાડ્યું. અને ઉભમ હળવે હળવે પગરવ ન સંભળાય એમ દાદર પર ચઢવા લાગ્યા. દાદર ચઢતા હતા ત્યારે તેમને કપાટ અને એલિમરાના ખાનાઓ ઉઘડવા, અંધ થવાનો ધ્વનિ કર્ણમાં અથડાયો.

ગણપતિરામે મનમાં જ કહ્યું, ‘બરાબર માફ તર્કબાણ નિશ્ચાનને બરાબર વિંધી ગયું લાગે છે.’

પછી પાછું તેણે વિચાર્યું, “એ કાંઈ બોલે તો સાફ કે સ્વર પરખાય. એકલો સાધસ હોય તો તો સોનાથી થે પીળું-કારણ તે બહુ ડરપોક છે.”

તેને તો હવે એમજ લાગ્યું કે સાધસ જણે તેના હાથમાં પકડાઇ જયો.

જે બોલીમાં એલિમરા હતો તેમાં-એટલે કે દિવાનખાના જવાને-દ્વાર ન હવું પરન્તુ દાદરજ તેમાં આવેલો હતો એવો ઉલ્લેખ આગળ એક સ્થળે કરેલો છે. એ દાદરને પહેલે પગથીયે આવી પહોંચતાંજ એક વિલક્ષણ દસ્ય તેમની નજરે પડ્યું.

એક વ્યક્તિ દાદર પ્રતિ પીઠ કરી એલિમરા પાસે ઉભી હતી. એલિમરા પાસેના ટેબલ પર એક અમઝગાટ મીલુજતી બળતી હતી. પાણી-

એ તો એક સ્ત્રી હતી !

આ જોઈ ગણપતિરામને તર્કગઢ એકદમ તૂટી પડ્યો, પરન્તુ તે સ્થળેજ નવી ઇમારત ચણતાં તેણે વાર લગાડી નહિ. “હાં હાં ! એ તો પેલી દાસી ચલનાર છે ! અનંતરાયે મૂકેલા પૈસા બધ જવા આવી હશે. અને પ્રથમથીજ લાગ્યું હતું કે ખૂનમાં સહાયિકા છે. એને પકડતાં કેદલી વાજ !”

આવો નિશ્ચય કરી તે અન્દર ગયો. પેલી સ્ત્રી તેમની તરફ પીઠ કરી ઉભી હતી. તે, એટલે ગણપતિરામે ધારેલી ગુલનાર, પોતાના કાર્ફમાં તલ્લીન હોવાથી થપેલો પ્વનિ સાંભળી શકી નહિ પણ કોણુ જાણુ કેમ એણે તરત મુખ ફેરવ્યું.

એ મુખ જોતાંજ ગણપતિરામ ચમક્યો.

તે એકદમ એક ડગલું પાછો હઠ્યો.

તે સ્ત્રી કોણુ હશે ?

ઉભયને જોતાંજ તે સ્ત્રી-જે ગુલનાર નહોતી એવો ગણપતિરામનો હવે નિશ્ચય થઈ ચૂક્યો હતો તે આગળ આવી અને પૂછવા લાગી.

“ તમે કોણુ છો ? શા માટે અહિં આવ્યા છો ? ” પછી તરતજ કઠોર સ્વરે તેણે કહ્યું. “ જો તમે ચોર હો તો હું તમારાથી ડરતી નથી. ચાકર નોકર પાસેજ છે. આ ઘંટડી (તેણે એક ઘંટડી તરફ આંગળી કરી) વગાડીશ એટલે તમે બધ્ધ થયા સમજવા. ”

“ નહિ નહિ. અમે ચોર નથી. ”

“ ત્યારે ઘરમાં કેમ આવ્યા ? ” તેણે દમામથી પૂછ્યું.

વિહ્સનના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ.

ગણપતિરામે આવી વિલક્ષણ નમ્રતા કેમ બતાવી !

વિહ્સન રોડમાંજ બપોળ દેવા જતો હતો. એટલામાં ગણપતિરામે તેને ન બોલવા પ્રશ્નારત કરી અને કહ્યું : “ બાઈ સાહેબ, માફ કરજો હું આ ધરવાળાનો નવિન કારકુન છું. અનંતરાયની ભાડા ચિટ્ટીની મુદત પૂર્ણ થવા આવેલી હોવાથી આ ઇચ્છીશ સહગૃહસ્થને બંગલો ભાડે આપવાનો અમારા શેઠનો વિચાર છે તેથી એમને બંગલો દેખાડવા આવ્યો છું. ”

“ હજી અમે સામાન લઈ લીધો નથી. તેટલામાંજ તમે કેમ— ”

“એને બંગલો પસન્દ પડ્યા પછી હું નોટીસ આપનારજ હતો.” ગણુપતિરામે કહ્યું.

“આવી રાત્રે બંગલો દેખાડવાનો? કેવો ઉત્તમ? મહેરબાની કરી રસ્તો માપો. ઘરવાળાને—”

“માફ કરો.”

એમ કહી ગણુપતિરામ વિલ્સન સાથે દાદર ઉતરી ચાલવા લાગ્યો. વિલ્સનના આશ્ચર્યનો કશો અવધિજ રહ્યો ન હતો. તેણે પૂછ્યું

“અરે? આ શું કર્યું? એને તેં આટલી બધી અને વિલક્ષણ નમ્રતા કેમ.....”

તે આગળ બોલવા જતો હતો પણ ગણુપતિરામે નાકપર આંગળી મૂકી તેને શાંત રહેવાને સૂચન કર્યું, કારણ પેલી દમામદાર સ્ત્રી ખારીમાં ઉભી રહીને તેમના પ્રત્યે જોતી હતી.

સહેજ આગળ જઈ ગલીમાંથી બહાર નીકળતાં વિલ્સને ફરી પ્રશ્ન કર્યો “આતો પેલી દાસી ગુલનારને! એનાથી તું આટલો અધો—”

“શું એ દાસી છે એમ તમે ધારો છો?”

“કેમ! ત્યારે એ કોણ હતી?”

વિલ્સન સાંભળીને ચમક્યો “એતો હતી.

“ખૂદ નવ્વાબિની, મહેરનિસા બેગમ”!

એ શું ભૂલભૂલામણી! એ શો ભયંકર ભેદ!!

પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત.

ખંડ બીજો.

નવાબી જનાનખાનાના લેદભરમ.

સ્થપાયું] સાહિત્યકુંજ ગ્રંથમાળા [ઈ. સ. ૧૯૨૦ સંવત ૧૯૭૭

આશ્રમ: નડીઆદ.

હિંદુશ
૦.૦.૦
૦.૦

જીવીજીવી કામ વચ્ચે એકતાનો પ્રચાર કરવા અને
ટકાવી રાખવા બધી કામને એક સરખી રીતે ઉપયોગી
થઈ પડે તેવી જાતનું સાંચન રસ્તામાં સસ્તી કિંમતે
બહાર પાડવું.

પુસ્તકો
૦.૦.૦
૦.૦

રાષ્ટ્રીય, રાજકીય, સાંસારિક, ધાર્મિક, ઐતિહાસિક, હિંદુ-
દીવ, સ્ત્રી ઉપયોગી, ઇ. વિષયો પર નવલકથા, નાટકો,
કાવ્યો, જીવનચરિત્રો, વાર્તાઓના પુસ્તકો સાદી સરળ સુંદર
અને સચોટ ભાષામાં જોરદાર શૈલીમાં લખાએલા હોય છે.

લોકમત
૦.૦.૦
૦.૦

દેશનાયકો, વિદ્વાનો, રાજમહારાજઓ, વર્તમાનપત્રો
માસિકો, લેખકો, કવિઓ અને સાંખ્યાત્મક વાંચકોએ
ગ્રંથમાળાની અને પુસ્તકોની મુકનકડે પ્રશંસા કરી છે.

નિમંત્રણ
૦.૦.૦
૦.૦

આશ્રમના કાર્યને એકવાર જોયા ગ્રંથમાળાના ગ્રાહક
થવા, પુસ્તકમાં જાહેર ખર્ચે આપવા ખાસ લલામણ
છે. આ સેવા ધર્મ બળવતાં આશ્રમને સખ્ત નુકશાન
ખમવું પડ્યું છે. તમે ગ્રાહક થઈ અને કરી આપી
તેમજ બીજી રીતે બનતી દરેક મદદ કરી, કરાવી
પુણ્ય સાંચ્ય કરશો ?

ઓન. તંત્રી,
વેળીનાલ રંગીજીદાસ પટેલ
સુરત. ૧૭

મંત્રી
અંબાજીદાસ રંગોલકર
નડીઆદ.

પ્રકરણ ૧૭ મું

ભયંકર ભેદ !

“ ખૂદ નવ્યાબિની ! ”

એ શબ્દો સાંભળતાંજ વિહ્વલ ચમકેલો, અચકેલો અને ઉભો રહ્યો. હાથ ઉંચો કરી આંગળી હલાવી બોલ્યો :

“ એમ કે ? એ નવ્યાબિની છે ? ” વળી વિચારમાં પડ્યો :
ત્યારે મારો શક હતો તે ખરો પડ્યો કે શું ? ”

ગણપતિરામ તેને ચમકેલો જોઈ બોલ્યો :

“ કેમ ? તમને શક પડે છે ? ”

“ ના. મને એમ લાગ્યું હતું... અરે વાહરે ! આતુરી ! વાહરે તારું ચાણુક્ષપણું ! વાહરે તારી શોધ ! તેં તો ત્યારે અમને સર્વને ઘોંટાળામાં નાખ્યા ! આ નવ્યાબિની-ખોડ વગરની જીવતી જગતી-મારી સામે ઉભી છે, અને તેનું ખૂન કરવાનો આરોપ મૂકી એક સભ્ય ગૃહસ્થને ફસાવે છે ! મારે અત્યારેજ એને છોડી મૂકવો પડશે. ”

ગણપતિરામની પોતાની ગણતરીને આધારે અનંત ગુન્હેગાર હતોજ. તેથી તે બોલ્યો :

“ ના. ના. તેને છોડશો નહિ. એણે ખૂન નહિ, તો ચોરી તો કરીજ છે, એ આપણે સિદ્ધ કરીશું. નવ્યાબિનીને તોટ શોધતાં તમે જાતે જોઈ છે. બીજું એ, કે નવ્યાબિની જીવતી હોય તો પણ એણે સ્નાનગૃહમાં કોઈનું પણ ખૂન તો કર્યુંજ છે. અને કાયમેન અને સાદસ એ કામમાં સામેલ છેજ. ”

“પણ નવ્યામિનીનો તેના પર અતુલ વિશ્વાસ છે, તેનું ?”

બન્નેએ હવે ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં ડિટેક્ટિવ બોલ્યો :

“હવે મારી શોધ ઉપર તમને વિશ્વાસ નથી એમ લાગે છે, પણ તેમાં મને આશ્ચર્ય લાગતુંજ નથી. મારી શોધનો પાયો જરા ખરો છે. પણ હવે હું મારી જાતેજ-હું એકલોજ-શોધી કહાડીશ. મારે કોઈની મદદની જરૂર નથી.”

આહું જેમ વળી તે બબડ્યો “પારકી આશ સદા નિરાશ ! અને બીજાની મદદથી કરવું એમાં તે ધાડ શી ? ખરેજ આ વખતે તો મેં આમાં મોટો ઘોંટાળો વાળ્યો છે (પ્રકટ) પણ તમે અનન્તને છોડતા નહિ. એટલું મારું...”

“વળી બીજા કંઈ ધાંધલ કરવું હશે, કેમ ?”

“ના. ના. જે થાય તે ખરું. એ ધડ રાણીનું નહિ, પરંતુ એનો ચાકર સમુદ્રમાં નાંખી આવ્યો, તે વાત સો ટચનાં સોનાની છે. હું અને દામોદર તેના ઉપર પાકી નજર રાખીએ છીએ.”

“પણ બહુ દિવસ...”

“અરે ! શ્રેય ! દિવસમાં શોધી કહાડીશું...એ તો ફીક પણ એ અનન્તને ચોરી માટે કોર્ટમાં ઉભો કરીએ, તો નવ્યામિનીની સાક્ષી લેવી પડશે.”

“પણ માત્ર ચોરી માટે; ખૂત માટે નહિ. તું કમિશનરને એ સર્વ વાત કહી, તેની આજ્ઞા પ્રમાણે કરજે.”

તરતજ તેઓ જૂટા પડ્યા.

ગણપતિરામનો મહેરો જેવા જેવો હતો. કોઈથી તે લાલ તુમરી જેવો થઈ ગયો હતો. નિરાશા અને લજ્જાનાં આવિર્ભાવ તેમાં હતા. તે બબડ્યો :

“તું સપડાયોજ છે. તેં ચોરી કરી છે તે હું સિધ્ધ કરીશ. નવ્વાખિની-રાણી ! તું મારી ફજેતી કરવા આવી. મને ભારી પડવા જીવતી નીકળી આવી. પણ હું વેર લઈશ. જોજે આ તરફ...”

ડિટકિટવે મૂઝ પર હાથ મૂક્યો. પણ જે વેળાએ તે અનંત-રાયે કરેલી ચોરી સાબિત કરવાનું પણ લેતો હતો, તેજ સમયે લાલ-ખિહારી પોતાના મિત્રને મુક્ત કરવા યોજના કરતો હતો, તેનું તેને સ્વપ્ને થે ભાન ન હતું !

વિદ્વાયગીરીના સંદેશ

“મારે હજીયે સંદેશો આપવાનો ન હોય. લોહા મારો સંદેશો જાણે છે. લોહાને વિનવો કે ઝંકઝંક હિંદુ-સ્તાની શાંતિ જળવે, હર પ્રયત્ને શાંતિ જળવે, ખાદીજ પહેરે અને રેંટીઆ ચલાવે. પ્રજાએ મને છોડાવવો હોય, તો શાંતિથીજ છોડવે. પ્રજા શાંતિ છોડશે તો તો મને ત્યાંજ રહેવું ગમશે એ યાદ રાખજો.”

મહાત્મા ગાંધીજી

પ્રકરણ ૧૮ મું.

એક વિચિત્ર મુલાકાત.

મધુરબાલાનું સાન્નિધ્ય કરવું અત્યંત મુશ્કેલ થઈ પડ્યું હતું. સત્ય સ્થિતિ શું હતી, તે વિષે તેને કંઈક સંશય આગ્યો હતો. લાલબિહારીએ બનાવટી વાત કહેવાનું જ ઉચિત ધારી, તેમ કરી એને ઘેર ખેંચાડી. તેને ઘરમાં એકલી મૂકી જતાં એ બહુ દિલગીર થયો; પણ કરે શું !

રસોઈઅણુને તેની સંભાળ લેવાનું કહી તે ચાલતો થયો. ચાલતો તો થયો-પણ તેનું એને ભાન ન હતું. પોતે પણ ત્યાંજ રહ્યા હોત તો દીક થાત, એમ તેને લાગ્યું. લોકમતને તે ગણુકારતો નહિ એ વાત ખરી. પરંતુ લોકમતને તે લાત મારી શકે એટલું સાહસ કરવાની તેનામાં હિંમત નહતી, લોક-લજ્જતને તેણે મનમાં ને મનમાં બબડી સરસ્વતિ સંભળાવી.

“એ તે કેવી રૂઢિ! આ બિચારી બાળાપર આ કેવો ભયંકર પ્રસંગ! બંધુની આવી સ્થિતિ અને એ-‘એકલી અડુલી આખા મકાનમાં’! મારા જેવા મિત્રનું પણ શું ચાલે! ગમે તેમ-લોક ગમે તેમ ખેલે, પણ હું તો એક નીચેના બાંકપર જઈ સૂવાનોજ.”

તે પાછો ફર્યો. ઘર બહાર પડેલી બાંક ઉપર સૂતો. એ સમયે તેને આદરવાળી સુવાળી પથારી યાદ આવી નહિ. એનુંજ નામ સ્નેહ-એનુંજ નામ લાગણી !

લાલબિહારી ત્યાં સૂતો ખરો, પણ તેને ઉંઘ આવી નહિ. મિત્રને આ વિશ્વકાશ આપત્તિમાંથી મૂકત કેમ કરવો, તેના તે વિચાર કરવા લાગ્યો.

“અનંત ઉપર ખૂન અને ચોરીનો આરોપ ! ખૂન કોનું ? ચોરી ચાની ! કોને ત્યાં !” જે ગૃહસ્થ અનંતરે તેડવા આવ્યો હતો ને કોઈ બદમાશ હોવો જોઈએ, એમ તેને લાગ્યું. અને તેને જે તેડી ગયો તેનો દેખાવ તેને કંઈક ઉદાર લાગ્યો : “તે કોઈક મોટો કોન્સ્ટેબલ હોવો જોઈએ.”

વિચારમાં ડિટેક્ટિવ યાદ આવ્યો. તેને માટે અનંત જે શબ્દ બોલ્યો હતો, તે યાદ આવતાં, ગયા શનિવારની ધોર-લખંડર રાત્રિ તેનાં નેત્ર સમીપ તરવરવા લાગી. વળી વિચાર આવ્યો : “ગણપતિરામેજી અનંતને પકડાવ્યો હોવો જોઈએ.” સવારેજ એ ડિટેક્ટીવને મકાને જઈ તેને મળવાનો એણે-વિચાર-નિશ્ચય-કર્યો.

નિશ્ચય થતાં મન સ્વસ્થ થયું. મનના સ્વાસ્થ્યે નિદ્રા દેવીનું આવાહન કર્યું; અને તેણે આવી મિત્રવત્સલ યુવકનાં નેત્રપર પાશ ફેરવ્યો. તેનું હૃદય તેજ વિષયની સ્વપ્નસૃષ્ટિમાં ગુંથાયું.

જાગૃત થતાંજ તેણે ઉંચે જોયું, તો કાંઈ પણ હિલચાલ દેખાઈ નહિ. આથી મધુરઆલા હજી નિદ્રાવશ હોય, એમ લાગ્યું. ઉઠતાંજ આંખ વઝેરે ઘોઈ, સાફ કરી તે પોતાના ઘર તરફ ચાલતો થયો. પણ ગણપતિરામ સિવાય બીજું કાંઈ પણ તેની દૃષ્ટિએ દેખાતું ન હતું. પાંધરો ને ડિટેક્ટિવનાં ઘર તરફજ વળ્યો. ગણપતિરામ ઉઠે કે તરતજ તેને મળવાનો તેણે વિચાર કરી રાખ્યો હતો.

પરંતુ તે તો હજી પોપાક પહેરી વિરાગમાન થયો હતો. બહાર જવાની તૈયારીમાંજ તે રહા પીતો હતો. લાલબિહારીને જોઈ તે આશ્ચર્ય પામ્યો, અમકરો. પણ સ્વસ્થ થઈ બોલ્યો :

“આવો, બિહારી ! કેમ કંઈ અત્યારમાંજ !” તરતજ તે રસે-ઝયા તરફ ફરી બોલ્યો : “અરે માધવ ! એક કપ રહા લાવ તો.”

“ના. ના. મારે ત્યાં નહિ જોઈએ. મારે કંઈક ખાનગી કામ હોવાથી હું આવ્યો છું.”

“મારી સાથે એવું તે શું કામ છે?...પણ તમે બરાબર ટાઇમનર આવ્યા છો. કારણ, બે મિનિટ પછી હું તમને મળત નહિ.”

“મારું કામ જરા ગુમ છે. કોઈ સાંભળે નહિ તો સારું.”

“અહિં કોઈ સાંભળે એમ નથી. તમે ખુશીથી બોલો.” લાલ બિઝારીએ કહેવા માંડ્યું.

“અનંતરાયને પોલિસે શા માટે પકડ્યો છે, એ હું તમને પૂછવા માગું છું. અને...”

“કોને? મને પૂછવા આવ્યા છો? મને શું ખબર? હું થીએટરમાં હતો, ત્યારે તમે બે હતા. તમારા ગયા પછી શું થયું, તે હું શું જાણું?”

“તમે મને ઉગ્રવા નહિ. તમને બધી ખબર છે. અને હું જાણું છું કે તમેજ એને પકડાવ્યો છે...”

“ત્યારે હું પોલિસ છું એમ તમે કહેવા માગો છોને?”

“તે કોણ જાણે? પણ તમે તેમને બાતમી આપો છો.”

“એટલે? એટલે? હું ડિટેક્ટિવ છું એમ કહો છો કેમ? હું એક એજન્ટ-તેને તમે ડિટેક્ટીવ કોઈ બેસાડો છો. આમ કરી તમે મારું એકબું અપમાન કરો છો. હું ધારું છું કે તમે ‘મેડ’ થઈ ગયા છો. તમારી ડાગળી ચસકી ગઈ છે. તે ઠેકાણે આવે, ત્યારે આવીને વાત કરજો. જાઓ.”

“એમ! હું તમને છૂટા પડવા દેવાનો નથી. હું જે કહેવા માગું છું તે તમારે સાંભળવું જ પડશે. મને જે માહિતી જોઈએ છે, તે મળ્યા વિના હું જવાનો નથી. સાંભળો ગઈ કાલે રાત્રે અમારી પાછળની ગણિકાઓનાં બોક્સમાં તમે આવ્યા હતા. અને તે પણ અમારું ઉપર નજર રાખવાનેજ. અનંત આવી પહોંચ્યા પછી બે ત્રણ

મિનિટે એક માણસ અમારા બોક્સ આગળ ઉભો રહી તમને નિશાની કરતો હતો. અને.....”

“આ તમે કંઈ વાર્તાના પ્લોટ બોલો છો તે જરા કહેશો? નહિ તો હું સાંભળવાનો નથી અને બોલવાનો યે નથી.”

“તમે કાંઈ નહિ બોલો તો હું કંઈ તમારું ડાયાકમળ હલાવી બોલાવી શકવાનો નથી. પરંતુ ધ્યાનમાં રાખજો, કે કાલ રાત્રિની, અને ગયા સનિવારની જે વાતો તમે મને છૂપાવાની કહી હતી, તે આજજ આખા સુંબઈ શહેરમાં પ્રસરી જશે. હું સર્વને એ શિર-હીન શય ની વાત, અને અમને મોકલી દઈ તમે એકલા તે ધડ તપાસતા બેઠા એમ સર્વને કહીશ, એટલે આપ નામદાર શો ધંધો કરો છો તેની લોકોને ખબર પડી જશે.”

“જો તમે આ વાત ખહાર પાડશો તો એક મોટી ભૂલ કરશો. એ વાત ખહાર પડ્યા પછીજ તમને પરતાવો થશે કારણ એ દેસમાં હું એકલો નહિ પણ તમે-લાલબિહારી અને તમારો મિત્ર પેલો કુંજવિહારી પણ સંડોવાયલો છે. તમે એવી ભૂલ ન કરો-તેમ કરતાં તમને અટકાવવા-હું તમારું સમાધાન કરીશ. બોલો શું પૂછો છો.”

“અનંતરાયને ક્યાં લઇ ગયા છે !”

“હું ધાંડે છું કે પોલિસકોર્ટમાં”

“વાર. મારે એને મળવું હોય તો કોની આજ્ઞા લેવી પડશે !”
લાલબિહારી વિલક્ષણથી ઉત્સુકતાથી પૂછવા લાગ્યો.

“એની મને શી ખબર ! પણ અનંતરાય પર શેનો આરોપ મૂક્યો છે !”

“કંઈ ચોરી અને ખૂનનો કહેવાય છે.”

“ત્યારે મેજસ્ટ્રેટ અથવા કમિશ્નરની.”

“તે નહિ ચાલે ! તમે મને કાંઈ લખી આપો. મોટા મોટા પોલિસ ઓફીસરો સાથે તમને ઓગળાણ છે.”

ગણુપતિરામના ડોળા ફારી ગયા. “ તમે ક્યારના માઈ અપમાન કરી રહ્યા છો. આથી તમને ડંડુકાથી મારી બહાર કાઢવા જોઈએ તે છતાં હું તમને જવા દઉં છું. ત્યારે તમે તો ગળેજ પડ્યા. વળી અનંતનો હું સ્નેહી હોવાથી તેને ઉપયોગી થઈ પડવાનો સમય હું કેમ ગુમાવીશ. પોલિસ ખાતાના એક સાહેબને હું જરા એળખું છું તે ધણો જૂનો છે, અને હજુએ નોકરી પર હશે જ. માઈ નામ દઈ તેને સર્વ વાત કહેજો, એટલે થયું. એનું નામ વિલ્સન છે. આજે દશેક વાગે વાલકેશ્વર પર આવેલા ‘કેપ્ટન હોલ’ માં તે મળશે. ત્યાં જાજો. ”

“ ઠીક છે. એ ગૃહસ્થથી કેટલું કામ થાય છે તે હું જોઈશ. અનંત ક્યાં છે તેની કોઈને ખબર નથી અને તેના ખીજા સ્નેહી-એને તે ખબર પડે એમ હું ધૃષ્ટિ નથી. ગમે તેમ કરી હું સમાધાન કરીશ. તમે પણ તેમજ કરજો. નહિ તો હું સર્વ વાત જાહેર કરી દઈશ. ” એટલું કહી લાલખિહારી ચાલતો થયો.

ગણુપતિરામ બહાર જવાનો હતો છતાં તે બિહારીના શબ્દથી સ્તબ્ધ જ થઈ ગયો. આ વેળા બિહારીએ કરેલી વિશિષ્ટ પોતાને કંઈ લાગી નથી એમ તેણે બતાવ્યું, પરંતુ બિહારીની ધમકીથી તે જરા બીધો ખરો.

વિલ્સન કોન્સ્ટેબલનો પતો બતાવ્યો તે માટે એ હમણાં, પાછળથી, દિલગીર થયો, અને બબડ્યો: “સાહેબ કાંઈ માઈ નામ દે એમ લાગતું નથી કારણ એને ખબર છે કે હું ધણો કામ લાગીશ. આ બિહારીને તે સર્વ વાત કહેશે પણ નવાબિની વિષે નહિ કહે. છતાં-યે આ ગૃહસ્થને શાંત રાખવો જ જોઈએ નહિ તો ફજેતી થવાના સોદા જો ! ”

મકરણ ૧૯ મુ

એક શરત.

કાંઈ અવનવા વિચાર કરો. લાલબિહારી રસ્તા પર થઈ વાલકેન્દ્ર તરફ આવી જતો હતો.

પરંતુ થોડે જતાં જ તેને લાન આવ્યું કે ઘેર જવું વધારે સારું છે કારણ આઈ-સાઈ આઈ ક્યારના વાગી ગયાં હતા અને પોતે હજી નહાવાનો હતો તેમ નાસ્તો પણ કરવાનો હતો. તે સિવાય ગણપતિરામે તો વિસ્મનને ત્યાં દશ વાગે જવાનું કહ્યું હતું. આથી તે ઘેર જો. ઘેર જઈ તેણે નહાવ લીધું અને પછી જમવા ખાવાનું આટોપી દશેક વાગે એક વિક્ટોરિયા બોક્સરી અને વિસ્મનના ઘર આગળ ને જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં આગળ ખૂદા કેટલાક પોલિસ ઉભા હતા, અને તેમના નાયક જેવો દેખાતો એક હવાલદાર કેટલાક સાથે વાત કરતો હતો. લાલબિહારીએ હવાલદારને જઈને કહ્યું, “મારે સાહેબને મળવું છે.”

“ચિટ્ટી રિવાય તમે તેને મળી શકશો નહિ.”

“ચિટ્ટી! નહિ-મારી પાસે ચિટ્ટી નથી, પણ હું ગણપતિરામ તરફથી આવ્યો છું.”

“હું કોઈ ગણપતિરામને ઓળખતો નથી.”

“પણ સાહેબ બહાદૂર ઓળખે છે. તેને કહો કે ગણપતિરામ પાસેથી કોઈક ગૃહસ્થ નીચે આવ્યા છે. કામ બહુજ અગત્યનું છે. મોડું થશે, તો મોટો અનર્થ થશે.”

ધર્મભોગો હવાલદાર પીગળો. તે તરતજ આંદર ગયો.

ગણપતિરામને કોઈ ઓળખતું ન જેમ બિહારી અજ્ઞાન પામ્યો. પણ થોડો વિચાર કરતાં સમજી ગયો, કે ડિટેક્ટિવો પોતાને

ઓળખાવતા નથી. એટલામાં હવાલદાર આવી, સન્નામ કરી, તેને અંદર લઈ ગયો.

હવાલદાર બિહારીને લઈને, એકાદ બે ઓરડા પસાર કર્યા બાદ એક દિવાનખાનામાં દાખલ થયો, અને તેને મૂકી બહાર ચાલ્યો ગયો. ત્યાં બેઠેલા વિલ્સનને તેણે ‘અનંતના પકડનાર’ તરિકે ઓળખ્યો.

ટેબલ પાસેની એક ખુરશી પર બેસવા મશ્વરત કરી તેણે પૂછ્યું, “પ્રીઝ! વોટ કેન આઈ ડુ ફોર યુ? તમે મારી પાસે શું કામ કરાવવા ઇચ્છો છો?”

અનંતરાયનો સ્નેહી લાલબિહારી લાન ભૂલી બોલ્યો, “કેમ તમે જાણતા નથી?”

“હું ક્યાંથી જાણું? ગણપતિને નામે તમે આવ્યા, તેથી મેં ધાર્યું કે કાંઈ સંદેશો લાવ્યા હશે. પરંતુ મને બહુ કામ છે. તમે જલદી બોલો.”

“મારું નામ લાલબિહારી. જે ગૃહસ્થને કાલે તમે થીએટરમાં પકડ્યો હતો તેનો અત્યંત સ્નેહી છું.”

“તમે ઓળખાયા ખરા. કાલે રાત્રે અનંતરાય સાથે વાત કરનાર તમેજ ત્યારે તો. વાઈ પાણ તમે ગણપતિરામનું નામ કેમ દીધું?”

તેણેજ મને તમારું ઠેકાણું બતાવ્યું અને કહ્યું કે ‘મારું નામ દેશો તો મારશે મેં જ્યારે એને ધમકી આપી કે ‘તું ડિટેક્ટિવ છે. એમ હું જાહેર કરીશ ત્યારેજ મને તમારો પતો બતાવ્યો.’”

“છટ છટ એ તમારી ભુલ છે. હું એને બરાબર ઓળખું છું પણ—”

“નહિ, મારી ભૂલ નથી. બેકએ પર એક પોલીસમાં મૂકેલું ‘શિરહીનશમ’ જડ્યું ત્યારે હું એની સાથે હતો. અનંતરાયને પકડાવનાર એજ છે, એમ મારી ખાત્રી છે.”

વિહસત બહુ અગમ્યથી પામ્યો હતો. તે સ્તબ્ધ થઈ ગયો હતો. થોડી વારે તે એકદમ બોલ્યો. “ બોલો તમારે શું કામ છે ? મારી પાસે કાંઈતુ વખત નથી. શા હેતુથી તમે આવ્યા છો ?

“ મારા સ્નેહીને મળવાની રજા લેવા. ”

“ એ રજા હું આપી શકીશ નહિ, કાયદાસર અરજી કરો એટલે તમને જવાજમ મળશે ”

“ એટલે હું ત્રણ દિવસ થોભું ? અનંતરાયની ખૂંદને ઘેર રહતી બેઠી છે ! બિચારી બાલિકા ! ” અને તે પછુ એકલી ! મારા સિવાય એની તપાસ રાખનાર કોઈ નથી. વળી અનંતને પોલીસે પકડ્યો છે. તે એને જણાવવું નહિ જોઈએ.

“ પરંતુ પોલીસે પોતાને કેમ પકડ્યો છે તે અનંત જાણે છે. ”

“ એના ઘરના લોકને તમે કારણ નહિ કહો તો તેઓ બચાવની પેરવી કેવી રીતે કરે ? આ કાંઈ મોગલાઈ નથી, બ્રિટિશ સરકાર છે. ”

“ મને લાગે છે કે અનંતે વિક્ટોરિઆમાં બેસતાં પ્લેઝાં તને કહ્યું કે—

“ મારા પર ખૂન અને ચોરીનો આરોપ મૂકાયો છે પણ ચોરી શેની ખૂન કોનું ? ગયે શનિવારે રાત્રે અમે બે મુઠ્ઠા જોયું તેનું તો નહિ ?

ગણપતિરામને હાથે થયલી પેલી ભયંકર ભૂલનું સ્મરણ કરતાં વિહસત ગભરાયો. મુંબઈના જેવા ચાલાક અને હુશિઆર ડિટેક્ટિવ હિંદમાં નથી એમ ગણાય છે. અને તેથી જો આ ભૂલને તરકટ કરવામાં આવે તો ડિટેક્ટીવની કેવી સળંગ હાંસી થાય તેનો ખ્યાલ તેને આવ્યો. આથી આ ભૂલ બહાર ન આવે એમ તે ઇચ્છતો.

વળી અનંતરાય તેને નિર્દોષ લાગ્યો. એ નોટ એણે સુરક્ષિત રાખવા નહોતી લીધી તેનો પુરાવો શો ? ખૂનનો આરોપ તો હવે કાઢી નાંખવડોજ હતો.

એ સર્વ શ્રાદ્ધ આવતાંજ આ કેસમાં વધુ દયા ખતાવવી જોઈએ એમ વિલ્સનને લાગ્યું. આવા વિચારે તે બોલ્યો, “ તમને તમારા મિત્રના વિયોગનું દુઃખ થાય એ સ્વાભાવિક છે. પણ મારી ખાત્રી છે કે અનંતે ખૂન નથી કર્યું. ”

“ હા ! પણ એણે ચોરી કરી છે એમ તમને લાગે છે. ” લાલખિહારીએ ચીરાતે હૃદયે કહ્યું “ ખૂન કરતાં ચોરી વળી વધારે નિંદ્ય. અનંત જેવો પ્રમાણિક—”

“ તે મને ખબર છે. વળી એ પણ ખબર છે કે અનંતે એક બાઈ સાથે વિશેષ સ્નેહ છે. તેનો એ કારભારી છે અને ઉભયે એ એકાંતમાં મળવા એક બંગલી ભાડે રાખી છે. ”

“પણ ગયે શનિવારે એ બેમાં ટટો જામ્યો. પેલીએ એને કાઢી મૂક્યો, તોપણ એ રોજ પેલી બંગલીમાં જતો, એને મળવા તો નહિજ. કારણ તે મુઝાઈમાં ન હતી એમ તે જાણતો હતો કેમ ? શા માટે જતો ? પૂછતાં જવાબજ ન આપે પણ અમારો એક ડિટેક્ટિવ ત્યાં હતો તેણે એનું સર્વ કૃત્ય જોયું છે અને—”

“ ડિટેક્ટીવ હતો ! કાંઈ ઘેર ભાડે લે અને કંઈ ખાનગી કામ માટે ત્યાં જાય તેમાં પોલિસને—”

“ કાંઈ સ્ત્રીની વર્તન માટે તેના પતિને સંશય—”

“ ત્યારે શું એના વરે ડિટેક્ટિવ મૂક્યા.....”

“ તે કાંઈ મને ખબર નથી. પણ ડિટેક્ટિવે એને એ ઘરમાં એક પેડીમાંથી નોટ કાઢી-૫૦૦૦૦ની નોટો-કાઢી લેતાં જોયો. ”

“ તેમાં શું ! લે. પોતાની હોલને લે તેમાં પોલિસને શું ! ”

“ કારણ એણે પોતેજ કહ્યું કે એ નોટ મારી નથી. એણે તો એમ બતાવ્યું કાઢ્યું કે ત્યાં નોટ હતી એમ મને ખબર હતી નહિ. ”

“તમને એ વાત ખોટી-અસંભવિન લાગે છે!”

“જે દિને એણે એ નોટ કાઢ્યાથી લાવી પોતાની શેઠશીને આપી તે દિનેજ બન્ને લડ્યાં અને એણે એને કારભારી તરીકે રાખ્યો નહિ. અહિંથી કોઇ ગામ એ આવી ગઈ. ક્યાં ગઈ તે મ અનંત જાણુ નથી.

“અને તેથી એને પકડ્યો! નવ્યાબિનીનેય પૂછ્યું નહિ!”

“તેને શું પૂછીએ! આરોપી સર્વ કબુલ કરે છે અને તેને પૂછવા કે ફર્ગાદ કરવાનું કહેવા અમે જઈએ તો તે ના પાડશે કારણ પોતાની આબરુ—”

“કિંતુ અનંતરાયના આરોપ માટે તેની સાક્ષી લેવીજ પડશે.”

“તેનું આપણે શું કામ! મેજસ્ટ્રેટ વ્યવસ્થા કરી લેશે.”

“અને તેટલો વખત એને કેદ રાખશો! એમ કરશો એટલે

આખા શહેરમાં વાત ફેલાઈ નવ્યાબિનીની કીર્તિને બંદો લાગશે.”

“પોલિસને શું તેમાં! હું! જે અનંતને છોડાવવા હોય તો એક શરત છે. જે નવ્યાબિની આવીને મને એમ કહી જાય કે અનંતે મને ‘આપવાનેજ નોટ લીધી હતી’ તો અમે એને તરતજ સુકત કરીશું.”

“ત્યારે તમે એને પૂછતા કેમ નથી. તાર કરો.”

“મેં તમને કલા પ્રમાણે હું હવે કંઈ કરી શકીશ નહિ. અનંતનો કોઇ સ્નેહી પ્રયત્ન કરશે તો હાવશે” આમ બોલી તરતજ વિલ્સને પાસેની દોરી ખેંચી.

હવાલદાર અંદર આવ્યો.

“આ મુદતને દરવાજો ખોલાવ. મુડખાઈ”

પ્રકરણ ૨૦ મું

રમણી કે રાસક્ષી.

રસ્તામાં આવતાં લાલબિહારીના મનમાં તુમુલ્લ મુલ્લ ચાલી રહ્યું. વિચારોએ તેનું મગજ ઘેર્યું:

“અનંતનું કેદમાં જવું કે છૂટવું એ સર્વનો આધાર રાણી ઉપર-નવ્વાબિની-ઉપરજ છે, એમ એ સમજી ગયો. આજ સુધી નવ્વાબિનીએ તેને અનેક દુઃખ દીધાં, તે સર્વનો બદલો આપવાનો જો તે વિચાર કરે તો તે અનંતને છોડાવે.....હવે કરવું શું!..... એ પડ્યા મુસલમાન! યવન સાથે કામ સેવાનું. પરંતુ જો તે મળવાનું મનમાં લાવે તો કંઈ વિઘ્ન નથી. પણ જો તેની પાસે તો-કદાચ માર પણ ખાવો પડે.....પણ, કંઈ નહિ-એવે તે થાય. હું પણ મિત્રધર્મ ચૂકીશ નહિ. શંકા આવતાં ભય ધરવાથી શું વળે! ત્યાં જવુંજ; ખટપટ કરવીજ. ‘અનંતરાય પાસેથી હું સંદેશો લઈ આવ્યો છું,’ એમ કહેવું પડશે. અને માત્ર એકજ શબ્દ-માત્ર એકજ શબ્દ-તે બોલશે કે તરત અનંત છૂટો થશે...”

એવા એવા અનેક વિચાર તેના મગજમાંથી પસાર થયા. રાણી પાસે જઈ વિનંતિ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. લાલબિહારી એને ધિક્કાર્યો. પણ-“જરૂરે ગ્રહેડાને પણ બાપ કહેવા પડે” એ વત પ્રમાણે તે નવ્વાબિનીના બંગલા તરફ વળ્યો. વખતનું તેને જ્ઞાન નહતું. ‘ત્યાં ગયા પછી શું કરવું!-શું બોલવું!’ એ સિવાય બીજો કોઈપણ વિષય તેના મનમાં પેસી શક્યો નહિ.

“તું અનંતરાય પર દયા કરે, તમે...કરો, આપ દયા કરો.”
એમ કહેવું તે સાંભળશે નહિ, એમ લાલબિહારીને લાગ્યું. તે પછી
એને શું કહેવું? આમ કહેવું::

“જે તમે અનંતને ઓગવશો નહિ, તો તમારા નામને કલંક
લાગશે. બધા વર્તમાનપત્રોમાં તમારું નામ છપાશે. તમે એક મોટા
આખરદાર મનુષ્યની પત્ની છો. તેનો વિચાર કરો, અને તમારી
કીર્તિને કલંક ન લાગે તેમ કરો. વગેરે આવી વાતો કહેતાં તેનું
મન પલળે નહિ, તો ‘અનંતરાય પર કૃપા કરો એમ કહેવાથી શું
ચરો? અનંત પ્રત્યે મલાવેલાં વર્તનથી તેની પ્રતિ રુષ્ટ દેખાઇ
આવે છે.”

એવા વિવિધ વિચારો તેના મનમાં ધોળાવા લાગ્યા.

વળી અનંતરાયે ચોરખાનામાંથી પચાસ હજારની નોટ કસાડી
લીધી એ વિચારે-એના સ્મરણે તેનું મન અસ્વસ્થ થયું. પણ
એટલામાં ‘સનિવારે અનંતે નોટો કોટમાંથી આણી પોતાની શેઠ-
શીને આપી,’ એ યાદ આવ્યું. “ત્યારે એ ચેરીને માટે તો એને
પકડયો નથીને—? પણ પોલિસને એ વિષે શું ખબર? તેમને
સ્વપ્ન તો નહિ આવ્યું હોયને? એ ‘શિરદીન શય’ની તપાસ કરવાને
પોલિસ ત્યાં તો ન આવી હોય ને? અનંતને તે શય અથે સંબંધ
કરો?”

અંગણે આવતાંજ એક સુસજ્જિત ગાડી ત્યાં ઉભેલી દેખાઇ,
અને દારપરના સિપાઇને પૂછતાં ‘છે. પણ બહાર જવાની ગડયામાં
છે, એમ ઉતર મળ્યો. તેણે જરા બપડામાં કહ્યું:

“હું અનંતરાય પાસેથી આવ્યો છું. તેણે મોકલ્યો છે.”
આખરે તેને દાખલ કર્યો.

નવ્યામિની પાસે જઈ લાલબિહારીએ તેને કુર્તિસ કરી. તે પોતાનો બહાર જવનો પોષાક પહેરી એક કોચ પર બેસી હુકમ ગમગમતી હતી. તેણે મોંપર બુર્ખો નાંખ્યો ન હતો. બિહારીને જોઈ તેણે તેને એક ખુરશી પર બેસવાની આજ્ઞા કરી. અને બોલી:

“ તમારું નામ બિહારી કે ? લાલબિહારી તમારું નામ ને ? ”

બિહારી આશ્ચર્ય પામ્યો, ‘ રાણી નામ ક્યાંથી જાણે ! ’

મોટેથી કહ્યું: ‘ જી હા, સેવકનું નામ બિહારી છે. ”

“ અનંતરાયે તમારા વિષે બે-ચાર વાર કહ્યું હતું. વાર, તમે જાા માટે આવ્યા છો ? અનંતે તમને કેમ મોકલ્યા ? ”

“ તે કહેતાં જરા વાર લાગશે. કોઈ સાંભળે એમ ન હોય તો સ્થગ્ન. ”

નવ્યામિનીની પાસેજ એક દાસી તેનો બુર્ખો ઝાલી ઉઠી હતી. તેના પ્રતિ દષ્ટિ કરી તે બોલી.

“ તું એ પાછો લઈ જા. હમણાં બહાર નથી જવું, કોચમેનને ગાદી છોડી નાંખવા કહી દે, અને અહિં કોઈ આવવા દેતી નહિ. ” દાસી ગઈ. બિહારી પ્રતિ વળી તે બોલી “ તમને અનંત સાથે સંબંધ —અત્યંત સ્નેહ છે, ખરું ? ”

“ જી હા તે મારો મિત્ર છે. ”

“ મારે બંગલે આવવાની મેં ના કહી હતી તે તમને ખબર ન હતી ? ”

“ હતી. પરંતુ તેણે મને નથી...” તે ‘તેણે’ પર ચાર મૂકી ગોરો.

“ તમે તો તેનું નામ દીધું ? ”

“ તે તો તમે મને મળો, તેજ કરણથી. હું અહિં આવ્યો છું તેની પણ તેને તો ખબર નથી ! તમે એને પોલીસના તાબામાંથી છોડાવો એ ધમ્મકથી હું આવ્યો છું. ”

“ શું પોલીસના તાબામાં ? શા માટે ? ”

“ તમારી પચાસ હજારની નોટો ચોરવા માટે. ”

નવાબિની જરા ગભરાઇ. પણ સ્વસ્થ થઇ હુકાનો એક સખડો ખેંચી, બોલી; “ વાહ ! આશ્ચર્ય ! કઇ નોટ ?

“ તમે ગાંમદેવીના બંગલામાં જૂલી ગયા હતા તે. ”

“ હં, સમજી, મને એ નોટો જડી નહિ તેનું કરણ. પરંતુ અનતેજ એ લીધી એમ પોલીસે કેવી રીતે જાણ્યું ? મેં કંઇ ફરીયાદ કરી નથી. ”

“ તમે ગામ ગયા પછી સઘળો વખત એ બંગલા પર પોલીસની નજર હતી; છે. ”

“ શા માટે ? ”

“ તે કાંઇ હું કહી શકતો નથી. ” વિચાર કરી બિહારીએ ઉત્તર દીધો: “ પણ ત્યાં એક ડિટેક્ટીવ ભરાઇ બેઠો હતો. તેણે એને નોટો લેતાં જોયો. અને જ્યારે અનંત નાટક જોઇ પાછો જતો હતો ત્યારે પોલીસે તેને પકડ્યો. ”

“ ક્યારે ?—કેટલે વાગે પકડ્યો ? ”

એ પ્રશ્ન પૂછતાં તે કંઇક ગભરાયલી દેખાઇ. તેણે પોતાનાં અખમલના પેલકાંનાં બંધ દીક્ષા કર્યાં.

“ રાત્રે ૧૧ વાગે. ” ઉત્તર મળ્યો.

“ અત્યંત અમકારિક વાત ! અનંતરાત્રે શું કહ્યું ? ”

“કે અન્યની નોટો મારી દૃષ્ટિએ પડવાથી તેને પાછી આપવા અથવા સુરક્ષિત સ્થાને રાખવા મેં તે લીધી.” છતાંયે પોલિસ તો...”

“હું કંઈ એ નોટ પાછી લેવાની નથી...વાર. તેણે મારું નામ દીધું કે?”

“ના. ‘એક બાઈની છે’ એમ કહ્યું.”

“પરંતુ પોલીસનું નામ જાણ્યું ગયા હશે?”

“એમજ લાગે છે. અનંતે તો કહ્યું ન હતું.”

“! અરે પોલીસ જાણે કે આખું જગત જાણે, તેની હું દરકાર કરતી નથી. પણ મારા અંગલાપર પોલીસને નજર રાખવાનું શું કારણ?”

“તે તો કોણ જાણે! મને પણ આશ્ચર્ય લાગે છે. અનંત પર આવેલા આ અણધાર્યા પ્રસંગ સિવાય બીજાનો મને વિચાર આવતો નથી. તે છૂટો થાય તેમાં આપણુ બન્નેને લાલ છે—”

“મને શું છે? તમને હશે. મારે તેની સાથે શો સંબંધ? જુઝાની લેશે તો હું તો કહીશ, કે ‘મને શું ખબર?’ એજ મારો જવાબ.”

“પણ એથી તો ઉલટું વુકશાન થશે. ન છપાયા જેવી વાતો છપાશે; તમારો અનંત સાથે દુષ્ટ સંબંધ હતો—એવું એવું.”

“તેમાં શું થઈ ગયું?” તેની મુખમુદ્રા પર ચિંતા લેશ માત્ર અણધારી નહિ.

“કેમ શું થઈ ગયું?” તમારી આખર—તમારી કાર્તિ—”

“એમાં આખર શાની જાય છે?”

બિહારીને લાગ્યું: “આ તે રમણી કે રાક્ષસી?” વિચાર કરી તે બોલ્યો: “તમે એને છોડાવો તો સારું.”

“તે માટે મારે શું કરવું?” તે એક નાનકડું પંખો લઈ પરસેવો ઉશડવા લાગી.

“એટલું જ કે ‘અનંત પર મારો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, અને તેણે મને આપવાને જ નોટો લીધી,’ એમ પોલીસને કહેવું. આથી કેસ ફાઇલ થશે નહિ, તે છૂટો થશે, તમારું નામ બહાર આવશે નહિ, અને.....”

“મારા નામની મને દરકાર નથી. બાણું થશે તો હું આ હિંદુ-સ્તાનનો ત્યાગ કરી જઈશ. એજ.” તેણે હુકકો બાણુએ મૂક્યો.

“અને રંક નિરપરાધી મનુષ્યને વિના કારણ સજા પામવા દેશો? તેની તમને જરા દયા નથી? માત્ર એક શબ્દના ઉચ્ચારથી એ છૂટો થશે. ખૂનનો આરોપ પાણી નીકળી જશે.”

“શું? ખૂન કોનું? કોણે કર્યું?”

“ખૂન કરવા માટે અનંતને પકડ્યો છે.”

“પોલીસ ગંડુલ જણાય છે. ખૂન કરનારના મોઢાં જૂદા. અનંત જેવા પર ખૂનનો આરોપ! કોનું ખૂન? ઓ ખુદા!”

“કોનું ખૂન, તે મને ખબર નથી.”

“ગયા શનિવારે હું ગામ ગઈ હતી તેથી પોલીસે તર્ક બાંધ્યો હશે, કે અનંતે મારું ખૂન કર્યું! વાહ! ખરા બાઈ! ખરા સિપાઈદાદા!”
ભયંકર હાસ્ય તેનાં મુખ પર છવાયું.

“હા. એવીજ કંઈ બૂલથી બિચારો અનંત નાલાશી પામે છે. પાણી એ બૂલ આપ માત્ર એક શબ્દથી સુધારી શકશે. જરૂર, તમારી ઈચ્છા હોય તો.”

“મને સર્વ વાત કહે. હું પછી વિચાર કરીશ.”

નવાબિની 'તમે' પરથી 'તું' પર આવી. બિહારી માલ્યો:

“ મોટો આદિમરાનાં ચોર ખાનામાંથી મળી.... ”

“ હા. મેં ત્યાંજ મૂકેલી. બહારગામથી આવી મેં શોધી ત્યારે મને જડી નહિ... હો ગઈ, તો !..... પણ અનંતરાયે તે ચોરી કે આપવાને લીધી, તે હું કહી શકું નહિ. ”

“ કેમ ? એ ચોરી કરે એમ તમને લાગે છે ? તો પછી— ”

“ અરે હું તો આલી જઈશ. મારું શું જાય ! તારો મિત્ર— ”

“ તમે એને ન છોડાવશો તો હું ધારું છું કે આપ દયાલી— ”

“ એમ નહિ કહો ”

“ ત્યારે એને છોડાવો. નહિતો મારે કાંઈ ખટપટ કરવી પડશે. તમારી મદદ પર હું અવલંબી શકું નહિ. ”

“ ના. ના. હું મદદ કરીશ. તમારા જેવા માણસ વિનવે અને મારાથી કેમ ખેસી રહેવાય ! ”

“ ત્યારે વિદસન સાહેબને કહી એને છોડાવશો કે? ”

“ સાહેબ કેવો છે ? ”

લાલબિહારીએ વિદસનના શરીરને વર્ણવ્યું.

“ તે શા અધિકાર— ”

“ મોટો પોલીસ ઓફીસર છે ”

“ તમે એને કેવી રીતે મળ્યા ? ”

“ તેણેજ અનંતરાયને કાલે પકડ્યો. મેં આજે એક માણસને તેનું શિરનાશું પૂછ્યું અને પછી તેને મળી આવ્યો. ”

“ વાર. અનંતને તુરંગમાં એ લઈ ગયો ? ”

“ ના. એ પોલીસ સિપાઇ વિકટોરિઆમાં ખેસાડી એને લઈ ગયા. એ બીજા બાળુ મર્યા ક્યાં તે હું જાણતો નથી. ”

“તે તમારી જૂલ તમારે પાછળ જવું જોઈતું હતું. હું હવે
આકી ગઈ છું. તમે જવ”

“હું પણ અનંતને એમવરો કે?”

“રાતના નવ વાગે મને મળજો. હું જવાળ આપીશ”

લાલગિહારી ઉઠ્યો. ‘પ્રસંગ પડે બાંકા તો ગમ્મેકુ કહેના કાકા’

તેવી એની સ્થિતિ થઈ હતી. રાણીને આવવાની હા કહી તે
આણતો થયો. “રાત્રે ૯ વાગે આવવું! કેવું વિલક્ષણ! કાઠની
દરકાર નહિ. રાત્રે કોણ જાણે શું થશે! સમજણ પડતી નથી.”
એવા અનેક વિચાર તેને આવ્યા.

પણ તેનું ચિત્ત સમજી શક્યું નહિ કે ‘આતે રમણી કે રાક્ષસી?’

પાણીને મૂલો!!

નૂરજહાં નાટક:—લખનાર દિનેન્દ્રલાલ રાય
કિ. એક રૂપીઆ.

અલંકાર શાસ્ત્રની

નવવલ્લરી:—ગુજરાતી ભાષામાં પોતાની લખનાર
અને વિષયનો મહેલો રસિક ગ્રંથ, કિ. એક રૂપીઆ.

બંને સાથે મંગાવનારને માત્ર સવા રૂપીઆમાં.

સાહિત્ય કુંજ ગ્રંથમાળા નહીઆદ.

પ્રકરણ ૨૧ મું

અદરશ !

હવે અપણે ગણપતિરામ પ્રતિ વળીએ.

એનો નવાબને ત્યાં સેવન રમવા જવાનો હેતુ નવ્યાબિનીને મળી તે પાસથી કાંઈ હકીકત કઢાવવાનો હતો. નવ્યાબિની જીવતી હોવાથી એકવાર તેને મળવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો હતો. તે જીવતી નીકળવાથી એ બહુ નિરાશ થયો હતો. તેને મળવાનો નિશ્ચય કરી તે આજે-રવિવારે-નવાબ પાસે ગયો.

થોડો સમય રમ્યા પછી શરાય પાછને નવાબને એણે ખીતબોઝ અને સંધિ સાધી નવ્યાબિનીને મળવાની વાત છેડી. તરત નવાબે એક આકરને તેડવા મોકલ્યો.

નવ્યાબિની લાલગિલારી તરતનોજ ગયો હોવાથી કંટાળીને જરા કાચમાં બેઠી-પડી-હતી. આકર આવતાંજ તેણે તો 'નથી આવતી' એમ જણાવે કરી કહ્યું.

પણ એટલામાં એને કંઈક યાદ આવ્યું. તરતજ તે નવાબ પાસે દોડી ગઈ અને પૂછવા લાગી 'મને કેમ ખોલાતી ?'

નવાબે કારણ કહેતાંજ તેણે આનસાહેબ (ગણપતિરામ) ગદુરખાં કાણ છે એમ પૂછ્યું. ગદુરખાંએ બધી વિગત માંડીને કહી. પોતે ટિટકરીવ છે એનું તેને જ્ઞાન ન રહ્યું. નવ્યાબિનીની

સુખ મુદ્રા પર એ સર્વ સાંભળી બહુ ફેરફાર થઈ ગયા. અને સાસંકે સુદ્રાએ ગણપતિરામને નિહાળ્યો. પછી સ્વસ્થ થઈ બોલી “ડીક છે, ખણુ હું કાંઈ તમારા મોલાવવાથી આવી નથી. મેં તો ‘નથી આવતી’ એમ કહાવ્યું હતું. પણ પછી વિચાર ફરવાથી આવી છું. અજ્ઞ સવારે મેં મારા સર્વ માણસોને ગુલનાર વિષે પૂછ્યું. પરંતુ કોઈ કદ દેતું નથી. આથી મને તમારા પર શક આવે છે કે તમેજ એને નસાડી મૂકી બોલો.”

‘ગુલનાર’ એ શબ્દ સાંભળી ગણપતિરામે આંખ ખીંચે રાખી કાન માંડ્યા.

“તારી દાસી ગુલનાર! હું શું જાણું! હું કાંઈ તેના પર જાણસી કરતો હતો?”

“એ લટપટ નહિ ચાલે! તમે એના પર મોહિત થઈ ગયા. તમેજ એને કશે સંતાડી મૂકી હશે. મેં એને અહીં આવવા સખત મના કરી હતી પણ તમારા આમળ બિચારી ગરીબનું શું ચાલે?”

“તું સાથે નહોતી લઈ ગઈ?”

“તેથીજ તમે કાળ્યા. તમને બરાબર ખબર હતી કે હું નહોતી લઈ ગઈ. તમારી તહેનાતમાંની ગાડીમાં બેસી તે દિને મારે જવું પડ્યું. તમે મારા ગાડીધોડામાં બેસી તે દિને ફરવા ગયા હતા. કંઈ તે દિને મારા ધોડા પર મહેરબાની કરી?”

“કોની! તારી! તારી ગાડી મેં ક્યારે લીધી! આજે કેટલા રોજ થયા પહારજ કાણુ જાય છે?”

“પણ મેં મારા કાચમેનને પૂછ્યું ત્યારે એણે તમારું નામ દીધું”

“એ સુવ્વર બહુ લુચ્ચો છે! કશે હાર પીને પડ્યો હશે”

“પણ મારે તેની સાથે કંઈ લેવાદેવા નથી. ગુલનાર ક્યાં ગઈ તે કહો એટલે બસ.”

“ મને ખબર નથી. દરોકે દહાડા થયા મેં એને જોયો નથી. કોઇ સાથે નાણી ચર્ચ હશે. નાણી જય તેમાં નવાઇ નથી. એ બહુ સુંદર છે તેથી—”

“ તમે નથી કહેતા કેમ? હું ફરીઆદ કરીશ હું! એ નહિ આલે ”

એમ કહી જોરથી પગ ઠોકતાં બાઇ સાહેબ આંખમાં ગયાં. આ સર્વ સંભાષણ બેનથી સચુપતિરામ સાંભળતો હતો. તરત એણે વિચાર્યું:

“ હાશ! હવે આંખો સપ્પાટામાં. પેલા એ બદમાશો ગુલનારનું ખૂન કર્યું. આ નવાખના કહેવાથી. ઉશ્ચુનું પત્નીપર કાંઇ આસતું ન હોવાથી દાસીનું ખૂન કરી વૈર લીધું. વળી એનાપર જરા ખાટી મિઠી નજર હતી. ઠીક! હવે શું રહ્યું! પોતાને તામે ચલા કચુલ નહિ થઇ એટલે મારી નાખી? કેવું વિચિત્ર! પાકી તપાસ કરવી જોઈએ. ”

આમ વિચાર કરી તેણે રગ્ન લીધી.

પણ બારણામાંજ એક મુસલમાન નોકર મળ્યો તેણે કહ્યું

“ આપને જેગમ સાહેબા ખોલાવે છે ”

આતો ‘ ભાવડું હતું અને વેલે કહ્યું ’ એવો ઘાટ થયો. ગણ-જીતિરામ તરત એની સાથે ગયો.

શિણગાર થયા પછી નવાખિનીએ કહ્યું “ મેં આપને કશેક જોયા હોય એમ લાગે છે. ”

“ એકમે પર ગાડનમાં ફરતા જોયા હશે, બાઇસાહેબ. ”

“ ના. ના. આપણા બેનું સંભાષણ પણ થયું છે. ધણું કરીને મારી માંમદેવી આગળની બંધકીમાં મેં તમને જોયા હતા ” નવાખિનીએ માદ કરતાં કહ્યું.

ગણપતિરામ મલરાપો પણ સ્વસ્થ થઈ બોલ્યો “ અરે! બીજા કોઈને જોયો હશે. ગાંમદેવી ક્યાં આવ્યું તેનીય મને ખબર નથી. ”

“ એમ ઉઘાવશો તે મારી આગળ નહિ ચાલે. આ ખોટી દાહીજ તમે દાણ છે તે કહી આપે છે. ”

આ સખ્ત સાંભળીને ગણપતિરામ ચમક્યો. કોઈપણ દિવસે તે આ પોષાક મેદેરી નહોતો ગયો. શેત્રંગ રમવા તે રાત્રે જતો. આજે દિવસે જવાથી તે પકડાયો. તેને સર્વ કષ્ટોલ કરવું પડ્યું. ડિટેક્ટીવ છું એમ પણ એણે જાહેર કર્યું. પછી એણે કહ્યું “ હું ડિટેક્ટીવ છું એમ જાણવા છતાં તમે મને શા માટે બોલાવ્યો ? ”

“ તમે ગાંમદેવીની બંગલી પર ડિટેક્ટીવ મૂક્યા ! હું ને અનંત મળી ખોટા ચિકકા પાડીએ કે જુગાર રમીએ છીએ એવા શક્યો ! ”

“ ના. ના. એવું કાંઈ નથી ”

“ ત્યારે ત્યાં ખૂન કરીએ છીએ એવું ધારીને ! ”

“ કદાચિત તેમ હોય ” પોતાને લાભ થશે એમ ધારી ગણપતિએ કહ્યું.

“ હ. હવે સમજાયું. પોલીસને ખૂન થવાનો સંશય આવ્યો અને માફ ખૂન કરવાનો આરોપ મૂકી અનંતને કેદમાં નાંખ્યો ! વાહ ! વાહરે ! પોલિસ વાહ ! ખૂબ કરી ? ” નવ્વા બિનીએ એક ભયંકર અદ્ભુતસ્ય કર્યું “ આના કરતાં તો દેશી રાજ્યોની પોલીસો ધણી સારી. ”

“ પોલીસની બૂલ થઈ બાઈ સાહેબ ! તમે અદસ્ય થવાથી પોલીસને શક આવ્યો... ”

“ વાહ ! કોઈ માણસ કોઈને કહ્યા સિવાય ગામ જાય એટલે તેવું ખૂન થયું... ”

“ પરંતુ બીજા સંજોગોને લઈને—”

“ પરંતુ હવે ? હવે તો હું તમારી સામે જીવતી જાગતી ઉભી છું. ”

“ ત્યારે તમે આવે વેશે અહિં રમવા કેમ આવો છો ? અત્યાર સુધી તો ઠીક, પણ મને ગઈ કાલે રાત્રે જીવતી જોવા છતાં સા માટે આવવું પડ્યું ? એમણે (નવાબે) ખૂન કર્યું હશે એમ ચારી ? ” નવાબિનીએ એક પછી એક સવાલ પૂછ્યા.

ખરું જોતાં ગણપતિરામને એજ સંશય હતો. પ્રથમ કરેલા સર્વ વિચાર એના ચિત્તમાંથી પસાર થઈ ગયા. એને એમ પણ લાગ્યું કે નવાબિનિને પોતાના જોવા જ સંશય આવ્યો છે.

તે વિચાર કરતો હતો એટલે નવાબિની બોલી “ કેમ બોલતા નથી ? વાર. પણ તમે ડિટેક્ટીવ છો એ નકકી. મારે બીજી પંચાત નથી. ગુલનાર અદ્વૈત થઈ ગઈ છે. તમને લાગે છે કે એનું ખૂન થયું ? ”

“ જો કોઈનું થયું જ હોય, તો એનું જ. ”

“ એ અંગ્રેજીમાં ઉત્તર નહિ ચાલે. મેં એસવા ઉત્તર એક અંગ્રેજી લીધો, ત્યાં મારો કારભારી રોજ આવતો. હું એક દિન આમ ગઈ એટલે એના પર આરોપ મૂક્યો કે એણે મારું ખૂન કર્યું. હું ગામથી પાછી આવી. મારી દાસીને અહિં મૂકી ગઈ હતી, તે ગુમ થઈ ગઈ. ચાકર માણસ દાદ દેતાં નથી અને એમનો જવાબ તમે સાંભળ્યો જ છે. ”

“ પણ એની કલ્પના સંભવિત છે. ગુલનાર મનોહરશ્રી હોવાથી—અને આ મુંબઈ રહ્યું—કોઈ સાથે નાસી ગઈ હશે. ”

“એ વાત તદ્દન ખોટી છે. એ કહી એમ નાસી નહિ જાય... ખટ્ટી હિસ્તાદ છે. હવે મને કહેતાં સરમ આવે છે, કે એમણે ‘મારી સાથે લખા કર. એક લાખ રૂ. તારા નામ પર ચઢાવું’ એવી ધણી લાલચો આપી પણ એ ચળી નહિ.”

“તો તેની હાં માટે મરણની શિક્ષા કરી હશે.”

“નહિ મને નથી લાગતું. પણ વખતે-ના. ના. નહિ જ.”

“તમને જે ખબર હોય તે કહેશો તો—”

“સાંભળો. ગયા શનિવારે અનંતે કોટમાંથી ૫૦૦૦૦ ની નોટ મને લાવી આપી તે મેં ગજવામાં મૂકી. પછી બંગલીએ ગઈ ત્યારે યાદ આવ્યાથી પેટી પેટીના ચોરપડમાં મૂકી. અનંત પાસેની ચોરડીમાં હતો પણ મેં એ વિષે એને કત્થું નહિ.”

“પણ તમારી સાથે બંગલે ગયોજ નથી એમ અનંત કહે છે.”

“તે ખોટું હશે. તેને નોટ અચાનક જડી એ ખરું. પછી અમારે ટટો થવાથી એ ચાલ્યો ગયો અને હું અહીં આવી. પછી તો હું બૂલીજ ગઈ. તે પછી “મને તારૂં મોં બતાવીશ નહિ” એવા અર્થનો એક પત્ર લખી તેને આપવા મેં ગુલનારને આપ્યો.”

“તે તેને મળ્યો હશે.”

“મને તેની ખબર નથી. પણ મેં બહારગામ જવાનું નક્કી કર્યું ત્યારે મને ગુલનારે જ તૈયારી કરી આપી. પછી ‘હું થોડા દિવસમાં પાછી ફરીશ’ એમ કહી હું ગામ ગઈ.”

“તે રાત્રે જ ગયા કે?”

“હા. સ્ટેશન પર એમની ગાડીમાં ગઈ. મારી ગાડી હાજર ન હતી.”

“બસ મારે એટલું જ જોવું છે.”

“મારી સાથે આવવા તેણે બહુ વિનંતિ કરી પણ મેં જ માન્યું નહિ. હવે મારે દિલથીર થવું પડે છે, યા અલ્લા ! તેનું શું થયું હશે ?”

“પણ પછી તમે આવી સર્વને પૂછ્યું હશે ના !”

“પણ કોઈને ખબર નથી. તેમાં ગુલનાર પાછલી તરફના એક વિચિત્ર કળવાળા નાનકડા દરવાજામાંથી જતી. એની કુંચી પોતાની જ પાસે રાખતી.”

“વાર. ગુલનાર અદસ્ત થવાથી તમને શા શા નર્ક થયા ?”

“તમે જ તે ધારી લો.”

ગણપતિરામે મનમાં વિચારવા માંડ્યું :

“એને પોતાના પતિ પર તો શક આન્યો હશે. પણ એ તેનું નામ કેમ લે ? હવે મને જે ખબર છે તે એને કહેવી કે નહિ ! એમ કરવાથી એ જરા દિલ ખોલશે.”

સર્વાંગ સુંદર સચિત્ર વાર્તા માસિક

પુષ્પહાર

વાર્ષિક લવાજમ

હિંદમાં રૂ. ૩-૮-૦ હિંદ બહાર રૂ. ૪-૮-૦

છુટક નકલના છ આના.

લખો:—શ્રી “અહારાક્ષિત” પ્રેસ—મુરત.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

એ તો હું ! એજ !

“ વાર ” નવ્વામિનીએ પૂછ્યું. “ ગયા અઢવાડીઆમાં કેટલું ખૂન થયું છે ! ”

“ હા. અનંતશરે લીધેલી ગાંભિરવી આંગળની એ બંગલીમાં ખૂન ચયાની પાકડી માહિતી છે. તે ઘરની તપાસ કરતાં સ્નાતશ્રુમાં રકતના ડાવા હતા. જે મનુષ્યનું ખૂન થયું તેને એક ખુરસીપર બેસાડ્યું હતું. પાછળથી એ ખુરસીની બેસવાની જગા કાઢી લઈ હાથા પર રાંદો મારી દીધો હતો. મારી ખાત્રી છે કે તે મનુષ્યનું ખૂન કરી ધડ એક અને માથું બીજે સ્થળે લઈ ગયા હતા. હું હથિઆર ધાણું કરી તરવાર—”

આ સર્વ સાંભળી નવ્વામિનીની મુદ્રા જરા સફેદ થઈ ગઈ. તે બેલી-બબરી. “ કેવું લયાનક કૃત્ય ” પછી તેણે કહ્યું “ પણ તે બંગલીમાંજ પોલિસ કેમ ધુસી ! ”

“ તમારા બેની તે ખાનગી જગા અને તમે અદક્ષ થયા એ—”

“ પણ માત્ર એટલા પરથી કાંઈ પોલિસ ત્યાં જાય એમ અને નથી લાગતું. કાંઈ વિશેષ બન્યું હોવું જોઈએ.

“ કાંઈ એ બેશ્યાએ પેતે બેસલી હકીકત પોલિસને જણાવવાથી તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો.”

“બે વેશ્યાએ ?”

“હા” કહી તેણે સર્વ ખ્યાન કર્યું.

“બહુજ અજબ ! મને નથી લાગતું કે આ વાત ખરી હોય”

“ખરીજ છે. તે માણસ બેકમે પર મરુ એમ પણ તેણે કહ્યું.”

“અને તેથી તમે ધાર્યું કે પોટલામાં સ્થળ હતું ?”

“અરે ! હજી તો મહુ કહેવાતું છે” એમ કહી તેણે પહેલાં અને બીજા પ્રકરણમાં બનેલી વાત નામ ન દેતાં કહી.

“બહુજ ગજબ ! હું પછી એ સંમતે ઓળખ્યું કે ?”

“નહિ. કોઈએ ઓળખ્યું નથી. સુઘદામાં મસાલો બરી તેને તાણું રાખ્યું છે સમનું માયું મજે તો કોઈક ઓળખે પણ હું ધારું કે માયું બાળી નાંખ્યું હતું”

“પણ પોલીસે એ બંગલીમાંજ કેમ શોધ કરી ?”

“બિચારો મણુપતિ ! તેને આગળ કહેવુંજ પડ્યું, “બાઈ સાહેબ !” એ પ્રેત પરિક્ષા કરી કહ્યું કે એ બાઈ અશીષુ ખાનારી છે. ચરીરના ચિન્હો પરથી તેને મુસલમાન ધારવામાં આવી.”

“તેથી શું થયું ? હ” તે હસતાં હસતાં બોલી “હું અશીષુ બાળી હોવાથી પોલીસે મારું ખૂત થયું એમ ધાર્યું.”

“એટલુંજ નહિ, પણ સિદી કાચમેન, શ્રીમંત ઠાકની માડી, પેલા અમલ કેપ હોર્સિસ અને આપનું અદસ્ત થયું શક આણે તેમાં નવાઈ નહિ. વળી આમલ કરો છો તેથી કહું છું. મારું કરજો.”

“કંઈ હરકત નહિ ચલાવો”

“આપના અનંત સાથના સંબંધથી કોઈ અત્યાત નથી.”

“પણ માંમદેવીને બંગલોજ ખન થયું એમ કેવી રીતે ધાર્યું ?”

“ પોલીસે અનંતરાયને ખૂની ધાર્યો. એવા ખૂન મત્સરથી થાય છે. વળી આપ અને અનંત વચ્ચે ટોટો જામ્યો.” એમ કહી એણે સ્નાનગૃહમાં પોતે કરેલી શોધો તથા અનંતરાયે નોટ લીધાની વાત કરી. એણે પોતાનું નામ ન દીધું.

“ અને સ્નાનગૃહમાં શોધ કરનાર અને પોટલું ઉઘાડનાર તમેજ કેની વળી ? ”

“ હા, હુંજ પણ એકલો ન હતો, અને અચાનકજ આ કેસમાં હું ભેગાંયો.” એમ કહી તેણે અર્થેતિ વાત કહી દીધી. અને પોતે લાલબિહારીને વિસ્તન પાસે મોકલ્યો તે પણ કંટુ. ઉપર “ એણે લાલબિહારીને તમારે ત્યાં મોકલ્યો તે મને ખબર છે. એનો તો મૂળથીજ આમલ કે અનંત સંબંધિત છે. હવે મારી ખાતરી થઈ કે એના પર ચોરીનોય આરોપ ન મૂકાય ” એમ કહી તે અટક્યો.

એના અંતિમ શબ્દોનો આશય નવાબિનીનો અભિપ્રાય જાણી લેવાનો હતો, પણ એ બાઈ તો મહા ઉસ્તાદ, પહેંચેલી ! તે એ બાબત કાંઈ બોલી નહિ.

“ અને છતાં એ વાત આખા ગામમાં ફેલાઈ ગે નહિ, એજ આપનું આતુર્ય બતાવે છે. ” નવાબિની હસતાં હસતાં બોલી.

“ હા, હું બહુ સાવધ રહ્યો. આપ જેવા આપજીદાર લોકોની ફરજેતી થાય એ હીક નહિ. અને વળી મારી બૂમો તીકળી સારે નો એ બહુ યોગ્ય કાર્ય કર્યું એમ મને લાગ્યું. અનંતને હવે છોડી દઈશું ”

“ મારા ચાકર માંજીસેને કાંઈ પૂછપરછ કરેલી કે ? ”

“ ના, હજી નહિ. તેના અંગે કશુંયે છે. ”

હું જાણું છું. તમને લાગ્યું કે તેમણે ખૂનમાં મદદ કરી હશે ”

બરાબર મેં એમના પર નજર રાખી છે. ”

“ તેથીજ આ વેશે અહિં આવના હશે. પણ હવે તમે ત્યાં જઈ શકશો નહિ. ”

“ તે હીક છે. પણ તમારી દાસીના ખૂનીને શોધવામાં તમે મને સહાય કરશો ? મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપશો ? બોલો તે અશીલુ ખાતી હતી ? ”

“ બની શકે, કારણ મારી અશીલુની ડાબી એનીજ પાસે રહેતી. ”

“ એનું ઘડ જૂઓ તો ઓળખી શકો કે ? શય હજુ જેવું ને તેવુંજ છે. આવી શકશો આપ ? ”

“ કાણ હું ? તમે દિવાના તો નથી થયા ? એવું બધુંકર શિરહીન ઘડ હું કેમ જોઈ શકું ? ચાલ્યા ! ”

“ પગ અત્યંત સુંદર હોય તે પર મેંદી ચોપડી છે. ડાબી ખાંચ પર બે તલ છે. આપ ન આવો, એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ એ દાસીનુંજ શય છે, એમ મારી ખાત્રી છે. મને લાગે છે કે કોઈ ચાકરે દ્વેષ કે દ્રવ્ય લોનથી ખૂન કર્યું હશે. ”

“ હા. હું એને ઘણી વાર પ-૭ હજાર રા. આપતી હતી. હં. તે દિને કાચમેન અને સાઇસ બને નડેતા. ”

“ તેઓ તો નવાય સાહેબનું નામ દે છે, કે દશ વાગે એમણે અમને બોલાવ્યા હતા. નવાય કહે છે કે એતો બદમાશ છે. ખૂન દશ અગિયાર વાગે થયું. ”

“ નવાય સાહેબનું નામ દે છે ? એવી વાત કાળાંતરેય બને નહિ. નવામતી તો એના પર ખાત્રી મીઠી નજર છે. ”

“ નહિજ. નવાય સાહેબ શું ? આપ શું ? તમારે માટે સ્વપ્નેય સંશય કેવો ? એ કાચમેન સાઇસ પર બોલીસની પકડી નજર છે. એક શબ્દ બહાર નથી જવાનો. ”

“વાર” એ લોકો કહે, કે નવાજ સાહેબના કહેવાથી અમે ગુલ-નારને મારી, તો—”

“તો શું? પોલિસ પકડે એને. બ્રિટિશ રાજ્યમાં કાયદા આગળ સર્વ સરખા.”

“અરે! એ તો એક—પણ અમુ, મને એ વાતનો કંટાળો આવે છે. મને સ્વસ્થ પડવા દો. મને કહ્યા વગર આગળ પગલું ભરશો નહિ. હં.”

કુર્નિશ ખજાની ગણપતિરામે ચાલતી પૂકડી.

તેની મુઠા આનંદના સ્પષ્ટ ચિન્હો દર્શાવતી. જતાં જતાં તે મનમાં બોલ્યો, “ચાલો, બેલ ખલાસ. હવે જો મારા પર સાહેબ ખુશ ન થાય, તો તો હદજ. નવાબે સિદી, કોચમેન, તથા સાધસને હાથમાં લઈ ગુલનારનું ખૂન કર્યું”, એમાં શક નહિ. પોલિટિકલ ખાતું જો વચ્ચે નહિ પડે તો કેસ જામરો ચાલવાનો. હવે ક્ષણ પણ થોભ્યાં સિવાય એ બે બદમાશને પકડવાનું જોઈએ. અતંતને કેદમાં રાખવાની જરૂર નથી.” એવા વિચાર કરતો તે બોલ્યો, “એ તો નકકી થયું, ખૂની તો એજ! એ તો હં! એજ!”

પ્રકરણ ૨૩મું.

નનામી ચિઠ્ઠી.

નવામિનીના અંગલેથી જ્યારે લાલખિહારી નિકળ્યો, ત્યારે બહુ સમય થઈ ગયો હતો. તેણે ઘેર જવું, કે અનંતને ત્યાં, એનો નિર્ણય કરવામાં અડધાક કલાક લીધો, અને છેવટે અનંતને ત્યાં જવાના નિશ્ચય પર આવ્યો.

ત્યાં જઈ જોયું, તો મધુરબાળા આકંઠ કરી રહી હતી, અને રસોઈયણે તેને સમજાવતી હતી, એમ માલમ પડ્યું. એને જોઈ રસોઈયણે કહ્યું, “સારું થયું, તમે આવ્યા તો. આજે પ્રભાતથી એણે રકારોળ માંડ્યું છે, તે મફતીજ નથી. હડીને રજા સિવાય અન્ય કાંઈજ એણે ક્યું નથી. એ કહે છે કે “મોટાનાઈ (અનંત) પર બહુ મોટું સંકટ આવ્યું છે, અને એનું મૂખે હવે નજરે નહિ પડે.” મેં બહુ સમજાવ્યું, પણ માનતીજ નથી. હવે કરવું શું?”

“પણ અનંતરાય પર કંઈ સંકટ આવ્યું છે, એમ લાગવાનું કારણ?” લાલખિહારી “કંઈ બોલવું તો જોઈએજ” એ હંધુથી બોલ્યો.

“હું તેજ પૂછું છું.” રસોઈયણે કહ્યું. “પણ એ જરાયજ અંધાં દે છે! અંધ કાલે રાત્રે ઘેર ન આવ્યા, તેમાં શું થયું? એ તો રોજ એમ કરે છે. પેલી કોઈ ચિઠ્ઠી આવી છે, ત્યારથી તો એ બહુજ ગમરાય છે.”

“ચિઠ્ઠી?” સાશ્વતં ખિહારી બોલી ઉઠ્યો.

ચિઠ્ઠીની વાત નિકળતાંજ મધુરબાળા બોલી, “લાલખિહારી, ખરું કહો. મોટાનાઈ ક્યાં છે? તમે સવારથી ક્યાં હતા?”

ખિહારી મનરાયો, પણ તેણે બનાવટી વાત કહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. “તમે એમ કેમ પૂછો છો? હું ઘેરથીજ આવ્યો, મઘ સત પડી અનંતરાય મને મળ્યોજ ન હોવાથી મને ખબર હોવાનો સંભવ નથી.”

“તમે પણ મને છેતરો છો? છેતરવા છુએ છો?”

ખિહારી મનરાયો, પણ મૂળ સમારી બોલ્યો, “કેમ તમને એમ કેમ લાગે છે?”

રસોઇયણ સામે સારાંક મુદ્રાએ જોતાં મધુરી બોલી, “કેમ તમે હમણા નળ્યાબિનીને ઘેરથી નહિ આવ્યા?”

ખિહારી સમજી ગયો કે હવે સર્વ કલ્હા વિના છૂટકો નથી. આથી તેણે અંગ્રેજીમાં કહ્યું “ખરી વાત છે. પણ તમને ક્યાંથી ખબર પડી? હવે કલ્હા સિવાય છૂટકો નથી. અનંતરાય ખરેજ સંકટમાં છે. નળ્યાબિની પર એની મુકિતનો આધાર હોવાથી હું એને મળ્યો આ બાઇના દેખતાં હું બધું કેમ કહી શકું? પણ તમે કેમ જાણ્યું?”

મધુરીએ તરતજ એક ચિઠ્ઠી કાઢી “ખિહારીને આપી.

તેમાં શું લખ્યું હશે? વાંચો વાંચકો!

“તારા બંધુ પર સંકટ—અતિ મહન—સંકટ આવેલું છે એ જાણીને ખિહારી તારા બંધુની ચાકરી લેવા મથે છે અને નળ્યાબિનીને ઘર જઈ બેઠો છે એ તારા પર અને તારા બંધુ પર એનો પ્રેમ! વાહ! આવા દોસ્ત કરતાં દુસ્મન સારા.”

આ ન્નામી ચિઠ્ઠી વાંચી ખિહારી બહુ સંતપ્ત થયો. તે અક્ષર જોળખી શક્યો નહિ. તે મધુરીને ટગરટગર નિહાળવા લાગ્યો. મધુરીને બધું કે રસોઇયણ બાઇને ખંદાર કાઢી એની પાસે બધું જાણી લઈ, પણ લોકનિન્દાથી એ ડરતી. પરપુરુષ સાથે પોતે એકાંતે વાત

કરે છે એમ જુમ ઉડે તે એને ગમ્યું નહિ. આથી અંગ્રેજીમાં તેણે કહ્યું, “કાંઈ હરકત નહિ. અંગ્રેજીમાં કહો. આવે પ્રસંગે એ અહિં હોય તેજ સારું. હું ગાંડી જેવી થઈ ગઈ છું, અને તમે ન આવ્યા હોત, તો હું મારી ગવર્નેસની એડવાઈઝ લેતે.”

બિહારીએ અંગ્રેજીમાં કહ્યું, હું વખતસર આવ્યો તે ઠીક થયું. આ વાત ગુપ્ત રાખવા જેવી છે. નહિ તો પોલીસમાં વરદી આપત.”

મધુરી—(અંગ્રેજીમાં) “પણ અનંતરાય ક્યાં છે.”

“લાલ—“(,)” કોઈ બૂલને લીધે એને ગઈ રાત્રે કેદમાં નાંખ્યો છે.” રસોઇયણ સામે હોવાતું બાન ન રહેવાથી મધુરી બરાડી ઉડી “મારો ભાઈ જેલમાં છે? જેલમાં?” ભયારી રસોઇયણ જેલમાં કશું સમજી નહિ. પછી સ્વસ્થ થઈ એણે અંગ્રેજીમાં પૂછ્યું “પણ એણે એવો શું ગુન્હો કર્યો છે?”

“નહિ પૂછ્યું હોત તો ઠીક. મને કહેતાં ય શરમ આવે છે કે એને એક સ્ત્રીના ખૂત અને ચોરી—”

રડતી રડતી મધુરી ગુજરાતીમાંજ બોલી ઉડી “અને તે તમે અત્યાર સુધી છૂપાવી રાખ્યું.”

લાલબિહારીએ અંગ્રેજીમાં ચલાવ્યું “મને એમ લાગ્યું હતું કે સવારે એને છોડી દેશે અને તમને કશાની ય ખબર નહિ પડે, પરંતુ તેમ થયું નહિ. છતાં હું સોગંદ ખાધને કહું છું કે આનંદાલ પોલીસની બૂલ પકડતાંજ એ છૂટશે; અને બૂલ પકડાઈ છે એમ મને ખબર પડી છે. જે માણસનો માલ ચોરવાનો આરોપ છે તે માણસની સાક્ષી બેવાની છે.”

“કાનો માલ?”

“નળાબિનીનો. અનંતને છોડાવવા એને ઘેર હું ગયો હતો. તે માત્ર એટલું જ કહેશે કે ‘અનંત પર મારો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે તે કદી ચોરી કરે નહિ’ એટલે એ છૂટી જશે એમ કહેવા એણે મને કહ્યું છે”

“પણ એ એમ કહેશે એવું તમને લાગે છે? મને તો નથી લાગતું. અરે! તે તો રાક્ષસી છે રાક્ષસી. તમે ધારતા હશો કે મને ખબર નથી. મને બધી ખબર છે. એ દુષ્ટાએ જ મારા ભાઈને ગાંડો ખનાવી મર્યા છે. હાલ એની ફજેતી થાય એવું હોવાથી કરશે-કહેશે.”

“એની ફજેતીને ખણકારે? રામ રામ કરો અને અન્ય કોઈ ઉપાય શોધો અને હવે કદી એને ત્યાં જશો નહિ.”

આ અંતિમ શબ્દોમાં કેતો ગૂઢ ભાવ હતો! પ્રેમીઓને જ ખબર!

“શું કહો છો? અનંતને મુક્ત કરવાને વિનવવા નહિ જાઉં?”

“અને તમે જવાના છો કે?”

“વાસ્તવિક રીતે મેં વચન આપ્યું છે એટલે જવું જ નોંધ્યું. પણ તમે ના કહો છો એટલે-”

“ના. ના. અગત્યનું કામ હોય તો જજો, પણ ભાઈ પર કોના ખૂનનો આરોપ હતો?”

“મને લાગે છે કે નળાબિનીનાજ, તે એકદમ અદૃશ્ય થવાથી પણ હવે તો એ ગામથી પાછી ફરી છે એટલે એ આરોપની છતિશ્રી થઈ.”

“શું અદૃશ્ય થવાથીજ આરોપ આવ્યો?”

“ના, વળી એકમે પરથી એક સ્ત્રીનું શબ મળ્યું. પોલીસને લાગ્યું કે એ ધડ નળાબિનીનું જ.”

“વાહ, એની આંખ બંધ હતી?”

“હવે સ્પષ્ટ કહેવું પડશે કે એ ધડને-થપને માથું જ નહોતું, અને ફક્ત એક શ્વેત વસ્ત્રથી ઢંકાયેલું હતું.”

“બહુ જ વિલક્ષણ !” તે બોલી હતી.

“પરંતુ હવે ખૂનનો આરોપ નથી. અને ચોરીનો છે, તે નબ્બા-મિનીના એક જ શબ્દથી દૂર થશે. અને તેમ કરાવવા માટે હું મથેલ હતો, અને રાત્રે જાગ્યો.”

‘આમ મથા, તેમ મથા, ત્યારે ખાધું ક્યારે?’

‘વિદસનને ઘેર ગયો, ત્યારે જરા નાસ્તો કર્યો હતો.’ લાલ-મિહારીએ કહ્યું, ‘અને હવે ઘેર જમ જમી લાકડા.’

‘હવે અહિં જ જમી લ્યો ને.’

મધુરીએ બહુ આગ્રહ કર્યાથી લાલમિહારી જમવા બેસી ગયો. ત્યાં કાંઈ તેને જમવાની નવાઈ ન હતી.

જમ્યા પછી તેણે પેલી નનામી ચિટ્ટીનો વિચાર માંડ્યો, પણ તે કોણે લખી હતી, તે એ કળી શક્યો નહિ.

એવામાં સંખ્યાનો સમય થયાથી, તે ખોતાના કુખ્ધ ચિત્તને શાંત કરવાના હેતુથી બેઠાને પર દરવા ગયો.

પ્રકરણ ૨૪મું.

રાસ્કલ! ગધ્વા!

લાલગિદારી અને મધુરી જમતા હતા, ત્યારેજ એક યુરોપીઅને નવાજ સાહેબ મિરનદરઅનિખાનતા જમતામાં પ્રવેશ કર્યો. યુરોપીઅન એટલે પૂછવું જ શું? એની મુઝાકાત લેવી જ પડે. નવાજ સાહેબ પોતાની મોટી માડીમાં બેસી બહાર જવાના વિચારમાં હતો. યુરોપીઅને તેને સલામ બરી કહ્યું, “હું પોલીસ ઓફીસર છું. આપના બેગમ સાહિબાની ઘસ્ટી યુવનારના શબને ઓળખાવવાનું છે, તેથી આપે મારી સાથે આવવું પડશે.”

નવાજના અત્યાર સુધીના વર્તનથી જણાયું જ હશે, કે તે બહુજ બોળો માણસ હતો. તેણે તરત કહ્યું, “ચાલો, મારી માડી તૈયાર છે.”

બંને માડીમાં બેઠા, કામ્યમેનને તે સાહેબે કાંઈ કહ્યું, એટલે માડી ચાલવા લાગી. ઓટરોડને રસ્તે એક થીએટર આગળ લાંડનબાર પાસેની સફેદ મલીમાં તે પ્લેઠી, અને એક નાનકડા ઘર આગળ ઉભી રહી. નવાજે પૂછ્યું, “આ ઘરમાં જવાનું છે?”

વિસ્સને કહ્યું, “હા, નામદાર!”

ઉભય ઉતરીને અંદર ગયા. વિસ્સને એક પડો ખસેડ્યો, અને કહ્યું, ‘બૂઝો.’ નવાજે બોલ્યું. કે એક બહુજ મોટા ટેબલ પર વચ્ચેથી આચ્છાદિત રાજ બેઠું કાંઈક પડેલું હતું. વિસ્સન નવાજના મૂખ સામે નિહાળી રહ્યા.

પણ નવાખની મુદ્રામાં કાંઈ ફેર પડ્યો નહિ. નવાખે કહ્યું “ આ મુદ્રાખાનું Morgue છે કે શું ? અહિંજ ખૂન થયેલા કે અગત્યના મુદ્રા રાખવામાં આવતા હશે. ”

“ આપે એમ કેમ ધાર્યું ? ”

“ કેમ આટલો તક નહિ થાય ? ” નવાખે મોં મલકાવ્યું.

“ આપને અહિં લાવવાનું કારણ સમજ્યા ? ”

“ હા ગુલનારનું શય ઝોળખવા. અને તેને અગત્યનું કામ જાણીનેજ હું જલદી આવ્યો છું. આ તેનુંજ શય છે કે ? ”

“ મારી ખાત્રી ન હોવાથી તો તમને બોલાવ્યા. ”

“ ખાત્રી કરવા તો ચાકર પણ આવે ”

“ પણ ચાકરને તો મ્હેરોજ ખખર. અને પણ આ જુઓ તો ખરા ” એમ કહી તેણે પેહું કપડું ખેંચી લીધું.

એ દૃશ્ય જોતાંજ નવાખ પાછળી હઠ્યો સફેદ ચર્ધાગયો “ શિર કાપીને મારી ! કેવું ભચકર કૃત્ય ? ” તે બખડ્યો,

“ એજ કે ગુલનાર ? બ્હીક ન લાગે તો પાસે જઈ જુઓ. ”

“ બ્હીક ? આ કર દેખાવ જોઈ ચિત્ત જરા અસ્વસ્થ થયું છે. બાકી ભય કાંઈ નથી, ગુલનારની ખાંધ બે તણ છે. ”

“ જુઓ, આ રહ્યા વિલસને કહ્યું. ”

નવાખ પાસે ગયો અને જોઈને બોલ્યો. “ ખરેજ આ મેંદીજ કહી આપે છે, એજ ગુલનાર. મારી ખાત્રી છે. ”

“ હીક હવે આ પાસેની ઓરડીમાં આવો ”

બને ગયા. બે ખુરસી હતી તેમાં દરેક એકએક પર બેઠા.

“ કોઈ કામગીર પર સહી લેવાની છે ? ”

“ ના, કાંઈ પૂછવાનું છે. ”

“ પૂછો, હું જવાબ આપીશ. પણ મનેજ પૂછવા દો. બોલો ગુલનારનું ખૂન થયું છે ? ”

“ હા. બહુ ચમત્કારિક રીતે. તદ્વારથી માથું કાપી વસ્ત્રો કાઢી લીધા, અને ઘડ પોટલામાં ઘાલ્યું. એ પોટલું બેકમે આગળ, ગયા શનિવારની રાત્રે અગિયારેક વાગે જડ્યું. ”

“ હું ધારું છું કે ખૂની કોણ છે તેની તમને ખબર નથી. ગુન્હેગાર નથી સાંપડ્યો ? ”

“ પકડ્યો નથી. પણ તેના પર સખત નજર છે. આપના નોકરોમાંથી જ કોઈ એએ ખૂન કર્યું છે, એમ—”

“ કોણ એ ? ”

“ સિદ્દી કોમમેન અને સાહસ ”

“ એ મારા નોકર નથી. બીબી સાહેબની તહેનાતમાં છે. ”

“ એટલે એમના કહેવાથી ખૂન કર્યું એમ તમે કહો છો ? ”

“ છટ છટ ” સકોષ નવામે કહ્યું, “ ગુલનાર બીબી સાહેબની માનીતી દાસી ! એનો એ શા મારે પ્રાણ લે ? પણ પેત્રા બે મહા ઠગ છે. દ્રવ્ય લોભથી અથવા દ્રેષથી એમણે ખૂન કર્યું હશે. હં. પણ તેના પર શક છે તો તેને પકડ્યા કેમ નહિ ? ”

“ પણ એને પકડ્યા પૂર્વે આપને પૂછવું મેં યોગ્ય ધાર્યું ”

“ મને શું પૂછવાનું ? મારો શો સંબંધ ? ખૂશીથી પકડો. ”

“ વાર, ગયા શનિવારે બીબી સાહેબની ગાડીમાં આપ બહાર—”

નવામે તેને અટકાવી કહ્યું “ કોણે કહ્યું એવું ? હં ! પેત્રા જકુરખાં ડિટેક્ટવ હોવો બોધ્યે એમ લાગે છે. આજે સવારે મહેરન આવી ત્યારે એ હતો. મહેરને એજ વાત કાઢી હતી. હં ! હું કદી બહાર જતો નથી, ને જઈ છું તોય નોંધ પોથીમાં લખતો નથી હા. બહુ

ચાલ્યાવું. કે તે દિને નવાખ અક્ષીબિહીખાને ત્યાં ઉત્તર હિંદની નવી રડીને નાચ હતો ત્યાં ગયો હતો. બહુ મોટા માણસો હાજર હતા."

"હરકત નહિ. એકની સાક્ષી હશે તો ચાલશે."

"સાક્ષી ? ત્યારે તમને મારા પર શક આવે છે ?" નવાખ હસતાં હસતાં બોલ્યો. "મેંજ તેમને ખૂન કરવા રોક્યા એમ આપને લાગતું હશે, અથવા મેંજ ખૂન કર્યું એમ લાગતું હશે"

વિલ્સને ડોકું ધ્રુણાવ્યું.

"મેં ફક્ત આપા કરી એમ તમને લાગતું હોય તો હું ક્યાં હતો તે બાબતે શું કામ છે ? ખૂનનો હુકમ કરી હું ગમે ત્યાં બહુ"

આ સંભાષણ એવું શાન્ત થયું કે વિલ્સનેને લાગ્યું કે નવાખ ખૂની હોઇ શકેજ નહિ. અને પાછી કાંઇ ભૂલ થઇ છે. ગણપતિરામે સર્વ કહેવાથી એની પ્રથમ તો ખાત્રી થઇ, પણ હમણાં નવાખનું તદ્દન શુદ્ધ અને સરળ-નિર્દોષતાની સાક્ષાત્ પ્રતીતિ કરાવતું-વર્તન નીરખી એ જરા ગૂંબરાયો.

"કેવો ગાંડો સંશય ! શુલનારને મારવામાં મારો શો હેતુ ? અને તે બહુ મરીમડી હતી. વળી કહેતાં સંકોચ આવે છે કે હું એના પર મોહિત હતો. ખીખી સાહેબની તો તે જીગર જન ! એટલું ખરું કે નોકરો એની ધર્યા કરતા."

એમ કહી એણે 'કોચમેન સાઇસને પકડવામાં આડે નહિ આવું' અને હમણાં બંગલે જઇ કોલાહલ નહિ મચાવું' એમ કબુલાત આપી. વિલ્સને તેને જવા રજા આપી.

પછી તે બબડ્યો. "આ ગણપતિ જેવો ગંધો મેં ત્રિશુવનમાં જ જોયો નથી. એ ન હોત તો મેં ક્યારતા ખૂનીને પકડ્યા હોત. રાક્ષસ ! ગંધો !"

પ્રકરણ ૨૫ મું.

પુનઃ

પ્રથમથી વિચારે ક્યાં પ્રમાણે થોડો સમય બેઠા પર માળ્યા પછી મિહારી નગ્નાબિનીને બગલે જ્યાં નીકળ્યો. અને થોડી વારમાં ત્યાં જઈ પહોંચ્યો.

તે પ્રવેશ કરવાની અણી પર હતો એટલામાં અનંતરાયના ધરના ચાકરે એને બમ પાડી. તેને ત્યાં જોઈ લાલમિહારી બહુજ ચક્રિત થયો, પરંતુ જ્યારે કારણ જાણ્યું ત્યારે શાંત થયો. તે મધુરીએ આપેલ એક મહત્વનો પત્ર લઈ ત્યાં ઉભો હતો. એ પત્ર મિહારીને, નગ્નાબિનીને મળ્યા પૂર્વે મળવો જોઈએ. વિચારપૂર્વક મધુરીએ નોકરને ત્યાંજ મોકલ્યો.

પત્ર આપી નોકર ગયો. મિહારીને લખ્યું કે ઉપર પત્ર વાંચી શકાશે નહિ તેથી ત્યાંજ વાંચવા માંડ્યું. ૧ પાકીટ અને ૧ પત્ર એમ બે છટા છટા હતા. પત્ર તરતજ તેણે વાંચ્યો.

“તમે મયા પછી મેં મારી ટપાલ જોઈ તો તેમાં એક ઉપયોગી પત્ર, મહારી સહીયર મેં તમને મોકલ્યો છે. નગ્નાબિની ના પાડે તો મયા શનિવાર રાત્રે એ ક્યાં ગઈ તે પૂછજો અને થોડા ઉત્તર મળતાજ સાથે ના પત્રની શેરો કરેલી લાઇન વાંચી સમજાવી. ઉત્તર માગજો

લી. મધુરી.

આ વાંચી તેણે પાકીટ ફોડ્યું પણ એટલામાં એક નોકરે આવી કહ્યું “બાધ સાહેબ બોલાવે છે.” તરત તે ઉપર ગયો.

તેને જોતાંજ નવ્વાબિની બોલી “હું ક્યારની તમારી વાટ જોઉં છું, આજે હું ખંદાર જવાની છું.”

“હીક છે. પણ અનંતને છોડાવવા તમે શું કર્યું ?”

“કરે શું ? તમારા ગયા પક્ષી એ વાત મને યાદજ આવી નથી તમને એ મૂર્ખની દમા કેમ આવે છે ?”

મને લાગતું હતું કે સંકટને સમયે તમે એને સહાય કરશો ખરેખરી વાત કહેવાને તમને શું હરકત છે? સવારે તો તમે—”

“તું અહિં અત્યારે આવે એ હેતુથી, એ આશાથી મેં તને છેતર્યો, અત્યાર સુધી ‘તમે’ ને હવે ‘તું’ જોઈને બિહારીને આશ્રય લાગ્યું પરંતુ તેને ગરજ હતી. એટલે તે બોલ્યો. “શું ? તમારો એવો હેતુ છે ? જોનો અત્યાર સુધી તમે નાશ કર્યો, તે મનુષ્યને બચાવે સંકટમાં મૂકી તમે મુખ્યત્વે ત્યજશો જ્યાં રાખો. હું તમને નહિ જવા દઉં.”

મહેરન તેને ટક ટક નિહાળવા લાગી; અને પક્ષી તેણે મેં મલકાવ્યું, અતિ સ્મિત કરી તે બોલી “અહાહા ! મદદ આવે હોવો જોઈએ, એ અનંતમાં આટલી દ્રઢતા, આવું શૈર્ષ્ય હોત, તો હું તેને ત્યાં છોડી ન દેત-બોલ શું કરું ? પોલિસને કહું કે મેંજ અનંતને નોટ લેવા કહ્યું હતું ? ખીણું તું જો કહેશે તે કરીશ.”

“જુહું બોલવામાં તમને કાંઈજ લાગતું નથી. પણ પત્ર લખવા કરતાં સાહેબને જાતે મળશે તો—”

“સાહેબને મળું ? તોબાહ, તોબાહ, હું જ્ઞાનખાનાની બેગમ હું કેવી રીતે સાહેબને મળું” વળી અત્યારે હું જવાની એટલે વખત કયાંથી ?

આ સાંભળી મિહારી મનમાં જ દસ્થો ને બોલ્યો “ ગાડી ઘોડે આપું ગામ ખૂદી વળે અને સાહેબને મળવા જનાનો આડે આવ્યો ! વિચિત્ર વિશ્વ ! ”

પરંતુ આગ્રહ કરે તો શિકાર છટકે તેથી તે બોલ્યો “ ત્યારે પત્ર લખવા તમે તૈયાર છો ? ”

“ હા. એક શરતે અહીં મારી પાસે આવીને કાચ પર બેસો એટલે બરાબર કહું.”

લાલમિહારીએ ધ્યાન આપ્યું “હું અહિંથી સાંભળી શકીશ પહેલાં તમે કયું લ હતા હવે ફરી જાઓ છો. તમારા મનમાં શું છે ? બોલો હું શું કરું તો તમે પત્ર લખીને અનંતને છેડવો ?”

“આટલું જ કે તમારે મારી સાથે નાસી આવવું ના કહીશ નહિ તું શું કહેશે તેની મને ખબર છે. એના કક્ષાં તારા પર મારો ધણો પ્રેમ છે તને ખરું કહું છું. મારે આજે જવું જ જોઈએ.”

“શા માટે ? પોલીસ પકડે એવી બીતિ છે ?”

“પોલીસની બીક ? અને મને ? શા માટે ? મેં શું કર્યું છે ? હું કાંઈ અનંતની સાથીદાર નહોતી. એણે તોટ ચોરી તે મારી હતી, તેથી જેની ચોરી થઈ હોય તેને બી પકડે કે !”

“અને હું તમારો ગુન્હો સાબીત કરું તો ?”

“જોઈ, બોલો, શું તમારી અકલ આલે છે ?”

“તમે પોતે અથવા આકરોને કહીને ખન-ગુલનારનું-કયું કે કરાવ્યું એવું તમારા પર સાબીત—”

“વાહ ! વાહ !” ખડખડ હસતાં મહેરન બોલી “ખૂબ કરી તમને કાણુ એવું કહ્યું ?”

“કહે કાણુ ? મારો પોતાનો તર્ક છે.”

“ખૂબ કરી ! બહુજ ખરા તર્ક કર્યો. તું અને પોલીસ ક્યાં કરો તર્ક, પણ હું તો આજ જવાનીજ.”

ટીક છે, “પત્ર લખોની એટલે થયું.”

હું નહિ લખું.”

“અનંત નિર્દોષ છે એમ તમે નથી લખતા ?”

હું કાંઈ જુદું જ કરીશ. થોડા દિનમાં પોલીસ પર પત્ર આવશે કે મેં મારા કારભારીની પ્રમાણિકતા અજમાવવા મૂકી હતી જે તેણે લીધી”

બિહારી સાંભળી શક્યો નહિ. સંતપ્ત થઈ તે બોલ્યો “હું સ્વપ્ન પુરઃસર કહું છું કે “હું તમને મામ નહિ જવા દઉં, અને સુલનારના ખૂન માટે પકડાવીશ.”

“વાહ ! વાહ !” નવાબિની વિચિત્ર રીતે હસી. “કેવું ઉદાર અને સખ્યતા બહું કૃત્ય !”

“હું હમણાં જ કમિશ્નર કે વિસ્સનને વહીં આપું છું. જાઉં છું.”

“ટીક છે, જરા વિચાર કર. તું મારા ખમલામાં છે જરા નજર ફેરવીશ તો તું આવતી કાલેનો સૂર્ય ન જોઈ શકે.”

બિહારી આ સાંભળતાં જ નજર ચંપાડ્યો. તેની સામે થવન જતી એ મનુષ્ય બેઠું હતું. તેના કંથનમાં સત્યાગ્રહ છે એમ તે જાણતી હતી. છતાં બાલેલ: કાંઈ ન બતાવતાં બોલ્યો; “ટીક છે. આ બ્રિટિશ રાજ્ય છે, મુમલાઈ નથી. નહિ ડર એવી લખાવી.”

“વાર, વાર. મારે એવું કરવું નથી. નહિ તો અતાકત, પણ તને વિચાર નથી આવતો કે મારી બહાલામાં બહાલી દાસીને હું મારે એમ સિંધળ કેમ થાય ? હું ધારણું કે તે જીવતી છે. પેલું ધડ એનુંજ કેમ ?

“એક પોટલામાં ધાલી, તારોજ નોકર એ શય બેઠામે પર લાઇ ગયો હતો એમ પોલીસ જાણે છે. એકાદને ધધડાળ્યો કે થયું.”

“મારો નોકર ? તું શું કહે છે ? કાચમેન સાઇસને તો મેં કાઢીયે મૂક્યા. તે સત્રે મને બહાર જતાં અડચણ પડી ને કરો દારૂ પી પડ્યા હશે. તે એમની માડીમાં જવું પડ્યું.

“અનંત નિરાશ થઇ અહિંથી ગયો ને...”

“હા. ઠીક પાદ આવ્યું. તે દિને જવા પૂર્વે મેં એક પત્ર એને આપવા ગુલનારને આપ્યો હતો. તે પત્ર આપતાંજ તેનું ખૂન અનંતે કર્યું હશે. સાંભવિત છે કારણ પત્ર—”

આ સાંભળી બિહારી ગભરાયો. આ વળી નવુંજ સંકટ હતું થયું. આ પિશાચિની સ્વરક્ષણાયે કોઇતો યે ભોમ કરવા ચૂકશે નહિ એમ તે સમજ્યો. નવાચિની તેને નિહાળી રહી હતી તે હવે બોલી, “જો બરાબર વિચાર કર. તું પોલીસ પાસે જવાનો હોજ તો હું તો અહિંથી જવાજ નહિ દઉં. હવે તો માડી ચૂકીશ કે શું ? આ હવે મુરું થયું.”

“મારા કલા પ્રમાણે પત્ર લખી આપો છો ?”

“કાલપ્રે ન બને.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

સપડાઇ !

લાલબિહારીએ દાંત પીસ્યા. એટલામાં એને મધુરીવાળો પત્ર
 ચાલ આવ્યો. બીજો ઉપાય ન જણાવાથી એ અશ્મભાવે “તેને
 જોગ્ય લાગ્યો. પરંતુ પ્રથમ પોતે પત્ર વાંચવો એમ તેને લાગ્યું.
 આથી થુંકવાને બહાને બારી આગળ ગયા અને મોં લૂંછવા
 રુમાલ અને સાથે પત્ર કાઢી, મહેરન તરફ પીઠકરી, પેઢી નિથાનીવાળી
 લાઇનો બેઠા લીધી. કર્મવર્મ સંયોગે એજ વખતે એક નોકર બાડી
 ક્યારે જોડું?” એમ પૂછવા આવ્યો, એટલે બિહારીને બહુ અડચણ
 નડી નહિ. પોતાનું કામ થયાથી મોં લૂછવાનો હોંગ કરતો તે પોતાની
 જગાએ આવી બેઠો. અને જાણે સાદુકામ પૂછવા લાગ્યો, ‘વારુ.
 હું અનંતનું નામ નહિ દઉં. પણ મને ફક્ત કહેશો, કે તે જીવશે
 દુષ્ટ દહાડે તમે કયે ગામ હતા?’

“જીવશે તે દુષ્ટ? અનંતને, મને નહિ. પ્રથમ તો હું મારો
 બંગરો વાંદરે છે, ત્યાં મધ, અને દહાડો ત્યાં રહી, બારેબાર પુને
 ગમ. ત્યાં મેઝેરીયા આવતો હોવાથી એક બે દહાડા રહી, વળી માથેરાન
 ગમ. મને પૂછનાર કાણ? પણ તારા પર મારો નિઃસીમ પ્રેમ હોવાથી
 કહું છું. હું તો અનંતને સાથે જોઉં, પણ એ આવ્યો નહિ.”

“પણ મને લાગે છે કે તમે પુનાથી અહીં આવ્યાં.”

“ના. પુને મેઝેરિયા આવતો હોવાથી બીજામ રાત્રે હું માથેરાન
 ગઈ, અને સાંધી અહિં આવી. ચાલ નક્કી કર, મને મોડું ચાલ

“વારુ. પુને શા માટે ગયા હતા, તે કહું ? ગુલનારના માથાની વ્યવસ્થા કરવા.”

નવ્વામિની જરા રીક્ષી પકી. તેનું મોં શ્વેત યથ ગયું. તે મહા ભીષણ સ્વરે બરાડી. ‘તું ગાંડો તો નથી થયો?’

‘સાંભળો, એક જણનો પુનાથી આવેલો પત્ર વાંચી સંભળાવું.’ એમ કહી બિહારી વાંચવા લાગ્યો.

‘અહિં એક બહુજ બચંકર બનાવ બન્યો છે, જે જરા વિચિત્ર હોવાને લીધે લખીશ. બંડ ગાર્ડન આગળ એકાદ કોણી પોતાની જાળ કાઢતો હશે, તો તેમાં એક બહુજ સુંદર ચોરસ પેટી નીકળી. ઉઘાડી જોતાં તેમાંથી એક તરણ પાવનાનું શિર નીકળ્યું. કેટલું બચંકર કૃત્ય ! બાઈને કાઢએ ઝોળખી નથી. નાકમાંના એક અલંકારને લીધે તે યવન છે, એમ જણાયું છે. તપાસ ચાલે છે.’

નવ્વામિની બરાબર કાન ઘડી સાંભળતી હતી. અટકતાંજ બિહારી શું બોલે છે તે સાંભળવાની વાટ તે જોતી હતી.

“આવ્યું લક્ષ્યમાં ? હવે તમારે મને દયા કરી છોડાવ એમ કહેવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે.”

“કુમ ? આ નજીવા ચિંચરામાં બે લાઇન લસડી છે તેથી ? એમાં મારો શો સમ્બન્ધ ?”

“હું તો મને તે બોલું પણ વિલ્સન સાહેબ બોલે તે પર આધાર છે. પુનાચાણું શિર ગુલનારનું છે એમ સિદ્ધ કરતાં વાર નહિ લાગે. તમે પુના જઇ તમારા બંડ ગાર્ડન સામેના બંગલામાં રહ્યાં હતાં તે નક્કી છે. એકાદ બંગલા પરના નોકરને દયાઓ કે ચથું. તમે રાત્રે નહીં પર મધ્યાહન એમ એ લોકોની સાક્ષી સિદ્ધ કરશે.”

“બોલ, હું શું કહે તો મને જવા દે ?”

“પ્રથમ ગુનાહનું ક’યુસ પત્રક લખવું પડશે.”

“હીક. મારી દાસી ગુલનારને મારી-મારા ગુમ કાર્યોની આડી આવા માટે મેં મરણની શિક્ષા કરી.”

“આડી માટે ? કોની સમક્ષ ?”

“એટલે ? મારા શેઠર આગળ.”

“પણ તમે નવાજ સાહેબની દરકાર ક્યાં કરો છો ?

“તેથી ? એણે શા માટે વચ્ચે પડવું ? જેના પર મારો પૂર્ણ વિશ્વાસ તે જો વિશ્વાસઘાત કરે તો હું જોઈ રહું ! રૂ-એ મારા પત્રો પણ ખતાવ્યા. એ ન સમજે એવા હેતુથી અદિ આવી હું ગુજરાતી શીખી. ગુલનારને એ સમય યોગ્ય હતી અને તેણે મૂકપણે સહી. તેમાં સરકારને શું ?”

એ રાજસીના આ શબ્દો સાંભળી બિહારીના રોમાંચ ખડા થઈ ગયા. એની કુર મુદ્રા જોઈ તે દિગ્ભ્રમ થયો. અજાન કટલી શુદ્ધ સરખાસાત્વિક! પરંતુ વંદાવનમાં પે કંટકટ્કો હોય છે.”

“મેજસ્ટ્રેટ પૂછે તો આવો જવાબ દેશો કે ?”

“એવો પ્રશ્ન પૂછાય ત્યાં સુધી જીવું જ કેમ ? મારી પાસે એવું તો કાલિદ્ર વિષ છે કે એક ગિંદુએ હું ટમચો થઈ પડું. પોલીસ આવે ત્યારે હું પ્રાણ છોડું પણ સાથેજ ‘અનંતે ગુલનારને મારવામાં મદદ કરી’ એમ કહેવા ચૂકું નહિ.”

‘બિહારી બાન જુદી તેના પર ધસવા જતો હતો પણ શુદ્ધિમાં આવવાથી અટક્યો. તે બોલ્યો. “લખી આપો છો કે નહિ ? બોમ્બો.”

“અનંત નિર્દોષ છે એમ લખવાથી જવા દેશે ને ?”

“નહિ. ગુલનાની સામિતીનો પત્ર લખવો પડશે. કદાચ પાછળથી પત્ર લખી અનંતને ફસાવો, માટે બરાબર લખવો પડશે. હવે નહિ ચાલે.”

“ પણ એ કપ્પલપત્રકનો મને પકડવામાં ઉપયોગ ન થાય તેની શું ખાતરી ? ”

“ મારું વચન—હું પ્રાણુ જતાં ય વચનલગ્ન નહિ કરું. ”

તેણે એક હાસ્ય કર્યું. તે રીતાની હાસ્ય હતું. પછી તેના ડાળા ઉઠ્યા ચઢ્યા. તે બબડી “ હા ! મદદ આવે હોવો જોઈએ. પ્રથમથી મને મળ્યો હોત તો મેં એને માટે શું ન કર્યું હોત ? ”

બિહારીએ લખાવતાંજ તેણે લખ્યું.

“ મુંબઈ છોડતી વખતે મને ખબર મળી છે કે મારા કારભારી અનંત પર મારી ૫૦૦૦૦ ની નોટ ચોરવાનો આરોપ મુકી તેને પકડ્યો છે પણ તે ખોટું છે. મારો તેના પર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તેણે એ નોટ મને આપવાનેજ લીધી. માટે એ નોટ—”

“ મોં ઉચું કરી તેણે પૂછ્યું “ આ નોટ માટે શું લખ્યું ? ”

“ જેકમાં મોકલાવશે ને ? શું કરશે ? ”

“ હું અનંતને ભેટ આપીશ. બિચારાએ બહુ ખમ્યું. ”

“ માટે એ નોટ અનંતનેજ ભેટ આપજો. અને એને છોડજો. ”

લિ. મહેર-ઉન-નિસા.

અમલગઢની નવ્યાબિની

તે પછી નીચે ઉર્દુમાં સહી કરાવી ઘડી વાળી બિહારીએ મળવામાં મુક્યો.

“ એ પત્ર પોલીસને મોકલજો. સારે તો હું એવે સ્થળે પહોંચીશ કે—”

“ પેલા એ સાચીદાર ક્યાં ગયા છે ? ”

“ તેની હવે શીકર નહિ તે હવે બ્રિટિશ રાજ્ય બહાર ગયા છે. ”

“ ઠીક છે. હવે બીજો લખો. ” એમ કહી બિહારીએ બીજો

પત્ર લખાવ્યો.

“ હું અમલગદની નવ્વાબિની, પોતાની રાજપુત્રીથી અકકલ હુશિઆરીથી મારા પાપનું કલ્પલપત્રક લખી આપું છું કે મારી દાસીના પ્રાણુ લેવાથી મને કોઈ ન પૂછે એવી સમજથી મેં ગુલનારનું ખૂન કરાવ્યું, જેનું ધડ મુંઝાઈમાં અને માથું પુનામાં જડ્યું છે. જે ગૃહસ્થની પાસે આ રોય તે આ પત્રનો ગમે તે ઉપયોગ કરી શકશે. ફક્ત વેર લેવા બે હું અનંત પર કોઈ આરોપ મૂકું તોજ આ ગૃહસ્થ આ પત્ર પોલીસને બતાવે. અનંત સર્વથા નિર્દોષ છે. ”

“ એની નીચે સહી કરો. ”

તેમ કરતાથી તે પત્ર પણ બિહારીના ગળવામાં પડ્યો.

“ ઠીક હવે હું જમશિ ” તે બોલ્યો.

“ પણ તારી સ્થિતિ ગુલનાર જેવી હું કરું તો ? આ આત્મ હલા આદરું તો ? ”

“ તે હવે નહિ બન્ને. હવે તમે નાસી જવાની તૈયારી કરો. પુને જવું હોય તો હજી (ઘડીયાળ કાઢી બેઠ) બહુજ વખત છે બેઠો. કરો તૈયારી. ”

“ ના, ના. તું મારી સાથે આવ. મારો તારા પર પ્રેમ છે. બે મારા હૈયાના હાર ! મારા છગર ! બે મને ના ટળવળાવ, મારી સાથે ચાલ. મારા પૈસાથી આપણે મોજ કરીશું. બે ચાલ વિચાર કર. ” એમ તે બોલી પણ બિહારી જરા ય કંઈ નહિ, ત્યારે તેને જવા દીધો. પણ વળી પાછી ગાળ તો દીધી, પરંતુ તેની કે કશાનીય દરકાર ન કરતાં બિહારી ચાલતો ચલ્યો.

પ્રત્યેક ગુજરાતીને,

વાંચનના શોખ કેટલો ઉપયોગી અને વખાણવા લાયક છે તે હવે સારી રીતે બાણીતું છે, પરંતુ દરેક ચીજને હંમેશાં કાળી અને ઘોળી બે બાજુ હોય છે. તે નિયમાનુસાર લોકોમાં આ શોખ વધતો જોઈ સારે માર્ગે વાળવાનો તો કેટલાકે પ્રજ્ઞના ભોગે તેમાંથી પોતાનો સ્વાર્થ સાધી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો, અને હલકી વૃત્તિને ઉશ્કેરનારું સાહિત્ય પ્રગટ કરીને આ શોખને કેટલો સ્થળે નિંદા બનાવ્યો છે. હાલ બહાર પડતાં પુસ્તકો મોટા ભાગે વૃત્તિને ઉશ્કેરનારા અને નિર્માલ્ય છે એવી કડવી ફરીયાદો આપણે સાંભળીએ છીએ. સ્ત્રીઓ માટે, બાળકો માટે તેમજ રાષ્ટ્રીય ભાવનાને પોષતા ગ્રંથોની ઉણપ છે. પુસ્તકોની ભાષા માટે ફરીઆદ ચાલુજ છે. સાહિત્યમાં ઉપયોગીતાવાદને સ્થાન અપાવું જોઈએ એવી અમારી મજબુત માન્યતા હોવાથી તેમજ લોકોની આગ્રહભરી ચાલુ માગણીને લઈ “વાંચનના શોખ” ને ઉત્તેજન આપવા તેમજ સારે રસ્તે દોરવા અમે “સાહિત્ય કુંજ અથમાળા” ની શરૂઆત કરી છે.

આખી દુનિયામાં હિંદ જેવો ગરીબ દેશ બીજો એક પણ નથી. તેથી પ્રજાને સસ્તામાં સસ્તી કીંમતે વાંચન પુરું પાડવા “અઢી રૂપિયા” ના વાર્ષિક લવાજમમાં બારસે પાનાતું વાચન અમે આપીશું. ગ્રાહક તરીકે દાખલ થવાની પ્રવેશ ફી રાખી નથી. તેમજ પુસ્તકો બહાર પડે ત્યારે અડધી, પોણી કે, એવી કોઈ કિંમત આપવી પડતી નથી. બજારમાં અઢી રૂપિયામાં તમને ચારસો પાનાનાં પુસ્તકો ના

મળી શકે તે વિષે તમારી ઇચ્છા હોય, તો તપાસ કરો-
 બે.બે. જાતજાતની વાની ખીરસાતી હોય, તો સ્કેજતથી તેનો
 ઉપયોગ થાય તે સર્વમાન્ય વાત છે, તેમજ એક માણસ
 નવલકથા, વાર્તા, નાટક, કાવ્ય, જીવનચરિત્ર વગેરે માટે
 જુદા જુદા લવાજમ ન લરી શકે તેવીવાની જોત જોરી સ્પષ્ટ વાત
 હોવાથી અમે એકજ લવાજમમાં વાર્તા, નવલકથા, નાટક,
 જીવનચરિત્ર, કાવ્ય વગેરે આપીશું. ગુજરાતી ભાષા બોલ-
 નાર એકલા હિંદુજ નહિ, પણ મુસલમાન અને પારસી
 ત્રણે કોમના સાધારણ લખી વાંચી શકતા માણસો સમજી
 શકે તેવી સારી ધરગથુ પણ સુંદર અને સચોટ ભાષામાં
 પુસ્તકો અપાશે. અમુક વર્ગ માટે લખાએલા પુસ્તકો અમે
 કદી પણ પસંદ કરીશું નહિ. ત્રણે કોમની જરૂરીઆત
 અને પસંદગી ઉપર ધ્યાન આપી બધાને એક સરખી રીતે
 ઉપયોગી રહે તેવા પુસ્તકો અમે આપીશું. સારામાં સારા,
 પણ સ્કેલાર્થથી સમજી શકાય તેવા પુસ્તકોના ભાષાન્તરો
 તેમજ જાણીતા વિદ્વાન લેખકોના સ્વતંત્ર પુસ્તકો અમે
 આપીશું. નિર્દોષ, ઉપયોગી, સ્ત્રીઓ માટેના તેમજ વર્તમાન
 સમયને જરૂરી પુસ્તકો આપવા એવો અમે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે.

પ્રજાની સેવાના આ કાર્યમાં હિંદુ મુસલમાન પારસી
 બિરાદરો અમને દિલોજાનીથી મદદ કરશે અને આહુક
 તરીકે મુબારક નામ નોંધાવશે એમ અમે મજબુત લાલામણ
 કરોએ છીએ.

ગુજરાતીને માતૃભાષા ગણતી સઘળી કોમનો નમ્ર સેવક

વ્યવસ્થાપક—સાહિત્યકૃંજ મથકભાળા આમમ—નડીઆદ.

પ્રકરણ ૨૭ મું

આનંદ-વાર્તા

બંગાળની બહાર નીકળતાંજ તેના દેહમાં પ્રાણ આવ્યો. તે મેષલ ટ્રેનને વેગ ચાલવાની કાશીશ કરતાં છતાં ગુડસ ટ્રેનને પકડી પાડે એટલે વેગ ચાલતો હશે. મધુરીને તે વાર્તા સંભળાવવાની ઉત્સુકતા, તેને ઘણી વધી હતી.

તે ગીરગામ આગળથી પસાર થતો હતો. એવામાં કાઠકે તેના ખભાપર હાથ મૂક્યો. તેની ગતિ આથી મંદ થતાં તે બબડ્યો; “કાણુ છે, સુન્દર?” પણ પાછું ફરી જુએ તો, અનંતરાય તેને અટકાવતો હતો.

હવે શું બોલવું ? બિહારીથી ઉદ્ગાર નીકળી ગયો; “કેમ, તું આખરે છૂટ્યો કે ? અનન્ત !”

“હા. એમાં કંઈ બૂલ થઈ હતી. તે માફ કરજો’ એ વાક્ય સાથે તેમણે મને મુક્ત કર્યો. હું ઘેર જઈ આવ્યો. બહેને કહ્યું કે તું નવાબિની પાસે ગયો છે. તું મને મળશે એ ઇચ્છાથી હું ત્યાં આવતો હતો.”

આખરે બંને પાછા વળ્યા અનન્તે પૂછ્યું;

એ મૂર્ખે મને પકડ્યા પછી તેં શું કર્યું ?”

“કંઈ નહિ. તું ક્યાં ગયો છે તે કાઠને કળવા ન દીધું. એનું”

“પણ મારી સ્વામિનીને ઘેર જઈ શું કર્યું ? તેણે મારે માટે શું કર્યું ?”

“અનન્ત ! તું ગાડો થયો છે કે શું ?”

“કેમ ? તેણે અહિં આવી મને ઊડાવવા માટે કંઈ પેરવી કરી કે નહિ ?”

“એરે ઘેલા ! ઊડવે તો શું ? પણ તારા પ્રાણ સેવા એતો તત્પર થઈ હતી. મેં ધમકી ન દીધી હોત તો એ તને ચોર ઠોકી બેસાડત.....પણ હવે ઘેર જઈને વાત.” બન્ને મૂગા ચાલ્યા.

ઘેર જઈ બન્ને-ત્રણે બેઠાં, દિવાનખાનામાં બિહારીએ બાકી રહેલી વાત ઉકેલવાનો વિચાર કર્યો;

“તારા ઉપર ખૂનનો આરોપ હતો ને ?”

“હા. પહેલાં, પણ પછી કોઈ તે વિષે બોલ્યું ન હતું.”

“નવાબિની-જેના ખૂન માટે તને પકડેલો હતો તે તો જીવતી નીકળી; પણ શુલનાર-જેનું ખૂન થયું જ છે, તેનાં ખૂનનો આરોપ તારા ઉપર નથી.”

અનંત ભડક્યો શું ? શુલનારનું ખૂન ?

“હા જે બંગલામાં તમે બે મળતાં તેમાં થયું છે.”

“આ તું શું કહે છે ?”

“એ શુલનારનું ખૂન માથું કાપીને કરવામાં આવ્યું છે” તે સાંભળી મધુરી ઝટ બોલી ઉઠી. “હા પેલા પત્ર ઉપરથી પણ મને લાગ્યું જ હતું. શુલનારનાં ઘડો પોટલામાં બાંધી એક મનુષ્ય એક-બેમાં ફેંકવા જતો હતો તે બચથી નાસી ગયો અને પોટલું હાથમાં આવ્યું.”

“પણ તે ખૂન કયું કાણે ?”

“રાણીના સાથસે અને સીદી કાચમેને એતો બાઈસાહેબનો જ ફુકમ” એટલું બોલી બિહારીએ અનંતને પેલા બે કાગળો આપ્યા. સાંચ્યા પછી અનંત બોલ્યો.

“આ ક્યાં લખ્યું છે?”

“એને અંગલે.”

“અંગલા પર પોલીસનો સંશય છે?”

“તે તો કોણ જાણે.” થોડી ક્ષણ શાંતિ પ્રસરી આખરે અનંત બોલ્યો. “ત્યારે તેં મારે પ્રાણ બચાવ્યો.”

“મેં નહિ, એણે બિહારીએ મધુરીને બતાવી તે હસી. અને બોલી. “પણ સર્વ ખટપટ એમણે જ કરી છે.”

“કેમ? પેલા પત્ર સમયાનુસાર આવ્યો ન હોત, તો હું શું કરી શકતે?”

“હું પણ રમણી બહેનો એ પત્ર આવ્યો જ ન હોત, તો?”

“ત્યારે કહો, કે રમણી બહેને પ્રાણ બચાવ્યો. તેના પત્રથી તમને તમારા ભાઈ, અને મો મિત્ર મળ્યો.”

અનંત તિયાર કરતો હતો. હવે તેનાં મૂખ પર તેજ આલ્યું તે બોલી ઉઠ્યો, “વાર પણ ખટપટ તો તેજ કરીને?”

હા ભાઈ! હા.”

“ત્યારે તને હું એક બક્ષીસ આપું છું.”

બિહારી—(તેનો મર્મ સમજતો) “લાવ ક્યાં છે બક્ષીસ?”

અનંત—અરે વાહ! તું બહુ ઉતાવળો વર દેખાય છે! એ બક્ષીસ તો સાઈ મુદત જોઈ વાજતે ગાજતે તને સ્વાધીન કરીશ.

મધુરી—અરે! એ શું કરે છે? હું ચાલી જઈશ અહિંથી.

અનંત—કેમ? મેં તારું નામ લીધું? અને તેમાં શું? આજે આનંદનો દિવસ હોવાથી મસ્કરી ઠૂઠા થવા જોઈએ.

મધુરી—ભાઈ! હું તારા ઠૂઠાથી બહુ કંટાળી છું.

અનંત—તને લગ્નનો કંટાળો આવ્યો લાગે છે.

ભાઈ—અરે! તને તો એવી ટેવ જ છે. હું પણ અનંત!

આ રમણગૌરી કોણ છે?

અનંત—આપણે ખબર નથી બાધ! પૂછો મધુરીને.

મધુરી—એ રમણુગૌરી મારી સહાધ્યાયિની, જોતણી છે. અને એ બહુ મઠી મૈત્રિણી છીએ. એ રહે છે તો મુખ્યમાન પણ હાલ તેની જરા તબિયત બગડી હવાથી તણ ચાર દિવસ થયા એનો આપ એને પુને હવાફેર લઈ ગયો છે. બિચારી બહુ કમનસીબ છે! પિતા બહુ શ્રીમંત છે. તે બંડ ગાર્ડન સામે એક સ્વતંત્ર બંગલો બાંડે લઈ રહ્યા છે. એને પૈસાની ખોટ નથી! એસ્ટેટ પણ ઘણી છે! છેકરો મધી તેથી છોકરીનેજ પરણારી તેના પતિને ઘરે જમાઈ કરી રાખ્યો હતો.

રમણુનો વર બી. એ. માં બાણતો હતો. પણ એકાએક નિપમ જવર થવાથી તે આ લોક છોડી સ્વર્ગની! યાત્રાએ ઉપડી ગયોછ. હવે શું કરે? પિતાએ નિશ્ચય કર્યો છે કે જે કોઈ વર—સુશિક્ષિત અને સદ્ગુણી વર—મળે તો એ બાલાનું પુનર્જન કરી આપી પોતાની થોડી ઘણી એસ્ટેટ આપવી અને થોડી પોતાને માટે રાખવી. બાકીની યુનિવર્સિટીમાં સ્ત્રી વિદ્યાર્થીનીઓને ધનામો અને સ્કોલરશીપો આપવામાં રોકવી. આ મારી રમણુજીનેનો ઇતિહાસ. હાલના સુધારકો સંગીન કામ કરતા નથી. નહિ તો એના જેવી સુશિક્ષિત અને સદ્ગુણવતી પત્ની મળવી મુશ્કેલ છે. બિચારી બાળા! હજુ તો સોળ વર્ષનીજ છે. અનંત મને બહુ દયા આવે છે.

મ્તવાદી આનંદગોષ્ઠી કરતાં રાત્રિ વ્યતીત થઈ.

પ્રકરણ ૨૭મું.

ગણપતિરામનો ઘડોલાડવો.

પોતાને ગૃહે ગણપતિરામ એકથોજ એટો હતો. તેની મુખમુદ્રા પર આનંદની અલૌકિક છટા હતી ! તેની આંખોમાં હર્ષનું વિશ્લેષણ તેજ સમકતું હતું.

જેવું ખૂન પેરિસ, ફ્રાન્સના પ્રખ્યાત ડોક્ટરોએ પકડી શક્યા નહતા, તેવા ખુનીને પકડવાથી મને કેટલીક બક્ષીસ મળશે તેની ધારણામાં તો એ પેત્રું ઘડ બેકમે પર જડ્યું ત્યારથીજ મગ્યો હતો. હાલ તે દામોદરને કેટલી આપવી અને પોતે કેટલી લેવી તેનો વિચાર કરતો હતો, એવામાં દામોદર તેની સામે આવી ઉભો રહ્યો.

“આવ બેસ. પણ તું બંગલેથી આવ્યો કે ?” ગણપતિરામે આતુર ચિન્તે પૂછ્યું.

“ના. હું ઘેરથીજ આવ્યો. હવે નવાજના બંગલા સાથે મને ખીલકુલ સંબંધ નથી.”

“સંબંધ કેમ છૂટ્યો ? તે મારી આજ્ઞા સિવાય બંગલાને ત્યાગ કેમ કર્યો ?” ગુસ્સાનો આવિર્ભાવ લાવી ગણપતિરામે પૂછ્યું.

“હા. સાહેબ, મને કાઠી મૂક્યો એટલે હું શું કરું ?”

“કોણે ? નાયકે કાઢ્યો ? નવાજ સાહેબને કેદ પડ્યો એટલે ઘરનાં માણસ બહુ મસ્તી કરતા હશે.”

“નારે. નવાજ બંગલે છે. તેણેજ મને નાળાએ પકડાડ્યું ને”

“હે ? નવાજ બંગલે પાછો કર્યો ?”

“હા. ઘરમાં પગ મુકતાંજ મને જોઇ તેણે કહ્યું, “ચલે જવ. હમ ઇસ દેશકે આકર નહિ રખતે. ચલે જવ, ઇસ જગાસે. એટલે મારે ચાલ્યા આવવું પડ્યું.”

“એ કામ નવાજિનિતું હશે. નવાજ જરા અકકલનો પડો છે.”

“નહિ. એ બે બપોર પછી મળ્યાજ નથી. કોઇ ખીજતું કામ છે.”

“હું ખેલા લુચ્ચોને પકડ્યા કે?”

મને ખબર નથી. આજે બપોરથી તેઓ અદૃશ્ય થઇ ગયા છે.

“કેમ ? વિદેશને પકડ્યા નથી ? એનામાં એટલીય અકકલ હશે કે નહિ ?”

આ શબ્દ એના મૂખમાંથી બહાર પડ્યા ન પડ્યા એટલામાં જ એક સિપાઇએ ઓરડામાં પ્રવેશ કરી કહ્યું. “નીચે વિદેશન સાહેબ ગાડીમાં બેઠા છે. તમને બોલાવે છે.”

“તું જા, હું આવ્યો” ગણપતિરામે કહ્યું.

સિપાઇ ચાલ્યો ગયો.

ગણપતિરામ દામોદરને કહેવા લાગ્યો “ઘોડાળો વાગી વળી કાઢવી બોલાવવા આવ્યો છે. એ સાહેબો કંઈજ કામના નથી. જેજેની, હવે ક્ષત્રી એની ક્ષત્રી હરાડું છું? તને પણ મજા દેખાડવતે પણ બોડું લાગે. પણ હવે જ્યારે આવવું હોય ત્યારે આવજે. હું કામ સુધારી લઇશ.”

દામોદર ચાલતો થયો. ગણપતિરામ જઈને વિદેશનની ગાડીમાં બેઠો, ગાડીમાં વાતચીત થઇ.

“મને નથી લાગતું—મને નથી લાગતું, કે એ નવાખડાએ તમને દાદ આપી હોય. એણે હવેલીમાં સાંદ બતાવ્યો લાગે છે.” ગણપતિરામે કહ્યું.

“અરે, આ કેસમાં તેં સફળ ઘોડાળો વાળ્યો છે. નવા શિખાઉ છોકરા કરતાં તેં તદ્દન અણુધટ વર્તન ચલાવ્યું છે. ખોટા ઘોડાગાને શોધવું નામ અપાયું છે—આપ્યું છે અને હવે સુધી આમ દમા-મમાં બાવતાં શરમ નથી લાગતી ? પ્રથમ એક સભ્ય મહત્વને પકડાવ્યો જેને છેડીને હું હમણાંજ ચાલ્યો આવું છું.”

“તે એને છોડવાને મેંજ કહ્યું ને?”

“તારા કહેવાથી કાંઈ મેં એને નથી છોડ્યો. મને પ્રથમથીજ ખબર હતી કે એણે કહ્યું કયું નથી. અને, હવે પોતાની આખર

લેવાનો આરોપ મૂકી મારા પર-પોલીસ પર એ ફર્યાદ નહિ માંડે તેજ જોઈએ છીએ. નવાખના કથન પરથી એટલું સ્પષ્ટ જણાયું કે પેલા એ બદમાશોએ ખન કર્યું.”

“હા. પણ છેવટ સુધી એમને પકડવાની મના કરનાર કોણ હતું ? તેય તુંજ, તેજ કહ્યું હતું કે હું કહું ત્યારે પકડજો. પણ હવે બંને નાશી ગયા.”

“એને પકડતાં કેટલી વાર લાગશે ?”

“મારી તો ખાતરી છે કે તે હવે પકડાવા મુશ્કેલ છે. મેં આજા આપી છે, પણ તે નાશી ગયા એટલે શું કરે ? ગાંડી લેતી કલ્પના કરી બળતાજ મનુષ્યપર શંકા મૂકી; પણ એ સર્વ ઉદ્ધટા આપણને દુઃખદ યાદ પડ્યા. પ્રથમ અનંતરાયને તેં સપડાવ્યો. અને પછી નવાખનો વારો આવ્યો ! હવે નવાખિનું નામ લે, એટલે થયું !”

“તેનું નામ લેવામાં હું કંઈ બૂલ જોતો નથી. અને લાગે છે કે હવે તમે શોધ કરો તો એ પકડાશે નહિ.”

“નાતચીતનો અંત આવ્યો. તેઓ પોલીસ કોર્ટ આગળ આવી પહોંચ્યા.”

“તું જ, હમણાં જોઈએ તો તેની શોધ કરજે. પણ ધ્યાનમાં રાખજે કે હવેથી ડિટેક્ટીવ સર્વીસને તારી સાથે સંબંધ નથી. તને ટીસમીસ કરવા ઉપરાંત કમિશનરની આદેશમાં કલાર્ક તરીકે કામ કરવું પડશે.” સાડેઝ આટલું બોલી ઉતર્યા અને ચાલવા માંડ્યું.

“એટલું પણ શા માટે જોઈએ ? અને ત્રીસ પાંત્રીસ રૂપિયામાં જોઈએ ત્યાંથી મેળવતાં આવડે છે.” ગણપતિરામ જવાબમાં બોલ્યો; “અહિં નહિ તો કોઈ દેકાણે દેશી રાજ્યમાં મારી કદર જુઝાશે. ત્યાંજ મારા ગુણોની પ્રતિક્ષા થતી તમે જોશો બો.....”

પોતાના શબ્દના બળુકાસ પોતાનાજ કર્ણમાં વાગી રહ્યા કારણ સાડેઝ તો ક્યારના એટલા પર ચડી ગયા.

ઉપસંહાર.

હવે થોડુંજ કહેવાનું રહે છે. થોડા વખત પછી એક શુભ સુહૃદ્ નેધને લાલ્લમિહારી સાથે મધુરખાળાના લગ્ન અનંતે કરી આપ્યા તે કહેવું પડે ખરું ?

મરીમ બિચારો મણુપતિરામ ! આ કેસમાં તેણે છકડખાવાથી નોકરીમાંથી તેને પાણીયું મળ્યું. પણ થોડાજ વખતમાં એક દેશી રાજ્યમાં સારા પગારે ગોઠવાઈ ગયો. પણ તેમાંયે ફતેહ નહિ મળવાથી તે બિચારાએ વાર્તાઓ લખવાનું અને તેને લખતું એક માસિક કાઢવા માંડ્યું.

આપણે હામેદર પોતાની ચપલતાથી આગળ વધ્યો અને સારી નામના મેળવી પણ ખાસ જાણવા જેવું તો એ છે કે હવે તે પરણે છે !

અનંતરાયે હવે નોકરી પરથી મન ઉતારી નાંખી વેપારમાં ધ્યાન પાડ્યું છે. મધુરખાળાના આગ્રહથી તેણે રમણીને વિધવાવસ્થામાંથી તારી છે.

નવામિતી તેજ દિવસે ગૂમ થઈ ગઈ હતી. તે ક્યાં હતી હવે છે કે મરી ગઈ તેનો પતો નથી. જો ધંધવરી છન્સાફ હોય, અને ખુદાની લાકડીનો કંઈ અવાજ નથી એ સત્યજ હોય, તો તેને ઘટતી નસીહત મળીજ હશે.

અનંત-રમણી અને મધુરી-મિહારીના યુગ્મો ખાણીને મંજૂ કરે છે. હવે મધુરીને થીએટર તે રાત્રિના જેવું ભયંકર લાગતું નથી.

* મરાઠી ઉપરથી *

દરેક જાતના તાવનો કટ્ટા શત્રુ

એકી અવાજ વખાણાએલું

ડૉ. ભગત એન્ડ કું. તું

"તાવહરણ"

(રજીસ્ટર્ડ)

દરેક જાતના તાવમાં જેવા કે રોજીઆ, આંતરીઆ ચોથીયા ટાઢીયા ઉનીયા મેલેરીઆ, ઇન્ફલ્યુએન્સા, ફ્લેગ વિગેરે તમામ જાતના તાવને ઉતારી શરીરને તંદુરસ્ત બનાવે છે. શરીરને કળતર, માથાનો દુઃખાવો, અજ ઉપર અચ્ચી, ઉલટી, બરોળતું વધવું, પાંડુરોંગ, જાડાનો બંધકાશ વિગેરે દુઃખદાયક દર્દોનો નાશ કરી શરીરને શક્તિ આપે છે. કીંમત શીશી એકનો રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ તથા વી.પી. બર્થ જીદું.

વડોદરાના એજન્ટ:—એસ. ભટ્ટ એન્ડ કો.

૬. મોદીખાના રોડ-સતોકલેન

દરેક ગામ માટે એજન્ટો જોઈએ છીએ.

બનાવનાર:—ડૉક્ટર ભગત એન્ડ કું.

અમદાવાદવાળા.

મુ. મીયાબામ-કરજી,

બી. બી. એન્ડ સી. આઈ રેલ્વે

ભલામણ પત્ર

અસહકાર:—દીપોત્સવી અંક ત્રી અને પ્રકાશક-કાલિદાસ શેલત લીમકાઓક સુરત. મૂલ્ય ૦-૮-૦

એક સંસ્કારી લેખકના હાથમાં આવતાં કેવું અન્ય પરિવર્તન થઈ જાય છે તેનો સચોટ દાખલો ભાઈ કાલિદાસ કૃપાશંકર શેલતે અસહકાર પત્રના હુંક મુદતના ત્રી તરીકેના કામથી બતાવ્યું છે આ ખાસ અંક દેશના આગેવાન કાર્યકર્તાઓ અને વિદ્વાનોના લેખો, કાવ્યો અને વાર્તાનું વાંચન પૂરું પાડે છે. શ્રી. મસ્ત ફકીરનો “બેરી અને સાસરીયાનું રાજ્ય” એ નામનો દાસ્ય રસિક લેખ હાલના વાતાવરણમાં બહુજ યોગ્ય વખતે બહાર પડ્યો છે. આ અંકમાં સુરતના ઉગતા ચિત્રકાર શ્રી. હંકારના ચિત્રો રજુ થાય છે અને અમને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે ચાર વર્ષ પહેલાં “પુષ્પહાર” માટે જ્યારે એ ભાઈ ચિત્રો તૈયાર કરતા હતા ત્યારે અમે જે આશાઓ રાખેલી તે આ અંકના ટાઇટલ ઉપરના “જગતના ઉદ્ધારક જેલમાં” ના લાવનાલી ચિત્રથી અને “કામધેનુ” ના વિરલ પ્રશ્ન-તના ચિત્રો જોઈ કેટલેક અંશે સફળ થયેલી જોઈ શક્યા છીએ.

• **પુરૂષાર્થ:**—માસિક પત્ર ત્રી-ચંદુલાલ બહેચરલાલ પટેલ સૌરાષ્ટ્ર મુદ્રણાલય રાણપુર. વા. લ. દોઢ રૂપીઓ.

ઉમી આઠ પેજ સાપ્તઘમાં ચાર ફોર્મમાં સારા કાગળમાં સારી છપાઈ સાથે બહાર પડે છે. ગુજરાત અને કાઠિઆવાડના જૂદા જૂદા વિદ્વાન અને આગેવાનોના લેખો આ માસિકમાં નજરે પડે છે. કાઠિઆવાડ માટે એક સારી દબના માસિકની ખોટ હતી તે આ માસિક પુરી પાડી એમ અમે ધન્યદીએ છીએ.

ભારતજીવન:—સપ્તાહક અને પ્રકાશક-શ્રી. ગણાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા; ટે. દાણાપીઠ નવોવાસ આગલીપાળ અમદાવાદ. લવાજમ

રામકૃષ્ણ પરમહંસ અને વિવેકાનંદના બકતો માટેનું આ
ધાર્મિક માસિક ગુજરાતી પ્રગ્નતા સુપરિચિત ગ્રાહ્યભાષ્ય રામચંદ્ર
મહેતા તરફથી બહાર પડે છે. શ્રી. મહેતાનું નામ એ શું વાંચના-
રાઓ માટે જેવી તેવી બલામણુ છે ?

શ્રીમુખ દર્પણુ—તંત્રી શેઠ દેવચંદ દામજી કુંડલાકર લવા-
૩-૦-૦ ઓફિસ ભાવનગર.

શ્રીઓ માટે એક નિયમિત સારા માસિકની જરૂર છે. વધુ
સારા વિવિધતાવાળા લખાણોને પ્રકટ કરવામાં આવે તો આ માસિક
સુંદરી સુબોધ માસિકે જે સ્થાન મેળવ્યું હતું તે ટુંક સુદ્ધતમાં મેળવી
લે તો નવાઈ નથી.

દેશી વેપારી ચેમ્બરનું ત્રિમાસિક ઓફીસર બેંકરટ્રીટ કોટ
મુંબઈ જાણીતા વિદ્વાન અને મુંબઈ મ્યુ. તેમજ ધારાસભાના
સ્વરાજ્ય પક્ષના સભાસદ શ્રી. જયસુખજી મહેતાના આધ્યપતિપણા
હેઠળ પ્રકટ થાય છે.

નવ ગુજરાત અકવાડિક (મામાની પોળ વડોદરા) તંત્રી
અને પ્રકાશક વડીલ ગ્રીમનજીલ મગનજીલ ડોક્ટર એમ. એ. એલ.
એલ. બી. વા. લ. સ્થાનિક ડા. ૩ બહારગામ ચાર અને પરદેશ
પાંચ છે.

વડોદરા રાજ્યની પ્રગ્ન માટે એક નિરૂપ રાષ્ટ્રીય પત્ર
હતી અને તે આ પત્ર પુરી પાડો એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

તરણુ રાજસ્થાન (હિંદી) પ્રવર્તક બી. એસ. ૫
અજમેર (હાલ જેલમાં) વા-લ-૩-૮-૦

દેશી રાજ્ય અને તે સંબંધી જે ચળવળો ચાલે છે તે
માહિતિ માટે આ પત્ર હિંદી જાણનાર વાંચનારાઓને વાંચવા બલામણુ
કરીએ છીએ દેશી રાજ્યોના પ્રશ્નોની નીડર આલોચના અને રાષ્ટ્રી
કાર્યક્રમો પ્રચાર આ પત્ર સારી રીતે કરી રહ્યું અમે સંપૂર્ણ
ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ.

રાષ્ટ્ર શક્તિ પખવાડિક રાજકિય સમાજક અને નૈતિક પ્રત્યોત્તે ચર્ચાતું આ પખવાડિક પગ કરાંચીથી અમારા મિત્ર આહક શ્રી મૂળશંકર જાદવજી વ્યાસ તરફથી બહાર પડે છે વા-લ-ભાગ એ રૂપીઆ છે.

નવલ પુષ્પ પખવાડિક તંગી અને પ્રકાશક શ્રી૦ રાવજીભાઈ મીશભાઈ દેસાઈ નડીઆદ વા-લ રૂ.-૩-૦-૦ હિંદ બહાર ૪-૦-૦

આસો સુદ ૧૯૭૯થી આ પખવાડિક માસિકની હમે શરૂ થયું છે અને નિવૃત્તિના સમયાં વિનોદનું સાધન થઈ પડે તેમ છે. વાર્તા ઇ. ના. નામ જેટલા આકર્ષક હોય છે તેટલું લખાણ આકર્ષક હોતું નથી. ટુંટી વાર્તાઓ વધારે કાળજીથી લખાવીને બહાર પાડવામાં આવે. તે પત્ર જલદીથી જનસમુહની પસંદગી મેળવી લે એમ અમે માનીએ છીએ. શરૂઆતના અંકો આશા આપતા છે એટલે લવિષ્યમાં સુધારા વધારાને અવકાશ રહે છે.

બાલ સંવાદો લેખક દત્તવરસાલ કરશનજી જોશી શિ. શાળા નં-૧ વડોદરા.

આ પુસ્તક ભદ્ર ભારકર માસિકની જેટ તરીકે બહાર પાડવામાં નિર્દોષ આનંદ આપે અને તે સાથે નૈતિક ભાવનાની ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં રાખી સંવાદો યોગ્યતા છે આવી જાતનું બહુજાન્ય પ્રમાણમાં છે એટલે આ પુસ્તક બહુ આવકાર આ પુસ્તકનો સત્કાર કરવાની અમે ગુજરાતની લલામણુ કરીએ છીએ.

શિવાય:—બ્રહ્મચારી માસિક પગ [સિદ્ધપુર] વિશ્વજ્યોતિ માસિક [સુરત] વનિતા વિજ્ઞાન માસિક [સુરત] બિલ વિદ્યાતેજ માસિક ભદ્ર ભારકર માસિક વડોદરા વિગેરે મળ્યા છે. લલામણુ હવે પછીના પુસ્તક માટે મુક્તવતી રાખવા પડ્યા છે.

આજેજ મંગલો.

આજેજ ખરીદો.

સાહિત્યના ભુષણરૂપ, મહારાષ્ટ્રના છેલ્લા મહારાજાના ઇતિ-
હાસ અને લોકસાહિત્ય ઉપરથી લખાયેલી અદ્વીતિય
નવલ કથા હસ ચિત્ર સાથે.

વિનાશીની વામા

અથવા

રામ રાજાનો સર્વ નાશ.

(લેખક: માધવરાવ ભાસ્કરરાવ કર્ણિક.)

૩૫૦ પૃષ્ઠનો અનુપમ ગ્રંથ જેમ! પાને પાને રસની
છેળો વહે છે, અક્ષરે અક્ષરે આર્યાવર્તની અધમ દશાનું
ભાન થાય છે. લીટીએ લીટીએ અંતરમાં દેશભક્તિનો સાગર
ઉછળે છે. પાને પાને વાંચવાની છાસા ઉત્પન્ન થાય છે અને
પ્રકરણે પ્રકરણે નવાજ અવનવા બનાવો નજરે પડે છે ચિત્રો તો
આંખે ઉડી વળગે છે. કિંમત માત્ર રૂ. ૩-૦-૦

જો તમારે આર્ય ગજગામીનીના સતીત્વની સાચી કથા
અવલોકવી હોય તો ઉત્તમ ચિત્રોવાળી, હરિગીત છંદમાંજ
રચાયેલી અને અંતરને હલમલાવી નાંખે એવી કથા.

જળસમાધી અથવા દેવી સારદા

વાંચો

કિંમત માત્ર ૦-૮-૦ પોસ્ટની ટીકીટો મોકલો

આજેજ લખો-

હરિલાલ એન્ડ પ્રાણલાલ

રેડેશનરોડ-મુરત.

ગાનારાઓ.

વાપરે ઇમ્પીરીયલ બેઝિસ ઇમ્પુર્વીંગ પીક્સ.

અતિસય ગોલવાથી, અતિ ગામણ કરવાથી, મોટા ગોલવાથી તેમજ શરીરના બીજા વિકારને લીધે માણસોના કંઠ બેસી જાય છે અથવા પુષ્કળ ગાવાથી ફાટી જાય છે; ગોલવાની ઉંચાં છતાં ગોલાતું નથી, આવી વખતે અમારી ઇમ્પીરીયલ બેઝિસ ઇમ્પુર્વીંગ પીક્સ લીધાથી એકજ દિવસમાં અવાજ ખુલે છે. વળી આ ગોળીના રસ ચુસ્કા પછી ગાવાતું અક્ષર ગોલવાતું ચાલુ રાખવા છતાં રાગ ખગડતો નથી કંઠ કાયદા જેવો સુરસિક મધુર, અને કહાં પ્રિય થાય છે, તેમજ ગોલનારને અને સાંભળનારને હર્ષ હોમન થાય છે. પથ્ય પાળવી પડતી નથી, પણ બીડી ન પીવામાં આવે તે જલદીથી બહુ ફાયદો માલમ પડે છે. જગન વખતે, ક્ષતિના જન્મણ વખતે, દારૂખાનાની ફિલીને લીધે, તેમજ રસ્તાની ધુળને લીધે માણસના કંઠ બેસી જાય છે ત્યારે “ઇમ્પીરીયલ બેઝિસ ઇમ્પુર્વીંગ પીક્સ” નો રસ ચુસવાથી ધણેજ ફાયદો થાય છે.

કીમત સો ગોળીની ડબીના આના બાર પે. પે. બુદ્ધ પાંચ આના.

આદેવાળા ભક્ત અધર્મી, કાલબાદેવી, નં. ૧૯૩, મુંબઈ

છ પા ઇ બ હા ર પ ડી ચુ ક્યુ' છે સંગીત ભંડાર અને તાનસેનની તાર

ભુવાન કે વૃક્ષ સ્ત્રી કે પુરુષ સરવેને એક સરખું રીઝવનાર હોમંદ આ પુસ્તક દરેક કોમમાં પ્રીય થઈ પડ્યા વગર રહેશે નહિ. એથી ખાતરી આપી છીએ. આખા હિંદુસ્તાનના પ્રખ્યાત મવજયાઓ અને ગાનારીઓ, નામીયા સંગીત ઉત્સાહો તેમજ ગુજરાતી ઉર્દુ નાટક કંપનીઓના ચુનંદા ૭૦૦ ગીતોના અમુલ્ય સંગ્રહનું મહાભારત પુસ્તક; રાગરાગણીઓની સમગ્ર સાથે છપાઈને બહાર પડી ચુક્યું છે.

તાઈદિ મંત્રાવી હોશી. આવી તક કદી મળશે નહિ.

પાકું પુકું પૃષ્ઠ રપ૦ કીમત માત્ર રૂ. ૨

જેઓ ગુપ્તીક્યુ દરેક જાતનું શિક્ષણ ધરે આવીને આપે છે. તથા દરેક જાતના વાણેજી રીપેર કંઈ આવવાતું જાણીતું મથક નોંધી રાખશે.

પ્રકાશક: ભુના અને અનુભવિ હારમોનિયમ મારતર

નાનાસાલ માધવજી ટે. ખીડી રોડ, કેમ્પ—કરાચી.

કાચકાકાકાકા લાભકારક અને ચમત્કારિક સુરમો ! સુરમો ! ! સુરમો ! ! !

આ સુરમો જડી, છુટી, અને તેને લગતા બીજા અકને લાંબી મુદત સુધી ખરલ કરી તૈયાર કરવામાં આવેલો છે, જે આંખની બધી બીમારીઓ જેવી કે ધુધ, બસા, લાક્ષી, આંખમાંથી પાણી વહેવું, આંખના જેવું દેખાવું વગેરે વગેરે દરદોષોને ધણેજ કાચકા કરક છે. અને તે એકજ વાર આંખવાથી આંખોને બહુ કંડક વળેછે દરરોજ મુતી વખતે જો આ સુરમો આંખવામાં આવે તો એ આંખોના તેજને વધારે છે તેમજ આંખની નવી બીમારીના કસલ થતી અટકાવે છે. દુકામાં અમો એટલુંજ કહીશું કે આંખના દરેક પ્રકારના રોગો દુર કરવા મઠિ આ સુરમો અકસીર સમાન છે આ ચમત્કારિક સુરમો મરીજ કે અમીર, બાબક કે શુદ્ધ એક સરખી રીતે વાપરી શકે, માટે એની કીમત પણ બહુજ નજીવી રાખવામાં આવી છે. પચ્છીક ને વિશ્વાસ પાત્ર ખાત્રીથી જણાવવામાં આવે છે કે એક વે વેળા એના ગુણે અને લાભો અનુભવવા ખાતર માત્ર નમુને મંગાવી એની અમુલ્યતાની પરીક્ષા કરી લેરો. એટલે ખાત્રી થઈ જશે કીમત તોવા એકના રૂ. એક પોસ્ટેજ બુદ્. નમુને છે આનાની ટીટિટિ આપવાથી મોકલવામાં આવશે.

(રજીસ્ટર કલક)

ખિઝાબુલ હિન્દ.

અમારો કલક પાવડર રૂપમાં હિન્દુસ્તાનની એક અદ્યુત નવાઈ છે. ફક્ત પાંચજા મીનીટમાં વાળને કળા બમર કરી પૂરવતી રંગ એવો ખનાતી દે છે. નવાં સુધી મુળમાંથી નવા વાળ ન નીકલે ત્યાંસુધી એટલો રંગ બદલાતો નથી. બીજા કલકોની પેઠે મજબુર કલકથી આમડી ઉપર કોઈપણ ભંતના ડાયા કે ધબ્બા પડતા નથી તેમજ કોઈપણ ભંતની ખરાબ વાસ આવતી નથી પણ ઉપરાંત મજબુર કલકમાં કાપીક કે બીજી કોઈપણ ભંતનું ગુફાનકારક પ્રદાર્થ વાપરવામાં આવ્યું નથી અને આ કલક દરેક રૂતમાં વાપરી શકાય છે. તેમજ તે કાંબા વખત સુધી ખરાબ થતો નથી. માત્ર એકજ વખત વાપરવાથી નીત્રી થશે. કીમત એટલે એકના આવા રૂ. પોસ્ટેજ બુદ્.

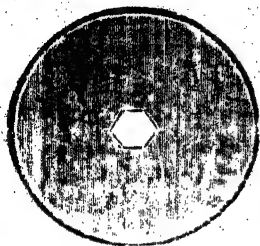
રીસેલ

અખબુલ સચદ એન્ડ સન્સ (સજ એન્ડ)

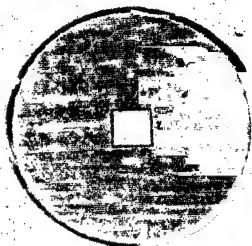
બુકસેલર, સેવકવાડા-સુરત.

બેસ્ટ નહીઆદી લેધર વોશર્સ

એન્ડ બેલટીંગસ

સપ્લા-
યર્સ
ઓફ
બીલ્ડન
એન્ડ
પ્રેસ-
સ્ટોર્સ

શુદ્ધ નહીઆદી ચામડાનાં વાયરલેસ તથા પટા વગેરે માટે
ઉંચી ક્વોલિટીના ઈંગ્લીશ તથા અમેરીકન પટા, બેંગાલ
કાલ, લુધીકટીંગ ઓર્થલેસ તથા જીનીંગ ફેક્ટરીને
લગતા દરેક સામાન માટે

અમનેજ પુછો.

તારતુ સરનામું પંડ્યા
નહીઆદ. કોડયુજ
એ. બી. સી. ફીક્ષબેડીશન
એન્ડ બેન્ટલીજ

તમારા લાભની વાત છે.
સી. ડાકેરમસાદની કાં.
સ્ટેશનરોડ નહીઆદ [ગુજરાત]

❀ ૪૦ વર્ષની ચાલુ ફતેહ. ❀

અમારા શુદ્ધ સાચા મોતીના સુરમાથી
આંખના કોઈપણ દર્દ ઉપર ફાયદો નથી થયો એવું પ્રતિજ્ઞા
પૂર્વક કહેનાર આહુકોને પૈસા પાછા મળે છે. આ સુરમા
શોર્ટસાઈટ, રતાંધળાપણું, આંખની ઝરમી, આંખનું દુખવું,
રતાશ, કંઠણ, આંખી પડવી, અજવાળાથી અંધારું જવું,
પાંપણાનું ખરવું, પાણીનું ઝરવું, ટુંક મુકતના પડેલા કુલાં,
નજલો વિગેરે દરદોને આ સુરમા જડમુળથી નાશ કરે છે.
નં. ૧ તોલા ૧ના રૂ. ૪) નં. ૨ તોલાનો રૂ. ૧૫

લખો:—ઈસાઈ મુસાઈ સુરમાવાળા

જામનગર (કાડીઆવાડ)

પ્રારબ્ધ પરિક્ષા

જન્મોત્તિ પરથી આખી જીંદગીનો વર્તારો જાણવા
૩૦ પાંચ સાથે જન્મોત્તિ મોકલો.

ભૃગુસંહિતા પરથી ફળ જાણવા માટે રૂ. બે
સાથે જન્મોત્તિ અથવા જન્મ કુંડલી મોકલો.

રામચંદ્ર રવિશંકર જોશી.

ઓલપાડ. જલ્દે (સુરત.)

દર પખવાડીએ નિયમિત બહાર પડતું, નહિ જવા
લવાજમમાં રસિક, સરળ અને ઉત્તમ પ્રકારનું
વાચન આહકા સમક્ષ રજુ કરતું સુંદર ચિત્ર
સહિત આર્ટપેપરના આકર્ષક પુઠાવાળું

નવલ-પુષ્પ

(પખવાડીક)

એક કાગળમાં સુંદર છપાઈવાળું અને ઉત્તમ
લેખો તથા કાવ્યોદી ભરછક દર પખવાડીએ નિયમિત
બહાર પડતા આ પત્રના તાકીદે આહક થવામાં વિલંબ
કરતા ના. નસુનાના આંક માટે અહીં આનાની ટીકીટ
છીએ.

વા. લ. હિંદમાં રૂ. ૩) પરદેશના રૂ. ૪)

આજેન લેખો:—

“નવલ-પુષ્પ” આફ્રીસ

નડીઆદ [ગુજરાત]

“સાહિત્યકુળ ગ્રંથમાળા” નાં આલોકને “સીતાદેવી” પુસ્તક
 રૂ. બેમાં મળશે. પોસ્ટેજ ભૂદં.

પ્રત્યેક ઘરમાં વાંચવા અને સંગ્રહ કરવા લાયક !

ધણીજ સસ્તી-ઉત્તમ-ગ્રંથમાળા.

એક કાર્ડ લખી તુરત આહક થાઓ !

શ્રી સુબોધ ગ્રંથમાળા

પ્રત્યેક પુસ્તકમાં રૂ. ૧૦-૩૦૦ પૃષ્ઠ, ચીકણા કાગળ, સુંદર ૧૦-૧૫ રંગીન
 ચિત્રો પાકું સોનેરી પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦થી રૂ. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ
 વગેરે ખર્ચ ભૂદં.

પ્રથમ
 પુષ્પ

સીતા દેવી

પ્રકટ
 થયું છે.

“સીતા દેવી” પુસ્તક રામાયણમાંથી સતી સીતાનું જીવન ચરિત્ર
 નવલકથા રૂપે, સુંદર ૧૪ રંગીન ચિત્રો સાથે પ્રકટ થયું છે
 અવશ્ય વાંચો સીતા દેવી ૫૪ ૩૨૫, ૧૪ રંગીન ચિત્રો
 પાકું પૂઠું, સોનેરી નામો સાથે, મૂલ્ય ફક્ત રૂ.

૨-૮-૦ પોષ્ટ ભૂદં શ્રી સાહિત્ય કુળ ગ્રંથમાળાના

આલોકને માટે રૂ. ૨-૦-૦ પોસ્ટેજ ભૂદં

સીતાદેવી—આર્યોના આદર્શસ્ત્રિમણીરત્ન, સીતા દેવીનું સુંદર, મનોહર
 પ્રતિવ્રત ધર્મદર્શક, સતીત્વ ધર્મપ્રેરક, સર્વ પ્રકારે બોધપ્રદ, માતાઓ,
 કન્યાઓ, અને બાળિનીઓને અનુકરણ કરવા યોગ્ય, જીવન ચરિત્ર, નવલકથા
 રૂપે સરલ ભાષામાં લખાયું છે.

હવે પછી તારામતી દ્રોપદી, સુભદ્રા, સાવિત્રી, પાર્વતી, કમ્બુજી વગેરે
 સતીઓ, પતિવ્રતાઓ દેસબંધ સન્નરીઓ વગેરે પૌરાણિક ઐતિહાસિક શ્રી
 રામોનાં જીવન ચરિત્રો પ્રકટ થશે. મુલ્ય સસ્તુંજ રહેશે તુરત નામ મેંધાવો.
 પત્રવ્યવહાર

હાથિપાઈ રામચંદ્ર મહેતા

સંપાદક—મહાજીવન અમદાવાદ

—: સન્નનની :—

—સુવાસીક—

તપકીર (છીંકણી)

શરદી, સુજેખમ, આંખોની તથા મગજની ગરમી, માથાના દુખાવો વીગેરે માટે ઘણીજ સરસ છે. બીજી જાતની તપકીરની માફક આમાં કોઈ જાતની નુકસાનકારક ચીજ લેખવવામાં આવતી નથી. આખા હિંદુ-સ્થાનમાં સારામાં સારો વખણાતી ચરોતરની ઉચ્ચામાં ઉચ્ચી જાતની તમાકુમાંથી આ છીંકણી ઘણી મહેનતે તૈયાર કરવામાં આવે છે. દળેલી તથા ઘુટેલી બન્ને જાતની ગુલાબ, હીનો, કેવડો, કસ્તુરી, પાંદડી વીગેરે કોઈપણ જાતની સુગંધીવાળી અગર સુગંધી વગરની જેવી માંગો તેવી તૈયાર મળશે.

પીળી યાકાળી દળેલી સુગંધ વગર ૦૧ રતલ રૂ. ૦૧૧૧ સુગંધવાળી ૧

“ ઘુટેલી ” ૧ રતલ રૂ. ૨૧ “ આ

“ ઘુટેલી ” ૦૧ રતલ રૂ. ૧) “ ૧

“ નમુના માટે રૂ. ૦૧ = ૧ રતલ રૂ. ૩૧ “ ૪)

ડીકીટ બીડી આપવાની એક

ડબી નમુનો મોકલી આપવામાં આવશે.

પોસ્ટેજ પેકીંગ અલગ.

વળી જથ્થાલંઘ મંગાવનાર છીંકણીના વેપારીઓ પોતાના તરફથીજ ભાવની સુચના કરેલી તેવો માલ પણ જથ્થાલંઘ તૈયાર કરી મોકલી આપવામાં આવશે. માટે ભાવ લખી નમુના મંગાવી એક વખત કામ પાડી જોવા ખાસ આગ્રહ કરીએ છીએ.

સન્નન એન્ડ કંપની-નડીઆદ. (મુંબઈ.)

—: ફ્રાન્સની બનાવટના :—

—ઈમીટેશન ડાયમંડ (હીરા)—

રસાયનીક વીચારથી બનાવેલ ઉંચી જાતની ખરડમાંથી બની શકે તેટલા વધારેમાં વધારે પહેલ [કટસ] પાડી ઘણીજ મહેનતે તૈયાર કરેલા આ બૌદ્ધીયન કટન ફ્રાન્સની બનાવટના ઈમીટેશન ડાયમંડ કારીગીરીનો એક ઘણો સુંદર નમુનો છે. તેજ, પાણી અને દેખાવમાં ખરા હીરાનો આબેહુબ હરીફ છે એક વખત મંગોલી જેવા ખાસ આગ્રહથી લલામણ કરીએ છીએ. કુંડાળેડી નાકની શળીઓ, વોટીઓ, બટન, તથા એરીગોને બરના ૧ રતીના ૧૨ નંગથી માંડી ૩ રતીના ૧ નંગના વજન સુધીના જેવા જેઠાએ તેવા મલશે. કીંમત રતી ૧ ના ફક્ત રૂ. ૨૫

એ શિવાય ઉંચામાં ઉંચી જાતના ઈમીટેશન માણેક [લાલ] પત્રાં (લીલાં) ગોળ તથા ચાટી ઘાટનાં વીગેરે પણ મલી શકશે. કીંમત રતી ૧ ના રૂ. ૨૫

તૈયાર દાગીના.

ઉપર જણાવેલા હીરાના નીચે પ્રમાણે તૈયાર દાગીના પણ મળશે.

અદાર કેરેટ સોનાની નાકની શળી હીરાજડીત નં. ૧ રૂ. ૪૦

ડાઝનના રૂ. ૪

નવ કેરેટ સોનાની ત્રણ રતીનો હીરા બેસાડેલી વોટી નં. ૧ રૂ. ૧૨૫

નવ કેરેટ સોનાની હીરાજડીત કુંડાળેડ [લવંગીયાં] જેડ ૧ રૂ. ૧૫૦

પોસ્ટેજ પેકીંગ વી. પી. ખર્ચ અલગ.

ખાસ લાભ—તૈયાર દાગીના મંગાવનારે અડધાં નાણાં અગાઉથી મોકલવાં.

ખાસ લાભ—ઓછામાં ઓછો રૂ. ૧૫) નો હીરાનો માલ

મંગાવનારને ખીસાતું ટકાઉ ને સુંદર ઘડીઆળ ભેટ મળશે.

લખો:—સજ્જન કંપની, સુ. નડીઆદ (મુંબાઇ)

સળંગન પદ્ધતિ (મોતી).

ઘાટ, પાણી, વજન, અને દેખાવમાં સાચાં મોતીનાં આખેદુબ્બ હરીફ, કામેલ ઝવેરીઓને પણ ભુલ્યાપ ખવડાવે તેવાં, અને મીણીઆં કે કાચના મણકા ન હોવાથી, ભાંગવાની, કે હવા, પાણી કે પરસેવાથી બગડવાની ખીલકુલ ધારતી વીનાનાં કીંમતમાં બેહદ સસ્તાં. આ મોતીનો દરેક કોમનાં સાધારણથી માંડી શ્રીમંત, જમીનદાર અને રાજકુટુંબોમાં પણ સંતોષ સાથે છુટથી વાપર અદ રહેલ છે. દરેક કોમનાં સ્ત્રી, બાળક, તથા બાળકીઓ માટે ખાસ વાપરવા લાયક સર્વોત્તમ આભૂષણ તથા લગ્ન જેવાં સારા અવસરે બેટ આપવા માટે એકે અવાજે વખણાઈ રહેલ હજારોની કીંમતના સાચા મોતીના હારના આખાદ હરીફ ચંદ ઉતર મોતી ગોઠવી બનાવેલ આ સળંગન મોતીનાં સોનાની આંકડીવાળા અગર રેશમી દોરીથી ગુથેલા ૧૬ ઈંચ લંબાઈના હારના ૩૦ ૧૨૫. વીસ ઈંચ લંબાઈના ૩૦ ૧૫૫. ઉંચામાં ઉંચી જતના હીરાજડીત સોનેરી આંકડી વાળા ઘણાજ ઉત્તમ ૧૬ ઈંચના ૩૦ ૨૮૫. વીસ ઈંચના ૩૦ ૩૫૫.

કાનની કુડા બેડી [લવીંગીઆં માટે] ૧૪ મોતી ૩૦ ૧૫૫. બંગડીઓ, કંદા, (કાલર) તેમજ વાળીઓનાં બરનાં નંગ ૧૦૦ ૩૦ ૧૦૫. પુરુષોના કાનની કડીઓ માટે બે મોટાં ગોળ મોતી, તથા સુજની મળી ૩૦ ૩૫. એરીંગ માટે, તથા વહોરા, મેમણ, અને સીંધી લોકોમાં વપરાતી સુજનીઓ [બલાખ] નંગ ૧ ૩૦ ૧૫. વીંટી તથા બટન માટે સુંદર મોતી. નંગનો ૩૦ ૮૫. ખર્ચ જુદું.

ખાસ લાભ:—આ જાહેર ખગર વાંચ્યા પછી ફક્ત પદર દિવસનીજ અંદર ઓછામાં ઓછા ૩૦ ૧૫૫ સુધીનાં મોતી મંગાવનારને ખીસ્સાતું સુંદર ઘડીઆળ બેટ તરીકે આપવામાં આવશે. લાભ લેવાં શુક્રે નહિ.

લખો:—સળંગન કુંપની, મુ. નડીઆદ (મુંબઈ).

સનજન મોતીના તૈયાર દાગીના [૧૩ ફેરેટ સોનાનાં]

કુંડા બેડી :—(કાનનાં લવીંગીયાં) કદી કાળાં નહિ પડે તેવાં ૧૪ ફેરેટ સોનાનાં મોતી જડીત બેડ ૧ (નંબર ૨) રૂ. ૭૫

કાનનાં એરીંગ :—(બાળકીઓ માટે) હિંચા પ્રકારની એપલ (લસણીઓ). બતની સુજનીઓ ખેસાડી તૈયાર ફેરેલ ૧૪ ફેરેટ સોનાનાં કાળાં ન પડે તેવાં. બેડ ૧ (નંબર ૨) રૂ. ૫. તથા (યુવાન સ્ત્રીઓ માટે) સાત સાત મોતી ખેસાડેલ લવીંગીઓ સાથે સુજનીઓ લગાડી તૈયાર ફેરેલ એરીંગ. અત્યંત શોભાયમાન, બેડ ૧ (નંબર ૨) રૂ. ૧૫.

કાનની બુટીઓ :—(બાળકીઓ માટે) ચપટાં, ગાળ, એક એક મોતી ખેસાડેલી બુટીઓ. બેડના રૂ. ૪૫. યુવાન સ્ત્રીઓ માટે મોટી બુટીઓ. બેડના રૂ. ૭)

મોતી જડીત બંગડીઓ :—હાથનું માપ મોકલી આપેથી તૈયાર કરી મોકલી આપવામાં આવશે. એક સેરી બેડ ૧ (નંબર ૨) રૂ. ૬૦. ત્રણ સેરીના રૂ. ૪૫. પો. પે. અલગ.

(સુચના—તૈયાર દાગીના મંગાવનારે અડધાં નાણાં અગાઉથી મોકલવાં.)

અત્તર!!

સેન્ટ!!

અત્તર!!

(પુરુષોદ્ધાર કુટુંબોના બગીચો.)

લગ્નસંસાર અને મીઠાસા જેવા પ્રસંગે વાપરવા લાયક અત્તરો, તથા સેન્ટ, લવંડર વીગેરેના તાજાં જથ્થો આવી ગયા છે. શોપીનીઓ ખાસ વાપરી જેવા જેવાં છે. ઉત્તમતા તથા ટકાઉ પુરુષો તરફ જેતાં કીંમત તદ્દનજ નહીં છે.

ફેવડો, ગુલાબ, ખસ, મોગરો, હીનો, કર્તુરી વીગેરે કાઈપણ જાત ના નંબર ૧ના તોલ ૧ના રૂ. ૧૦. નં. ૨ના રૂ. ૫ અને નંબર ૩ના રૂ. ૩. પો. પે. જુદું. પેરીસની બનાવટનાં ઇથેજ સેન્ટ હંચા માં હોયી જાત અડધા ઝાંસની બોટલના રૂ. ૩), ૬), ૮), ૧૦). રૂમાલમાં નાખવા લાયક લવંડર વોટ શીશી ૧ ના રૂ. ૫) પો. પે. જુદું.

સનજન કંપની, મુ. પો. નડીઆદ (ગુજરાત)

સનજનનો ખુશખોદાર.

પાનનો મસાલો.

કાચો મુનો વરીઆળી, ધલાયતી વીગેરે ફાઇપલુ ચીજની જરૂર નથી પાન રહેજ પાણીમાં ભીંજવી એ પલુ ચપટી જરૂર મુજબ આ મસાલો પાનમાં ભજરાવી સોપારી નાંખી પાન ધીરે ધીરે આવીને ખાવાથી સ્વાદ અને ખુશખોથી મગજ તર બની જશે તેમજ શારીરિક રીતે બનાવેલ આ મસાલામાં પાચન શક્તી વધારવાનો પણ ખાસ ગુણ રહેલો છે. પાન ખાવાનો ખરેખર શોખ હોય તો જરૂર આ મસાલો વાપરી અજમાયસ લેવા અમારી આગ્રહ સાથે લલામણુ છે.

હજારો શ્રીમાન, સખ્ય તેમજ સાધારણ કુટુંબોમાં પણ આ મસાલાનો વાપર ચાલુજ છે.

પાનની દુકાનવાળાઓ પણ હવે આ પાનનો મસાલો વાપરી આહવાન મન રંજન કરી પોતાની દુકાનની ધરાકી વધારી રહ્યા છે. આ વાત તેઓ પોતાનેજ મોટે કબુલ કરે છે.

કિંમત પા રતલ રૂ. ૧) પોસ્ટેજ બાદ અડધો રતલ રૂ. ૨) પોસ્ટેજ બાદ એક રતલ રૂ. ૩) આ પોસ્ટેજ બાદ દરેક ગામે એજન્ટની જરૂર છે.

મુચના-એ રતલ અને તેથી વધારે એક સામટો મંગાવનારને રેલ્વે પારસલથી માલ મંગાવવાથી ખર્ચમાં ઘણાજ ફાયદો થશે. રેલ્વે રસ્તે માલ મંગાવનારને અડધાં નાણાં અગાઉથી મોકલવાં પડશે. બાકી માટે પી. પી. કરવામાં આવશે. જસામંધ માલ મંગાવનારે એક સામટો ફેટલો માલ તથા કેવડ નાના મોટા પેકીંગમાં જોઈએ તે સર્વીસ્તર લખી ભાવ માટે પુછાવવું. નાનાં કરતાં મોટાં પેકીંગમાં લેવાથી લાભ થશે.

લખો-સનજન કંપની મુ. પા. નડીઆદ (મુંબઈ)

श्री. ए. क. १००२००

ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

King, Brian (1984-5)

[illegible]

३५५ नया प्रयोग-४ लोहे का टुकड़ा

1950年12月14日

पृष्ठ संख्या - २

Page 3 of 3

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

44-38861-102

॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥

SECRET

[illegible]

ENCLOSURE 2100 100

PAGE TWO

PLATE 10

100

1944-1945

તૈયાર છે ! આર્ય સંસ્કાર મળ્યાં છે !!

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered. This involves understanding the context and the specific requirements of the task.

1. The first part of the document is a letter from the President of the United States to the Congress, dated January 1, 1861. It is a copy of the original letter, and is signed by Abraham Lincoln.

1993-1994 2000-2001 2007-2008 2014-2015 2021-2022

[illegible]

5422 • J. Neurosci., September 24, 2008 • 28(39):5417–5424

राष्ट्रिय विप्लव केन्द्र

2-22-1941 9:15 AM

